

tiede politiikka

3/2023

Irtonumero 12 €

Korkeakouluopiskelijoiden monimuotoisuus ja uuden ajattelun mahdollisuudet

- "Oli kyllä ajatuksena, että suorittais sitten sitä töiden ohella loppuun."
Ikuisten opiskelijoiden taustat ja opintojen venymisen syyt
Hanna Nori, Ulpukka Isopahkala-Bouret ja Markku Vanttaja
- Laatu suomalaisten korkeakoulujen strategioissa
Mira Huusko ja Riitta Pyykkö
- Miten Minna Canth oli mahdollinen?
Kaarina Hazard

tiede politiikka

VOL. 48

PÄÄTOIMITTAJAT

KT, tutkija Mervi Firman
KT, arviointiasiantuntija Mira Huusko
YTT, dosentti, yliopistotutkija Reetta Muhonen

TOIMITUSSIHTEERI

FM, väitöskirjatutkija Henni Pajunen

TOIMITUSKUNTA

FT, dosentti, yliopistotutkija Heini Hakosalo
HTT, projektipäällikkö Anu Lyytinen
OTT, VT, yliopettaja Sampo Mielityinen
FT, johtaja, tutkimusprofessori Taina Saarinen
FT, dosentti, johtava tutkijayliopettaja Janne Salminen
FT, tutkijatohtori Taru Siekkinen

KANNEN KUVA

Muotoilija, kuvittaja Maria Lahdenperä

TILAUKSET

Pääsihteeri Kirsimarja Alenius, puh. 040 728 3893
PL 344, 00101 HELSINKI
[tiedepolitiikka\(at\)tiedeliitto.net](mailto:tiedepolitiikka(at)tiedeliitto.net)

YHTEYSTIEDOT & SOSIAALINEN MEDIA

[tiedepolitiikka\(at\)tiedeliitto.net](mailto:tiedepolitiikka(at)tiedeliitto.net)
<https://www.tiedeliitto.net/tiedepolitiikka>
<https://journal.fi/tiedepolitiikka>
<https://www.facebook.com/Tiedeliitto>
<https://twitter.com/tiedepolitiikka>

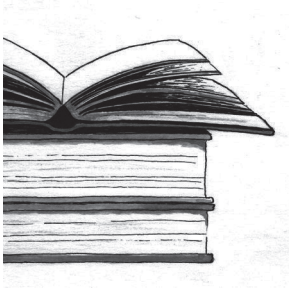
JULKAISIJA

Edistysellinen tiedeliitto ry — Progressiva vetenskapsförbundet rf

ISSN 0782-0674 (painettu)
ISSN 2736-8106 (verkkojulkaisu)

PAINO

Suomen Uusiokuori Oy, Somero 2023

PÄÄKIRJOITUS

Mira Huusko, Reetta Muhonen ja Mervi Friman

Korkeakouluopiskelijoiden monimuotoisuus ja uuden ajattelun mahdollisuudet

4

ARTIKKELIT

Hanna Nori, Ulpukka Isopahkala-Bouret ja Markku Vanttaja

☒ **"Oli kyllä ajatuksena, että suorittais sitten sitä töiden ohella loppuun."** Ikuisten opiskelijoiden taustat ja opintojen venymisen syyt

6

Mira Huusko ja Riitta Pyykkö

☒ **Laatu suomalaisten korkeakoulujen strategioissa**

19

Matti Muukkonen

Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK) – hallinto-oikeudellisia havaintoja loukkausepäilyjen käsittelyyn liittyen

30

LECTIOT

Taavi Sundell

Korkeakoulutuksen taloudelliset perustat ja päämäärät – kapitalismi ja kontingenssi akateemisten maailmojen rakentumisessa

44

KIRJAT

Tuija Koivunen

Rakkaudesta

48

Jouni Huhtanen

Syvyiden ulottuvuudet

50

TERVEHDYS

Kaarina Hazard

Miten Minna Canth oli mahdollinen?

53

Korkeakouluopiskelijoiden monimuotoisuus ja uuden ajattelun mahdollisuudet

Korkeakouluopiskelijoiden joukko on monimuotoistunut viime vuosikymmeninä. Tähän yhtenä kannustimena on ollut Euroopassa niin sanottu Bolognan prosessi, jonka useissa julkilausumissa on korostettu aliedustettujen ryhmien osallistumista korkeakoulutukseen.

Suomalaisen korkeakoulupedagogiikan tilaa ja uudistamista on juuri arvioitu. Kansallisen koulutuksen arviointikeskuksen arviointiraportin mukaan opiskelijoiden moninaistuminen edellyttää myös korkeakoulu-pedagogiikalta uudenlaisia lähestymistapoja, jolloin pedagogisen osaamisen tarve korkeakouluissa tulee kasvamaan (Toom ym., 2023). Erityisesti opiskelijamäärien kasvu ja kansainvälisten opiskelijoiden määrän lisääntyminen vaikuttavat monin tavoin korkeakoulujen toimintaan.

Opiskelijat tulevat korkeakouluihin yhä erilaisimmilla taustoilla, oppimisvalmiuksilla ja motivaatioilla. Opetussuunnitelmien ja opetusmenetelmien onkin joustettava vastaamaan näitä tarpeita. Erilaiset oppimisympäristöt, verkko-opetus ja vertaisoppiminen voivat olla tehokkaita tapoja tukea erilaisia oppijoita. Pedagogisten ratkaisujen tulisi olla mahdollisimman joustavia ja monipuolisia. Korkeakouluissa tulee huomioida aikaisempaa enemmän myös monikulttuurisuuden ja -kielisyyden sekä kielitietoisuuden mahdollisuuksia. Parhaimmillaan erilaisuus rikastuttaa korkeakouluja ja valmistaa opiskelijoita moniarvoiseen ja -kulttuuriseen yhteiskuntaan ja maailmaan.

Pedagogiikalla voidaan vastata kysymykseen siitä, miten korkeakouluopetusta tulisi toteuttaa huomioiden opiskelijoiden erilaisuus ja moninaisuus. Mikä on korkeakoulun tehtävä suomalaisessa yhteiskunnassa ja globaalisti ja miten tehtävät näkyvät opiskelijan oppimisessa? Millaista asiantuntijuutta opiskelijoille syntyy korkeakoulutuksen aikana? Opiskelun merkityksellisyys on osalle opiskelijoista sisäistynyt ja heidän motivaationsa on korkealla, mutta osa opiskelijoista saattaa olla epävarmoja ja tarvita rohkaisua ja tukea esimerkiksi ohjauksen keinoin. Pedagogisia toteutuksia tukevat opetussuunnitelmien ajankohtaisuus, tutkimusperustaisuus ja proaktiivisuus.

Korkeakouluopiskelijoiden moninaisuus heijastuu myös opintojen keston. Korkeakoulut ovat pitkään yrittäneet lyhentää opintoaikoja, mutta edelleen on paljon opiskelijoita, jotka eivät valmistu opinnoille asetettujen tavoiteaikojen puitteissa. Hanna Norin ja kump-paneiden tässä numerossa julkaistu artikkeli analysoi syitä, joita saattaa olla opintojen pitkittymisen taustalla. Monen niin sanotun ikuisen opiskelijan opintoja ovat pitkittäneet niin perheen perustaminen kuin

taloudelliset ja terveydelliset syyt. Artikkelisi lisää ymmärrystä opintojen pitkittämisestä: se, mikä voi tilastoissa näyttää itsetarkoitukselliselta viivyttyltyä, voi opiskelijan näkökulmasta olla rationaalisen ja aktiivisen toiminnan tulosta.

Korkeakoulujen kyky kohdata erilaisia opiskelijoita tarjoaa myös vapautta uudelle ajattelulle. Kuten Kaarina Hazard tuo tässä numerossa julkaistussa puheenvuorossaan Minna Canthista esille, korkeakouluissa tulee olla paikkoja myös tunneherkille ja erityislaatuksille ihmisille, jotka päästessään kukoistamaan voivat luoda uutta ja vallitsevaan maailmantilaan sopimatonta. Tällöin koko yhteiskunta ja tiede voivat uudistua laajalti. Korkeakouluilla on mahdollisuus toimia tässä kehityksessä edelläkävijöinä luomalla inklusiivisia oppimisympäristöjä, tarjoamalla tukea ja resursseja sekä sopeuttamalla opetusmenetelmiä vastaamaan opiskelijoiden monipuolisia tarpeita. Korkeakoulujen sivistystehtävä punookin yhteen yhteiskunnan uudistamisen, opetussisällöt ja menetelmät sekä korkeakoulu yhteisön hyvinvoinnin jatkuvasti muuttuvassa maailmassa, jossa riittää uhkakuvia mutta myös toivoa paremmasta.

Päätoimittajat

Mira Huusko, Reetta Muhonen ja Mervi Friman

Lähteet

TOOM, A., HEIDE, T. JÄPPINEN, V., KARJALAINEN, A., MÄKI, K., TYNJÄLÄ, P., HUUSKO, M., NURKKA, N., VAHTIVUORI-HÄNNINEN, S. & KARVONEN, A. (2023). *Korkeakoulupedagogiikan tila ja uudistaminen -arviointi* (Julkaisut 22:2023). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. https://www.karvi.fi/sites/default/files/sites/default/files/documents/KARVI_2223.pdf

”Oli kyllä ajatuksena, että suorittais sitten sitä töiden ohella loppuun.”

Ikuisten opiskelijoiden taustat ja opintojen venymisen syyt

Hanna Nori, Ulpukka Isopahkala-Bouret ja Markku Vanttaja

Yliopisto-opintojen suoritustahtia on yritetty nopeuttaa jo vuosikymmeniä. Oletuksena on ollut, että pitkissä opiskeluajoissa on kysymys opiskelijoiden saamattomuudesta ja laiskuudesta. Tosiasiassa opintojen pitkittymisen syyt ovat moninaiset. Opintojen pitkittymisessä ei useinkaan ole kyse itsetarkoituksellisesta viivytystä, vaan omassa kontekstissaan rationaalaisesta ja aktiivisesta toiminnasta. Tutkimuksemme laajentaa julkisuudessa toisinaan annettua kuvaa ikuisesta opiskelijasta työnteon välttelijänä, joka vain haluaa säilyttää opiskelijastatukseen liittyvät etuudet ja viettää vuosikausia kampanuksella veronmaksajien kustannuksella.

Johdanto

Opiskelijoiden henkinen hyvinvointi on romahtanut ja yhä useampi palaa loppuun jo opintojensa aikana. Vaarallinen kehityskulku on pysäytettävä mahdollisimman pian. Koska valtiovalta on kykenemätön ratkaisemaan kestäväntöntä tilannetta nostamalla opiskelijoiden toimeentuloa, SYL vaatii ikuista opinto-oikeutta takaisin yliopisto-opiskelijoille. (Suomen ylioppilaskuntien liitto, 2021.)

Yllä oleva sitaatti on Suomen ylioppilaskuntien liiton kesällä 2021 julkaisemasta kananotosta. Nykyinen tutkintoaikojen rajausta otettiin käyttöön vuoden 2005 yliopistolakiuudistuksen yhteydessä (Yliopistolaki 2005/556 §). Sekä alemmaa että ylempää korkeakoulututkintoa suorittavan opiskelijan on saatava tutkintonsa valmiiksi viimeistään kaksi vuotta tavoiteajan jälkeen eli useimmiten noin seitsemässä vuodessa. Uudistuksen jälkeen tavoiteajassa valmistuneiden osuus on jonkin verran kasvanut, mutta edelleen 2020-luvulla vain reilu puolet opiskelijoista valmistuu alle seitsemässä ja puolessa vuodessa (Tilastokeskus, ei pvm.). Esimerkiksi vuosina 2001–2005 yliopisto-opinnot aloittaneista

opiskelijoista liki kolmanneksella oli tutkinto kesken vielä kymmenen opiskeluvuoden jälkeen (Opetus- ja kulttuuriministeriö & Opetushallitus, ei pvm.).

Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa usein toistuvia teemoja ovat olleet korkeakouluopintojen nopeuttaminen ja alkupään työurien pidentäminen kansainvälisen kilpailukyvyyn ja talouden kestävyuden varmistamiseksi (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2023; Aho ym., 2012). Kansainvälisesti vertaillen suomalaiset nuoret aloittavat korkeakouluopintonsa selvästi keskimääräistä vanhempina ja viipyvät oppilaitoksen kirjoilla suhteellisen pitkään (Saari ym., 2020). Opintojen pitkittymisen yleisin syy on opiskelunaikainen työssäkäynti (Vanttaja, 2012; ks. myös Hailikari ym., 2018). Myös opiskelijoiden stressillä ja uupumuksella on yhteyttä tutkintojen viivästymiseen (Salmela-Aro & Read, 2017).

Vaikka yliopistojen, koulutusjärjestelmän ja koko yhteiskunnan kannalta opintojen pitkittäminen näyttäytyy negatiivisena ilmiönä, yksilön näkökulmasta asia ei ole yhtä yksioikoinen. Artikkelissa etsimme vastausta siihen, miten opiskelijoiden taustaan, elämäntilanteeseen ja opiskeluaan liittyvät tekijät ovat yhteydessä opintojen pitkittymiseen. Tutkimuksemme kohdejoukkona

ovat vähintään kymmenen vuotta yliopistossa kirjoilla olleet opiskelijat. Aluksi luomme rekisteriaineiston (n = 3071) avulla yleiskuvan opintojen pitkittymiseen vaikuttavista tekijöistä. Sen jälkeen jaottelemme ”ikuiset opiskelijat” profiileiltaan erilaisiin ryhmiin ja havainnollistamme haastatteluihin pohjautuvien esimerkkitapausten avulla syitä opintojen pitkittymiseen.

Teorettinen viitekehys ja aiemmat tutkimukset aiheesta

Kansainvälisessä tutkimuksessa opintojen takuamasta ja mahdollista keskeyttämistä on selitetty opiskelijoiden taustan lisäksi yliopistoon ja opintoihin kiinnittymisen (*integration*, Tinto, 1993, 1975) ja sitoutumisen (*engagement*, esim. Álvarez-Pérez ym., 2021; Salmela-Aro & Read, 2017) haasteista käsin. Kysymystä on tarkasteltu myös yliopiston ulkopuolisten mahdollisuuksien ja rajoitusten, kuten perheellisyyden ja korkeasti koulutettujen työllistettävyyden näkökulmista (Tieben, 2020; Venegas-Muggli, 2020). Aikuisopiskelijoiden kiinnittyminen yliopistoon eroaa nuoremista opiskelijoista erilaisista elämäntilanteista ja ajankäytöstä johtuen (Isopahkala-Bouret, 2013).

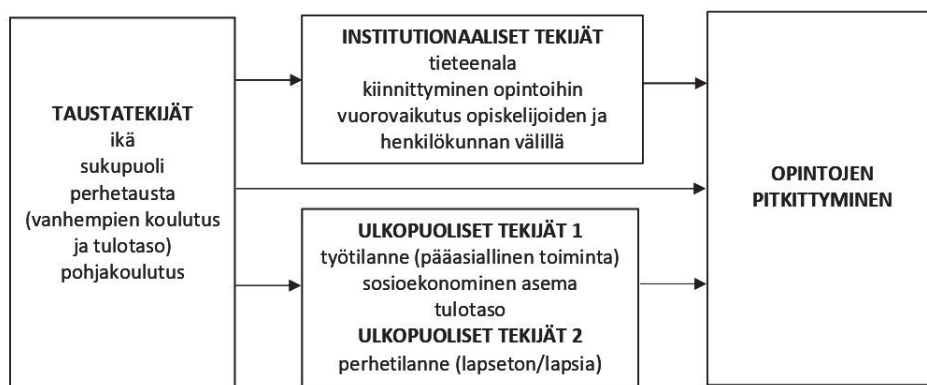
Sekä opiskelijoiden taustatekijät, institutionaaliset tekijät että opiskelun ulkopuoliset tekijät ovat yhteydessä opintojen etenemiseen ja opiskelun jatkamista tai lopettamista koskeviin päätöksiin (ks. kuvio 1). Taustatekijät voidaan edelleen jakaa sosiodemografisiin taustatekijöihin (ikä, suku-

puoli), sosioekonomisiin taustatekijöihin (vanhempien koulutus, asema ja tulot) sekä aiempaan koulutuspolkuun. Institutionaaliset tekijät viittaavat taas opiskelualaan, opintoihin ja yliopistoon kiinnittymiseen sekä opiskelukontekstissa tapahtuvaan vuorovaikutukseen yliopiston henkilökunnan ja muiden opiskelijoiden kanssa. Opiskelun ulkopuolisilla tekijöillä tarkoitetaan muun muassa perhetilannetta (onko perheessä lapsia) ja opiskelun aikaista työssäkäyntiä.

Taustatekijät

Aiemmat opintojen keskeyttämistä kartoittaneet empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että opiskelijan perhetausta eli vanhempien koulutus, ammatillinen asema ja varallisuus ovat yhteydessä niin opiskelemaan valikoitumiseen kuin opiskelujen etenemiseen (Thomas & Quinn, 2007): mitä korkeammin koulutettuja ja varakkaampia vanhemmat ovat, sitä helpompi on kiinnittyä akateemisiin opintoihin ja saada myös perheeltä taloudellista tukea opiskeluun. Lisäksi miesten yliopisto-opinnot keskeytyvät naisia useammin (Venegas-Muggli, 2020; Vuorinen-Lampila, 2020). Vuorinen-Lampilan (2020) tutkimuksessa havaittiin, että naisten ja miesten läpäisyasteiden ero ei selittänyt eri alojen sukupuolijakaumilla: naiset valmistuvat korkeakouluista miehiä todennäköisemmin alasta riippumatta.

Ikä on aikaisemman tutkimuksen mukaan yhteydessä opintojen edistymiseen siten, että mitä vanhempana opinnot aloitetaan, sitä todennäköi-

Kuvio 1. Opintojen pitkittymiseen yhteydessä olevat tekijät.¹

semmin ne pitkittyvät tai keskeytyvät (Korhonen & Rautopuro, 2019; Vuorinen-Lampila, 2020). Myös opiskelijan aiemmalla koulutuksella, esimerkiksi sillä, onko opiskelija suorittanut ylioppilastutkinnon vai ei, on yhteyttä opiskelujen etenemiseen. Tutkimusten tulokset ovat osin ristiriitaiset, mutta enemmän on näyttöä siitä, että ei-ylioppilaiden korkeakouluopinnot keskeytyvät useammin kuin ylioppilastutkinnon suorittaneiden (Tieben, 2020; Vuorinen-Lampila, 2020).

Institutionaaliset tekijät

Tinton (1975) kehittelemässä integraatioteoriassa keskeisenä ajatuksena on, että yliopisto-opintojen keskeyttäminen on seurausta opiskelijan heikosta integroitumisesta opintoihin, mitä voivat toki osaltaan selittää myös edellä mainitut taustatekijät. Institutionaalsiin tekijöihin kuuluvat tieteenala, yliopisto sekä laajemmin opiskeluympäristö (henkilökunta, opettajat ja muut opiskelijat), jossa voidaan edelleen erottaa akateeminen ja sosiaalinen integraatio (Tinto, 1993). Ensin mainitulla tarkoitetaan pääasiassa opiskelijan integroitumista omalle laitokselleen ja vuorovaikutusta henkilökunnan kanssa, jälkimmäisellä taas epämuodollisempaa, opiskelijoiden keskinäistä yhteistoimintaa. Onnistunut akateeminen kiinnittyminen on yhteydessä opintojen sujuvuuteen. Vahva sosiaalinen kiinnittyminen, esimerkiksi opiskelijajärjestötoimintaan, ei sen sijaan välttämättä edistä opintoja, vaan voi päinvastoin pitkittää opintojen kestoa.

Kiinnittyminen opintoihin ja yliopistoon eroaa eri korkeakouluinstituutioissa. Suomessa itsenäinen ja joustava opiskelutahti on yliopisto-opinnoissa tavallista tiukan lukujärjestyksen ja tietynä vuonna aloittaneiden ryhmässä etenemisen sijaan. Opintojen kestoa koskevat tilastot osoittavat, että opintojen pitkittyminen ja keskeytyminen eivät ole ongelmia kuitenkaan kaikilla koulutusaloilla. Kun lääketieteen opiskelijoista 95 prosenttia oli saanut tutkintonsa suoritettua kymmenen vuoden aikana, tietojenkäsittelyn ja tietoliikenteen alojen opiskelijoista samassa ajassa oli valmistunut vain runsaat 40 prosenttia (Opetus- ja kulttuuriministeriö & Opetushallitus, 2021). Korhonen ja Rautopuro (2019) ovat omassa tutkimuksessaan osoittaneet, että keskeyttämisen riski on

suuri erityisesti luonnontieteissä ja tietotekniikan aloilla, kun taas taloustieteen ja kasvatustieteen opiskelijoilla riski oli huomattavasti vähäisempi.

Ulkopuoliset tekijät

Tuoreimman Eurostudent-kyselyn mukaan (Saari ym., 2020) perheellisillä opiskelijoilla työssäkäynti ja lastenhoito olivat merkittävimpiä opintojen etenemistä haittaavia tekijöitä. Nykyään kaikista yliopisto-opiskelijoista yli puolet käy työssä, ja työssäkäyvien osuus nousee iän mukaan (Tilastokeskus, ei pvm.). Vaikka työssäkäynti luonnollisesti vähentää opiskeluun käytettävissä olevaa aikaa ja heikentää opintoihin ja yliopistoon kiinnittymistä, opiskelutahdin hidastamiseen voi olla opiskelijan näkökulmasta hyviä syitä. Esimerkiksi työllistyminen opintojen aikana omaan koulutusalaan liittyyvän työhön parantaa opiskelumotivaatiota, lisää ammatillista orientaatiota ja kiinnittymistä sekä edesauttaa työnsaantia valmistumisen jälkeen (Vuorinen-Lampila, 2020). ”Iäkkäiden maistereiden maissa” työllistytään kansainvälisesti verrattuna nopeasti koulutusta vastaaviin tehtäviin (Kivinen & Nurmi, 2011).

Tutkimuskysymykset, aineistot ja analyysimenetelmät

Artikkelissa tarkastelemme yliopistossa pitkään kirjoilla olleiden eli niin sanottujen ikuisten opiskelijoiden profilia ja elämäntilannetta. Ikuisiksi opiskelijoiksi nimitämme henkilöitä, joilla on voimassa oleva opiskeluoikeus ja jotka ovat olleet opiskelijarekisterissä vähintään kymmenen vuotta. Osa heistä tulee todennäköisesti suorittamaan tutkintonsa loppuun, mutta joidenkin kohdalla kyse voi olla myös opintojen lopullisesta keskeyttämisestä. Tutkimuksessa hyödynnämme sekä rekisteripohjaista aineistoa että haastatteluihin perustuvia aineistoja, eli kyseessä on monimenetelmällinen tutkimus. Tutkimuksessa etsimme vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- 1) Mitkä tekijät ovat yhteydessä opintojen pitkittymiseen ja missä määrin?
- 2) Millaisiin ryhmiin ikuisten opiskelijoiden joukko jakautuu taustansa perusteella?

Tilastokeskuksen kokoamana rekisteriaineisto sisältää tietoja Suomessa vuonna 2014 maisterintutkintoa suorittaneista opiskelijoista (50 prosentin otos, $n = 23826$). Olemme valinneet aineistosta tarkasteluun ennen vuotta 2005 opintonsa aloittaneet ($n = 3071$). Rajaus on perusteltu muun muassa sen vuoksi, että samana vuonna tehtiin lakimuutos, jossa asetettiin yliopistotutkinnoille tavoiteajat ja poistettiin ikuinen opiskeluoikeus. Koska kyseessä on poikkileikkausaineisto, emme tiedä, miten näiden ikuisten opiskelijoiden opinpolku on myöhemmin edennyt: moniko on esimerkiksi vaihtanut koulutusohjelmaa, alaa tai oppilaitosta tai kuinka moni on keskeyttänyt opintonsa kokonaan?

Olemme valinneet aineistosta mukaan sellaiset taustamuuttujat, jotka aiempien tutkimusten perusteella ovat yhteydessä opintojen pitkittymiseen eli opintojen aloitusiän, sukupuolen, perhetaustan ja pohjakoulutuksen. Institutionaalista tekijöistä rekisteriaineisto sisältää tiedon tieteenalasta eli sen, opiskelevatko ikuiset opiskelijat generalisti- vai professioalalla². Opiskelijien ulkopuoliset tekijät olemme jakaneet kahteen ryhmään, koska kyse on hyvin erilaisista elämäntilanteeseen liittyvistä syistä. Ulkopuoliset tekijät 1 käsittää työtilanteen (pääasiallisen toiminnan), sosioekonomisen aseman ja tulotason. Ulkopuoliset tekijät 2 liittyy taas perhetilanteeseen eli siihen, onko perheessä lapsi(a) vai ei. Analysoimme rekisteriaineistoa ristiintaulukointien ja khiin neliö -testien, binäärisen logistisen regressioanalyysin ja k-keskiarvoklusterianalyysin avulla. Logistisella regressioanalyysillä kartoitamme opintojen pitkittymiseen yhteydessä olevia tekijöitä, klusterianalyysiä taas hyödynämme ikuisten opiskelijoiden jakamisessa erilaisiin ryhmiin.

Analysoimme profiiltaan erilaisia ikuisten opiskelijoiden ryhmiä myös neljän esimerkitapauksen avulla (pseudonyymit Amanda, Tiia, Emilia ja Henry), jotka ovat peräisin Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimushankkeessa tuotetusta laajemmasta haastatteluaineistosta³. Olemme valinneet kyseiset henkilöt tähän tutkimukseen seuraavin perustein: Ensinnäkin heidän tutkinto-opiskelunsa oli venynyt reilusti yli tavoiteajan. Mukaan mahtui opintojen väliaikaisen

keskeytymisen lisäksi sekä pääaineen, opiskelupaikkakunnan ja yliopiston vaihtoja että toisen alan tutkintotavoitteisia korkeakouluopintoja. Toiseksi kaikissa esimerkitapauksissa opintojen pitkittymisen syiden sekä opintojen jatkamiseen liittyvien mahdollisuuksien ja rajoitteiden pohdinta tulee erityisen kiinnostavasti esille. Erityisesti pyrimme syventämään opiskeluympäristöön kiinnittymiseen liittyviä teemoja, joihin ei rekisteriaineistolla päästä kiinni. Kolmanneksi työelämään sijoittumisen merkitys opintojen pitkittymisessä tulee havainnollistettua tapausesimerkkien avulla monipuolisesti ja eri profiilien mukaisesti. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastatellut olivat saaneet pitkittyneet opintonsa päätökseen haastatteluajankohtana, ja kaikki heistä toimivat aktiivisesti työelämässä koulutustaan vastaavissa tehtävissä. Esimerkitapauksina olevien ikuisten opiskelijoiden yksityisyyden suojaamiseksi olemme poistaneet aineistonäytteistä kaikki tunnistamista lisäävät tiedot, kuten täsmälliseen opiskelu-, työ- tai asuinpaikkaan liittyvät tiedot. Haastatteluaineiston analyysitapa edustaa teorialähtöistä temaattista luentaa, jota ohjaa sekä aikaisemman tutkimuskirjallisuuden avulla laatiimme käsitteellinen viitekehys (ks. kuvio 1, s. 7) että klusterianalyysin avulla muodostamamme ikuisten opiskelijoiden ryhmät erityisine profiileineen.

Opintojen pitkittymisen riskitekijät

Taulukossa 1 (s. 10) on kuvattu taustamuuttujien jakaumat ikuisilla opiskelijoilla ja alle 10 vuotta opiskelleilla. Opintojen pitkittyminen eroaa tilastollisesti merkittävästi kaikkien taustamuuttujien eli opintojen aloitusiän, sukupuolen, perhetaustan, pohjakoulutuksen, tieteenalan, perhetilanteen, pääasiallisen toiminnan, sosioekonomisen aseman ja tulotason mukaan. Perhetaustan merkitys tulee tosin pääasiassa vanhempien tulojen kautta, sillä vanhempien koulutustason yhteys opintojen pitkittymiseen on huomattavasti pienempi.

Alle 25-vuotiaana opintonsa aloittaneilla opinnot ovat pitkittyneet useammin kuin sitä vanhemmilla. Sukupuolen suhteen erot ovat niin

ikään selvät: ikuisissa opiskelijoissa miehiä on enemmän kuin naisia. Perhetaustan yhteys opintojen pitkittymiseen näkyy siten, että ikuisten opiskelijoiden vanhemmilla on vähemmän koulutusta ja pienemmät tulot kuin muilla opiskelijoilla. Toisaalta on myös niin, että mitä vanhemmasta opiskelijasta on kyse, sitä harvemmin hän on lähtöisin korkeakoulutetusta perheestä.

Ikuisissa opiskelijoissa ei-ylioppilaiden osuus on pienempi kuin vertailuryhmässä. He opiskelevat huomattavasti harvemmin ammattialalla kuin muut: 7 prosenttia vs. 24 prosenttia. Tämä on sikäli odotettu tulos, että tyypillisillä generalistialoilla, kuten luonnontieteellisillä, humanistisilla ja yhteiskuntatieteellisillä aloilla, opiskelu

on usein joustavampaa, jolloin opintoajat venyvät helpommin. Myös perhetilanne eroaa ikuisten opiskelijoiden ja vertailuryhmän opiskelijoiden välillä: yli kymmenen vuotta yliopistossa kirjoilla olevista yli puolella on lapsia, kun muilla osuus jää neljäsosaan. Perheellistyminen on yhteydessä tietysti myös ikään.

Ikuiset opiskelijat ovat muita useammin vahvasti kiinni työelämässä. Työllisten osuus on yli 70 prosenttia, ylemmässä toimihenkilöasemassa olevia on vajaat 40 prosenttia, ja suurituloisia on miltei puolet. Myös yrittäjänä tai työnantajana toimivia on suhteellisesti huomattavasti enemmän kuin vertailuryhmässä. Tuloksia tulkittaessa on myös hyvä huomioida, että monella opintonsa

Taulukko 1. Taustamuuttujien jakaumat ikuisilla opiskelijoilla (vähintään 10 vuotta opiskelleet) ja vertailuryhmällä (alle 10 vuotta opiskelleet).

	Ikuiset 12,9 % (3071)	Muut 87,1 % (20755)
Opintojen aloitusikä χ^2-testi (1) = 249,6; p<0,001; Cramerin V=0,102		
Alle 25-vuotias	70,4 (2162)	55,3 (11475)
25 vuotta täyttänyt	29,6 (909)	44,7 (9280)
Sukupuoli χ^2-testi (1) = 31,8; p<0,001; Cramerin V=0,037		
Mies	47,6 (1462)	42,2 (8761)
Nainen	52,4 (1609)	57,8 (11994)
Vanhempien koulutus χ^2-testi (2) = 9,5; p<0,01; Cramerin V=0,026		
Kummallakaan ei kk-tutkintoa	59,0 (899)	55,2 (6900)
Toisella kk-tutkinto	24,8 (378)	26,1 (3262)
Molemmilla kk-tutkinto	16,2 (246)	18,8 (2348)
Vanhempien tulot χ^2-testi (2) = 208,0; p<0,001; Cramerin V=0,115		
Pienituloisia	44,4 (922)	29,8 (4462)
Keskituloisia	33,3 (692)	35,7 (5336)
Suurituloisia	22,3 (463)	34,5 (5166)
Pohjakoulutus χ^2-testi (1) = 27,5; p<0,001; Cramerin V=0,036		
Ei-ylioppilas	5,4 (161)	8,1 (1478)
Ylioppilas	94,6 (2848)	91,9 (16763)
Tieteenala χ^2-testi (1) = 439,6; p<0,001; Cramerin V=0,136		
Ammattiala	7,4 (227)	24,2 (5021)
Generalistiala	92,6 (2844)	75,8 (15734)
Perhetilanne χ^2-testi (1) = 633,6; p<0,001; Cramerin V=0,163		
Ei lapsia	53,6 (1645)	75,3 (15628)
Lapsia	46,4 (1426)	24,7 (5127)
Pääasiallinen toiminta χ^2-testi (3) = 152,3; p<0,001; Cramerin V=0,082		
Opiskelija	23,4 (706)	33,0 (6522)
Työllinen	71,4 (2159)	64,1 (12670)
Työtön	5,1 (154)	2,6 (522)
Muu	0,1 (4)	0,2 (41)
Sosioekonominen asema χ^2-testi (5) = 551,3; p<0,001; Cramerin V=0,157		
Opiskelija	22,2 (672)	35,3 (6814)
Ylempi toimihenkilö	37,8 (1144)	23,2 (4475)
Alempi toimihenkilö	24,0 (728)	25,7 (4955)
Työntekijä	5,1 (155)	8,6 (1668)
Yrittäjä/työnantaja	4,5 (135)	1,3 (250)
Muu	6,5 (196)	5,9 (1146)
Tulotaso χ^2-testi (2) = 1001,4; p<0,001; Cramerin V=0,213		
Pienituloinen	15,7 (469)	26,3 (5017)
Keskituloinen	36,1 (1077)	52,3 (9982)
Suurituloinen	48,2 (1411)	21,3 (4070)

aloittavista on jo aikaisempi tutkinto. Ikuisten opiskelijoiden työtilanne ja sosioekonominen asema eivät kerro pelkästään siitä, miten hyvin työelämä vetää opiskelijoita työmarkkinoille ennen yliopistosta valmistumista, vaan työllistymiseen vaikuttavat myös aikaisempi koulutus- ja työhistoria.

Tarkastelimme seuraavaksi opintojen pitkittymisen riskiä binäärisen logistisen regressioanalyysin avulla neljässä vaiheessa. Jokaisessa vaiheessa muodostimme niin sanotulla pakotetulla menetelmällä (*Enter-method*) mallin, jonne valitsimme selitettävät muuttujat teoreettisen viitekehysten (ks. kuvio 1, s. 7) ja aiempien tutkimusten perusteella. Ensimmäiseen malliin otimme

mukaan taustatekijät eli opintojen aloitusiän, sukupuolen, pohjakoulutuksen, vanhempien koulutuksen ja vanhempien tulot. Kuten taulukosta 2 näkyy, ensimmäisessä mallissa opintojen pitkittymistä selittivät tilastollisesti merkitsevästi aloitusikä, sukupuoli ja vanhempien tulot. Aloitusiän OR oli 0,88⁴, eli mitä vanhempana opinnot aloitetaan, sitä pienempi on opintojen pitkittymisen riski. Miesten opinnot pitkittyivät naisia todennäköisemmin (OR = 1,48⁵). Perhetaustasta vain tulot olivat yhteydessä opintojen pitkittymiseen, eli vanhempien koulutustasolla ei ollut yhteyttä opintojen viivästymiseen. Mitä suuremmat tulot opiskelijan vanhemmilla ovat, sitä pienempi on opintojen pitkittymisen riski. Pienituloisten jälki-

Taulukko 2. Logistinen regressioanalyysi opintojen pitkittymisen riskitekijöistä (4 mallin ratkaisu).

	MALLI 1		MALLI 2		MALLI 3		MALLI 4	
	OR	LV 95 %	OR	LV 95 %	OR	LV 95 %	OR	LV 95 %
TAUSTATEKIJÄT								
Aloitusikä (jatkuvana)	0,88***	0,87–0,90	0,88***	0,87–0,90	0,83***	0,81–0,84	0,77***	0,76–0,79
Sukupuoli								
Nainen (ref.)	1		1		1		1	
Mies	1,48***	1,32–1,65	1,37***	1,23–1,54	1,04	0,92–1,17	1,05	0,93–1,20
Pohjakoulutus								
Ei-yo (ref.)	1		1		1		1	
Ylioppilas	1,07	0,71–1,63	1,24	0,81–1,88	1,28	0,83–1,99	1,52	0,95–2,43
Vanhempien koulutus								
Ei kk-tutkintoa (ref.)	1		1		1		1	
Toisella kk-tutkinto	1,01	0,88–1,16	1,05	0,91–1,20	1,06	0,92–1,23	1,04	0,89–1,22
Molemmilla kk-tutkinto	1,01	0,85–1,20	1,14	0,96–1,35	1,15	0,96–1,38	1,21	1,00–1,46
Vanhempien tulot								
Suurituloisia (ref.)	1		1		1		1	
Pienituloisia	2,76***	2,36–3,24	2,59***	2,21–3,04	2,66***	2,25–3,16	2,48***	2,07–2,96
Keskituloisia	1,58***	1,37–1,83	1,52***	1,31–1,76	1,57***	1,34–1,83	1,48***	1,26–1,74
INSTITUTIONAALISET TEKIJÄT								
Tieteenaala								
Professioala (ref.)			1		1		1	
Generalistiala			5,26***	4,31–6,41	4,37***	3,57–5,36	4,40***	3,58–5,42
ULKOPUOLISET TEKIJÄT (1)								
Pääasiallinen toiminta								
Opiskelija (ref.)					1		1	
Työllinen					0,90	0,76–1,06	1,00	0,84–1,19
Työtön					2,26***	1,67–3,07	2,42***	1,77–3,33
Sosioekonominen asema								
Opiskelija (ref.)					1		1	
Ylempi toimihenkilö					1,95***	1,61–2,35	1,81***	1,49–2,20
Alempi toimihenkilö					1,15	0,95–1,38	1,20	0,99–1,46
Työntekijä					0,74	0,55–0,98	0,79	0,59–1,06
Yrittäjä/työnantaja					4,84***	3,28–7,16	4,25***	2,80–6,44
Muu					1,65***	1,28–2,14	1,78***	1,36–2,33
Tulotaso								
Pienituloinen (ref.)					1		1	
Keskituloinen					1,02	0,86–1,22	0,95	0,79–1,14
Suurituloinen					5,00***	4,03–6,19	4,02***	3,21–5,04
ULKOPUOLISET TEKIJÄT (2)								
Perhetilanne								
Ei lapsia (ref.)							1	
Lapsia							7,05***	6,05–8,21
SELITYSOSUUS								
Pseudo R ²	7.20 %		12.80 %		24.10 %		32.10 %	

kasvulla OR oli 2,65, kun vertailuryhmänä olivat suurituloisten vanhempien lapset. Ensimmäinen malli, jossa mukana olivat pelkästään taustatekijät, ennusti vain 7,2 prosenttia selitettävän muutujan vaihtelusta. Mallin kyky selittää opintojen pitkittymistä oli siis varsin vaatimaton.

Toisessa vaiheessa mukaan selittäjiksi otettiin taustatekijöiden lisäksi tieteenala, eli opiskeleeko professio- vai generalistialalla. Generalistialalla opiskelevien opintojen pitkittymisen riski on huomattavasti suurempi kuin professioalalla opiskelevien (OR = 5,26). Tieteenalan lisääminen malliin nosti selitysosuutta 12,8 prosenttiin, mutta taustatekijöiden suhteen ei tapahtunut juuri muutoksia edelliseen malliin verrattuna.

Kolmannessa vaiheessa malliin otettiin mukaan opiskeluun vaikuttavat ulkopuoliset tekijät (1) eli työtilanne: opiskelijan pääasiallinen toiminta, sosioekonominen asema ja tulotaso. Mallin selitysosuus nousi taas selvästi, reiluun 24 prosenttiin. Työssäolo ei näytä selittävän opintojen pitkittymistä tilastollisesti merkitsevästi verrattuna päätoimiseen opiskeluun. Sen sijaan työttömyys on yhteydessä opintojen venymisen riskiin (OR = 2,26). Todennäköisesti kyse on useimmiten tilanteista, joissa opinnot keskeytyvät tai venyvät niin paljon, ettei opintotukea tai lainaa ole enää mahdollista saada. Kun verrataan eri sosioekonomisissa asemissa olevia opiskelijastatuksella oleviin, näyttää korkea työmarkkina-asema lisäävän riskiä opintojen pitkittymiseen: ylempien toimihenkilöiden OR oli 1,95 ja yrittäjien/työnantajien peräti 4,84 opiskelija-asemassa oleviin verrattuna. Sama ilmiö voidaan todentaa myös tulotasossa, sillä suurituloisilla opinnot pitkittyvät todennäköisemmin kuin pienituloisilla opiskelijoilla. Tässä mallissa, jossa opiskelijan työtilanne otettiin mukaan, tieteenalan itsenäinen merkitys pieneni hieman, ja sukupuolen yhteys hävisi kokonaan. Miesten opintojen pitkittymisen suurempi riski liittyykin muun muassa siihen, että miesopiskelijoissa on enemmän suurituloisia ja yrittäjänä/työnantajana toimivia kuin naisopiskelijoissa.

Neljännessä vaiheessa malliin otettiin mukaan myös opiskelijan perhetilanne (ulkopuoliset tekijät 2), jossa referenssiryhmänä olivat lapsettomat opiskelijat. Perhetilanteen yhteys opintojen pitkittymiseen on varsin ilmeinen: mikäli opiskelijalla

on lapsia, opintojen pitkittymisen riski on huomattavasti suurempi (OR = 7,05). Perhetilanteen lisääminen malliin nosti pseudoselitysasetta selvästi, yli 32 prosenttiin. Viimeisessä ja korkeimman selitysvoin omaavassa mallissa opintojen pitkittymisen riskiä lisäävät erityisesti nuori aloitusikä, vanhempien pienituloisuus, generalistialalla opiskelu, perheellisyys, hyväpalkkainen työ ja korkea ammattiasema. Yliopisto-opiskelijat ovat varsin heterogeeninen joukko, ja pitkittymisen syyt ovat moninaiset. Jotta saisimme eritellymän kuvan tästä mielenkiintoisesta ja moninaisesta joukosta, luokittelemme seuraavassa luvussa vähintään kymmenen vuotta opiskelleet klusterianalyysin avulla erilaisiin ryhmiin.

Neljä eri tavoin profiloitunutta ryhmää

Klusterianalyysin⁶ avulla luotu tarkempi ryhmittely osoittaa ikuisten opiskelijoiden joukon koostuvan hyvin erilaisista alaryhmistä. Klusterianalyysiin valittiin määrällisiksi muuttujiksi ikä, lasten lukumäärä, opiskelujen aloituksesta kulunut aika, korkeimman tutkinnon (useimmiten kandidaatin tutkinnon) suorittamisesta kulunut aika, vuositulot sekä vanhempien koulutusaste ja vanhempien vuositulot. Klusterianalyysimenetelmässä putoavat pois tapaukset, joissa on puuttuvia tietoja yhdessäkin malliin mukaan otetussa muuttujassa. Koska aineistossa oli paljon puuttuvia arvoja⁷, loppujen lopuksi analyysiin saatiin yhteensä 1459 tapausta 3071 tapauksesta (47,5 prosenttia). Ennen analyysin ajamista SPSS-ohjelmalla muuttujat standardoitiin. Useiden kokeilujen ja ryhmittelyratkaisujen vertailujen jälkeen parhaiten toimivaksi osoittautui neljän ryhmän malli, jossa ryhmät olivat sisäisesti homogeenisia ja ryhmien väliset erot selvät. Kuviossa 2 (s. 13) ovat taustamuuttujien standardoidut keskiarvot ryhmittäin.

Ikuisten opiskelijoiden ryhmistä erottuu kaksi vanhempien ja kaksi nuorempien opiskelijoiden ryhmää. Seuraavassa tarkastelemme erikseen kunkin ryhmän erityispiirteitä ja lisäksi havainnollistamme eri ryhmiin kuuluvien henkilöiden omakohtaisten kertomusten avulla sitä, miksi opinnot pitkittyivät. Vaikka haastateltavat edus-

tivat eri aineistoa, esimerkkihenkilöiden tarinat mukailevat hyvin klusterianalyysin avulla muodostettua tyypittelyä.

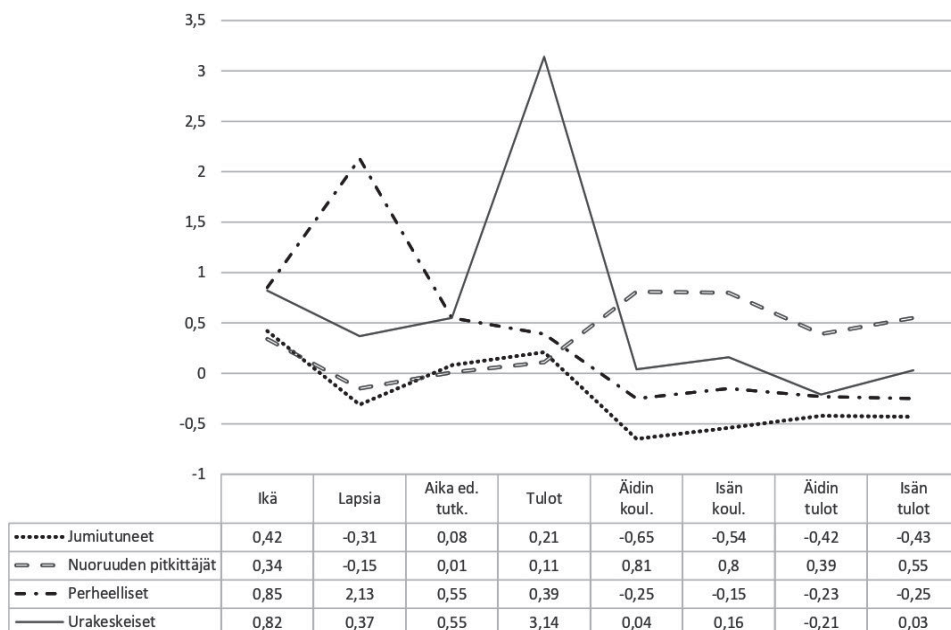
Opinnoissaan paikoilleen jumiutuneet

Pitkään opiskelleiden suurin ryhmä olivat ”jumiutuneet” (n = 546 eli 38 prosenttia). He olivat lähtöisin kaikkein pienituloisimmista ja vähiten koulutetuista perheistä. Heillä oli itselläänkin matala tulotaso, ja heidän joukossaan oli myös keskimääräistä enemmän työttömiä. Iältään jumiutuneet olivat suhteellisen nuoria, ja he asuivat usein sinkkutilouksissa. Jumiutuneita oli eniten humanististen alojen opiskelijoissa.

Havainnollistamme jumiutuneiden opiskelijoiden tapausta Amandan esimerkillä. Amanda oli 33-vuotias humanististen alojen opiskelija. Hänen molemmilla vanhemmillaan oli keskiasteen koulutus. Äiti oli tehdastyöntekijä ja isä yrittäjä omassa tekniikan alan firmassaan. Amanda oli ollut hyvä koulussa ja halusi jatkaa opintojaan mutta ei oikein tiennyt mihin kannattaisi hakea opiskelemaan. Hän pääsi yliopistoon vasta useamman yrityksen jälkeen ja muutti uudelle paikkakunnalle. Amandan opinnot etenivät

nopeaan tahtiin kandidivaiheeseen saakka, mutta maisterivaiheessa opinnot alkoivat ”kylästyttää”, minkä vuoksi opinnot jäivät tauolle. Opintojen jumiutumiseen vaikutti osaltaan heikko integroituminen yliopistoon ja opiskelijayhteisöön. Amanda opiskeli alaa, jossa oli pieni sisäänotto ja paljon itsenäisiä opintoja. Opiskelijajoukko oli alun alkaenkin hajautunut, ja lisäksi monet Amandan kurssikavereista lopettivat tai siirtyivät muualle kandidivaiheen jälkeen. Opiskelu oli tuntunut loppuvaiheessa melko yksinäiseltä eikä opintojen sujuvalle etenemiselle ollut sen enempää ryhmän tukea kuin sosiaalista painettaakaan. Amandan taustan ja institutionaalisten tekijöiden lisäksi opintojen pitkittymiseen vaikuttivat taloudellinen epävarmuus ja alan heikko työllisyystilanne. Amanda päätti kandidaatin tutkinnon jälkeen kokeilla yrittäjyyttä ja meni mukaan opiskelijoiden perustamaan osuuskuntaan:

Ei enää korkeakoulututkinnolla työllistytä niin varmasti kuin ennen – ihmiset perustaa jo nuorena yrityksiä ja kokeilee kaikennäköisiä työllistymiskeinoja mitä on.

Kuvio 2. Klusterianalyysin tuottamat ryhmät ja muuttujien standardoidut keskiarvot.

Valitettavasti töitä ei riittänyt yrittäjänäkään. Kilpailu oli kovaa, ja satunnaisista toimeksiannoista maksettiin liian vähän. Amanda hakeutui toisen alan ammattikorkeakouluopintojen pariin, vaikakaan ei kokonaan keskeyttänyt yliopisto-opintojaan.

Opiskelijaelämän ja nuoruuden pitkittäjät

Toiseksi suurimman ryhmän nimesimme ”nuoruuden pitkittäjiksi” (n = 470 eli 34 prosenttia). He poikkesivat muista opiskelijoista perhetaustoiltaan. Nuoruuden pitkittäjien vanhemmat olivat akateemisesti koulutettuja ja hyvätuloisia. Lisäksi ryhmään kuuluvat olivat iältään nuorimpia (keski-ikä 33 vuotta), mutta he olivat ehtineet viettää yliopistossa jo 13 vuotta. Pitkittänyttä nuoruutta elävät olivat perheettömiä, ja keskimääräistä enemmän heitä oli tekniikan opiskelijoissa. Ryhmään kuuluvista miehiä oli 55 prosenttia ja ruotsinkielisiä seitsemän prosenttia. Puolet heistä oli joko päätoimisia opiskelijoita tai alempia toimihenkilöitä.

Esimerkkitapauksemme Tiia oli 28-vuotias kansainvälisyyteen liittyvän alan opiskelija. Hänen molemmilla vanhemmillaan oli korkea-koulututkinto, ja he olivat kannustaneet Tiiaa opiskelemaan, joten hänelle yliopisto-opintoihin hakeutuminen oli itsestäänselvyys. Silti Tiia toteaa, ettei ”tienny yhtään mitä mä haluan tehdä elämälläni”. Tiialle ”kansainvälisyys oli se ykkösjuttu” opiskelijavalintoja tehdessä, koska hän oli aina ollut kiinnostunut erityisesti kielistä ja matkustelusta. Tiia oli viettänyt jo ennen opintojen alkua vaihto-oppilasvuoden sekä väli-vuoden ulkomailla, ja yliopisto-opintojen aikana hän kävi opiskelijavaihdossa. Opintojensa alusta asti Tiia oli sosiaalisesti vahvasti integroitunut yliopistoon ja erityisesti opiskelijayhteisöön. Aktiivinen toiminta opiskelijajärjestöjen luottamustehtävissä ja muissa vapaaehtoistoissa veivät kaiken vapaa-ajan ja johtivat osaltaan siihen, että opinnot etenivät keskimääräistä hitaammin. Vaikka toiminta oli palkitsevaa ja hauskaa, se vei energiaa ja oli myös henkisesti kuluttavaa. Voimat hiipuivat ja vähitellen seurauksena oli täydellinen uupuminen. Tiia kuvaa uupumista seuraavasti:

Mähän olin semmoinen, että mä halusin ihan kaikkeen mukaan – – kun se oli niin jotenkin mukaansatempaavaa. – – Se kostautui pari vuotta myöhemmin, et sit ei pystynytäkään enää mihinkään.

Tiian tapauksessa opintojen viivästyttämisessä ei ollut kyse laiskuudesta tai saamattomuudesta vaan pikemminkin liian aktiivisesta osallistumisesta valmistumisen kannalta epäoleellisiin asioihin. Lisäksi mukana oli myös oman paikan etsimistä, epävarmuutta tulevaisuudesta ja halua kokea ja nähdä maailmaa ennen työelämää ja ”aikuisuuteen” siirtymistä.

Perhearjen ohessa opiskelevat

Kolmanteen ryhmään kuuluvat erottuivat muista elämäntilanteeltaan: kutsumme heitä ”perheellisiksi” (n = 297 eli 21 prosenttia). Lapsia heillä oli usein kahdesta kolmeen. Iältään perheelliset olivat vanhempia kuin kahden edellisen ryhmän opiskelijat. Perheellisten ryhmässä naisten osuus oli keskimääräistä suurempi, ja ryhmän tyypillisiä aloja olivat kasvatustiede ja yhteiskuntatieteet. Perheellisistä peräti 16 prosenttia asui kaupunkien ulkopuolella.

Esimerkkinä opintoihin hakeutumisen ja pitkittymisen kietoutumisesta parisuhteeseen ja perheeseen toimii 44-vuotiaan, aluekehittämiseen liittyvää tutkintoa opiskelleen Emilian tapaus. Emilian äiti ja isä olivat suorittaneet keskiasteen tutkinnon ja työskennelleet omassa perheyrittäessään. Emilia oli lähtöisin syrjäiseltä paikkakunnalta, ja samalle seudulle hän oli jäänyt myös aikuistuttuaan. ”Mulla on ollu täällä mielenkiintonen työpaikka ja sukulaisia on täällä, ja ystäviä ja se verkosto,” hän kuvaa. Kotiseutu-uskollisuus oli vaikuttanut sekä Emilian koulutusvalintoihin että työuraan, jonka hän oli tehnyt saman työnantajan palveluksessa globaalissa teollisuusyrityksessä. Ennen yliopisto-opintoja Emilia oli jo suorittanut ylioppilasmerkonomin ja tradenomin tutkinnot. Ajatus maisteriopinnoista oli herännyt parikymppisenä yliopistossa opiskelevan poikaystävänsä esimerkkinä seuraten. Alkuperäisenä tarkoituksena oli muuttaa asumaan opiskelupaikkakunnalle ja

opiskella täysipäiväisesti, mutta suunnitelma muuttui siinä vaiheessa, kun Emilia huomasi odottavansa esikoistaan. Emilian sanoin: ”se peruuntu se opintovapaa, jotenka sitten jäinkin äitiysvapaalle.” Esikoisen varttuessa ja viimeistään toisen lapsen synnyttyä opinnot oli pakko unohtaa kokonaan, sillä ylimääräistä aikaa lastenhoidon, kotitöiden ja ansiotyön jälkeen ei ollut. Elämäntilanne salli paluun opintojen pariin vasta vuosien kuluttua, kun parisuhde oli jo päättynyt ja lapset kasvaneet. Osaltaan opintoihin paluuta vauhditti korkeakoulujen rakenteellisten muutosten myötä avautunut mahdollisuus vaihtaa pääainetta ja jatkaa opintoja omalla asuinpaikkakunnalla.

Työelämän mukaansa tempaamat urakeskeiset

Pienimmän ryhmän nimesimme ”urakeskeiseksi” (n = 146 eli 7 prosenttia). Tähän ryhmään kuuluvista suurin osa (95 prosenttia) työskenteli päätoimisesti ja usein ylemmissä toimihenkilöammateissa (70 prosenttia). Heillä oli myös selvästi muita korkeammat tulot. Urakeskeiset olivat keskimääräistä vanhempia, noin 38-vuotiaita. Miesten osuus oli miltei 70 prosenttia. Hieman yli puolet urakeskeisistä oli naimisissa ja yhtä monella oli lapsia. Tähän ryhmään kuuluvia oli eniten kauppatieteiden ja luonnontieteiden opiskelijoissa, ja he olivat olleet yliopiston kirjoilla keskimäärin 15 vuotta.

Tyypillinen esimerkki työuralla menestymisen takia opintonsa jättäneistä oli kauppatieiteitä opiskellut 41-vuotias Henry. Henryn vanhemmilla oli keskiasteen koulutus, mutta isä oli tehnyt talousjohtajana ekonomin töitä, vaikka ei ollut suorittanutkaan korkeakoulututkintoa. Henry pääsi lukion jälkeen heti ensimmäisellä yrittämällä opiskelemaan yliopistoon ja aloitti opinnot armeijan jälkeen. Hän oli vahvasti integroitunut yliopistoon ja opiskelijaelämään ja myös opinnot sujuivat hyvin kandidaiheen opintoihin saakka. Rahoituslalla elettiin tuolloin 2000-luvun alussa vahvaa nousukautta ja kaikki halukkaat otettiin töihin keskeneräisestä tutkinnosta huolimatta. Henry kuvaa tilannetta seuraavasti:

Ei siihen aikaan ollu tapana niit papereit ottaa – – moni meni työelämään kauppatieteiden ylioppilaana – – ja ihan siis ekonomin hommissa olin koko ajan.

Henryn työura eteni kokemuksen ja näyttöjen lisääntyessä, eikä puuttuvasta tutkinnosta tullut missään vaiheessa ongelmaa niin kauan kuin alalla meni hyvin. Lisäksi merkittävä este opintojen loppuunsaattamiselle oli työllistyminen – ja myöhemmin myös perheen perustaminen – huomattavan etäälle opiskelupaikkakunnalta.

Pohdinta ja johtopäätökset

Opintojen pitkittämisessä on usein kysymys monen eri tekijän summasta. Nyt saatujen tulosten perusteella keskeisiä riskitekijöitä ovat opintojen varhainen aloitusikä, vanhempien pienituloisuus, generalistialalla opiskelu, perheellisyys sekä hyväpalkkaiseen työhön päätyminen jo opiskeluaikana. Saamamme tulos, eli mitä vanhempana opinnot on aloitettu, sitä epätodennäköisemmin ne pitkittyvät, on ristiriidassa aiempien tutkimusten kanssa (vrt. Korhonen & Rautopuro, 2019; Vuorinen-Lampila, 2020). Tulosta vahvistavat kuitenkin tuoreet tilastot tutkintojen suoritusajoista (Tilastokeskus, ei pvm.). Tulosta voidaan pitää loogisena, sillä vanhemmalla iällä opiskelemaan hakeutuneilla hakupäätös on ehtinyt kypsyä kauemmin ja opintopolun ”harha-askeleet” on usein jo ehditty tehdä. Nuorena yliopisto-opintonsa aloittaneet opiskelijat ovat voineet tehdä koulutusalan valinnan kevyin perustein, jolloin heidän mielenkiintonsa saattaa suuntautua muihin asioihin. Erilaisilla hakumotiiveilla on yhteyttä myös opintojen aikaiseen kuormittumiseen ja uupumiseen eli sitä kautta opintojen pitkittymiseen (Hyytinen ym., 2022).

Työmarkkinat muodostavat yhdenlaisen yhteiskunnallisen rakenteen, joka yhtäältä luo rajoja yksilön toiminnalle mutta toisaalta myös mahdollistaa ja ohjaa yksittäisten ihmisten toimintaa. Generalistialoilla opiskelevien ongelmana on mitä ilmeisimmin se, että opinnot eivät valmista mihinkään ammattiin. Epävarmuus tulevasta työurasta ja toimeentulosta voi lisätä opiskelijoiden kokemaa kuormitusta, ja opiskelusta saattaa

tulla päämäärätöntä hapuilua. Professionaaleilla on sen sijaan lainsäädännössä määritellyt pätevyysvaatimukset, joten opintojen loppuunsaattamisen merkitys oman alan työnsaantiin on konkreettisempi. Tällöin opinnot suoritetaan loppuun huomattavasti useammin kuin kaikilla aloilla keskimäärin (Vuorinen-Lampila, 2020). Niillä aloilla, joilla työelämä imaisee mukaansa opiskelijoita omaa alaa vastaaviin, hyvätuloisiin töihin jo opiskeluaikana, on epäilemättä vähemmän painetta opintojen loppuunsaattamiseen. Päinvastaisen ongelman muodostavat pientuloisista perheistä tulevat opiskelijat, joiden valmistumista viivyttävät taloudelliset haasteet ja työssäkäynti opintojen rahoittamiseksi. Koulutuspoliittisena tavoitteena onkin esitetty opintotuen kokonaisuudistusta, joka mahdollistaisi kokopäiväisen opiskelun entistä paremmin (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2023).

Tutkimuksemme laajentaa julkisuudessa toisinaan annettua kuvaa ikuisesta opiskelijasta työnteon välttelijänä, joka vain haluaa säilyttää opiskelijastatukseen liittyvät etuudet ja viettää vuosikausia kampuksella veronmaksajien kustannuksella.⁸ Opintojen pitkittymisessä ei useinkaan ole kyse itsetarkoituksellisesta viivytyksestä vaan omassa kontekstissaan järkevästä ja aktiivisesta toiminnasta. Analyysissämme tunnistimme neljä erilaista ikäisten opiskelijoiden profiilia: jumiutuneet, pitkittänyt nuoruutta elävät, perheelliset ja urakeskeiset. Kaikissa tapauksissa opiskelun haasteita määrittivät erilaisten rakenteellisten seikkojen ohella myös opiskelijoiden aikaisempi elämänhistoria ja elämäntilanteet erilaisine kokemuksineen. Aikaisempi tutkimus opintojen etenemisestä on osoittanut myös, että opiskelijoiden oppimistyyllillä ja -strategioilla sekä opintojen suunnitelmallisuudella on yhteyttä siihen, millaiset asiat muodostuvat opintoja edistäviksi tai estäviksi (Hailikari ym., 2018).

Opintojen pitkittymiseen on pyritty puuttamaan rajoittamalla opintotukikuukausien määrää ja palkitsemalla tavoiteajassa valmistumista Kelan opintolainahyvityksellä. Nämä kannustimet voivat toimia osalla opiskelijoista, mutta ne eivät ratkaise esimerkiksi perheellisten opiskelijoiden haasteita. Yliopiston ulkopuolisista syistä johtuvaan opintojen pitkittymiseen opintojen joustavuus on avainasemassa. Opiskelijoiden integraatiota yliopistoon

ja opintoihin voidaan puolestaan vahvistaa tarjoamalla opiskelun aikaista tukea ja ohjausta sekä panostamalla opiskelijoiden uupumista ja yksinäisyyttä ehkäisevään työhön. Tutkimuksemme tarjoaa kokonaiskuvan, jonka pohjalta voidaan lähteä kehittämään entistä monipuolisempia välineitä opintoaikojen venymisen ongelmaan. ■

Viitteet

- 1) Kuviossa on hyödynnetty Jaksztatin ym. (2021) tutkimusasetelmaa tohtoriopintojen keskeyttämisestä.
- 2) Generalistialoihin luokittelimme seuraavat tieteenalat: kasvatustiede (pl. luokanopettajakoulutus), taidealat, humanistiset alat, teologia, kauppatieteet, yhteiskuntatieteet, luonnontieteet, tekniikka, maatalous-metsätieteet ja liikuntatieteet. Professionaaleiksi jaottelimme luokanopettajakoulutuksen, psykologian, oikeustieteet, lääketieteen, hammaslääketieteen, eläinlääketieteen, farmasian, terveystieteet ja sotatieteet.
- 3) Korkeakoulusta valmistuneiden työllistettävyyden ja sosiaalinen positioituminen työmarkkinoille (HighEmploy 2018–2022; rahoitusnumero 315797). Hankkeessa tehtiin vuonna 2019 yhteensä 76 haastattelua eri yliopistoista ja ammattikorkeakouluista valmistuneille.
- 4) Odds ratio eli vetosuhde kuvaa kahden todennäköisyyden tai suhteellisen osuuden etäisyyttä toisistaan. On hyvä muistaa, että OR-arvoista ei voi kuitenkaan päätellä eri vaihtoehtojen todennäköisyyden eron suuruutta. Aloituksen OR 0,88 voidaan tulkita seuraavasti: ikäisten opiskelijoiden ryhmään kuulumisen veto (odds) vähenee 12 prosentilla jokaista opintojen aloitusikävuotta kohti.
- 5) Eli ikäisten opiskelijoiden ryhmään kuulumisen veto on miehillä noin 1,5-kertainen naisiin verrattuna.
- 6) Klusterianalyysi on monimuuttujamenetelmä, jossa muutujia tai havaintoja pyritään ryhmittelemään kahden periaatteen mukaisesti: ryhmien eli klustereiden tulisi poiketa toisistaan mahdollisimman paljon, mutta samalla niiden tulisi olla sisäisesti mahdollisimman homogeenisiä. Ryhmien muodostamisessa käytämme suurten aineistojen analysointiin sopivaa k-keskiarvoryhmittelyä, jossa klustereiden määrä kiinnitetään etukäteen. K-keskiarvoryhmittely on periaatteiltaan kuvaileva menetelmä, jonka avulla aineistosta voidaan etsiä toisiaan muistuttavia luokkia. Lopullinen ryhmittelyratkaisu edellyttää tutkijalta aineiston graafista tarkastelua, erilaisten ryhmittelyratkaisujen vertailua ja suurta harkintaa. (Everitt ym., 2011; Nummenmaa, 2021.)

- 7) Puuttuvia tietoja oli eniten vanhempien koulutusta ja tuloja koskeissa muuttujissa. Emme korvanneet puuttuvia tietoja, sillä ilman niitäkin tapausmäärä (1459) oli riittävän suuri analyysiin, eivätkä puuttuvat tiedot keskittyneet millekään tietylle ryhmälle.
- 8) Esimerkiksi valtiovarainministeriön pitkäaikainen valtiosihteeri Raimo Sailas totesi aikoinaan *Suomen Kuvalehden* haastattelussa, että ”rajoittamaton maksuton opiskelu oikeus on johtanut siihen, että yliopistoissa opiskelee elämäntapahtiaaneja”, joilla ei ole aikomustakaan valmistua tavoiteajassa (ks. Pakarinen, 2004). Sailaksen päätelmän voi todeta perustuneen pitkälti opiskelijoiden valmistusaikojen koskevien tilastotietojen virheelliseen tulkintaan.
- ## Lähteet
- AHO, S., HYNINEN, S.-M., KARHUNEN, H. & VANTTAJA, M. (2012). *Opiskeluikäinen työssäkäynti ja sen vaikutukset*. Työ- ja elinkeinoministeriö.
- ÁLVAREZ-PÉREZ, P. R., LÓPEZ-AGUILAR, D., GONZÁLEZ-MORALES, M. O. & PEÑA-VÁZQUEZ, R. (2021). Academic engagement and dropout intention in undergraduate university students. *Journal of College Student Retention: Research, Theory & Practice*. <https://doi.org/10.1177/15210251211063611>
- EVERITT, B. S., LANDAU, S., LEESE, M. & STAHL, D. (2011). *Cluster analysis* (5. painos). John Wiley & Sons.
- HAILIKARI, T., TUONONEN, T. & PAPPALA, A. (2018). Students' experiences of the factors affecting their study progress: differences in study profiles. *Journal of Further and Higher Education*, 42(1), 1–12. <https://doi.org/10.1080/0309877X.2016.1188898>
- HYTTINEN, H., TUONONEN, T., NEVGI, A. & TOOM, A. (2022). The first-year students' motives for attending university studies and study-related burnout in relation to academic achievement. *Learning and Individual Differences*, 97. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2022.102165>
- ISOPAHKALA-BOURET, U. (2013). Exploring the meaning of age for professional women who acquire master's degrees in their late forties and fifties. *Educational Gerontology*, 39(5), 285–297.
- JAKSZTAT, S., NEUGEBAUER, M., & BRANDT, G. (2021). Back out or hang on? An event history analysis of withdrawal from doctoral education in Germany. *Higher Education*, 82(5), 937–958. <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00683-x>
- KIVINEN, O. & NURMI, J. (2011). Opiskelun nopeus ja työmarkkinarelevanssi – korkeakoulupolitiikan dilemma? *Yhteiskuntapolitiikka*, 76(6), 687–691.
- KORHONEN, V. & RAUTOPURO, J. (2019). Identifying problematic study progression and “at-risk” students in higher education in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(7), 1056–1069. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1476407>
- NUMMENMAA, L. (2021). *Tilastotieteen käsikirja*. Tammi.
- OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ. (2023). *Opetus- ja kulttuuriministeriön virkanäkemykset tulevan hallituskauden valinnoista*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-927-1>
- OPETUS- JA KULTTUURIMINISTERIÖ & OPETUSHALLITUS. (Ei pv.m.). Opetushallinnon tilastopalvelu Vipunen. Haettu 2.3.2023 osoitteesta <https://vipunen.fi/>
- PAKARINEN, P. (28.10.2004). Sailas: muutoksia näperelyn sijaan. *Verkkouutiset*. <https://web.archive.org/web/20071028151553/https://www.verkkouutiset.fi/arkistojuttu.php?id=61836&hakusanat=El%E4kej%E4rjestelm%E4t>
- SAARI, J., KOSKINEN, H., ATILA, H. & SARÉN, N. (2020). *Eurostudent VII – Opiskelijatutkimus 2019*. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-907-3>
- SALMELA-ARO, K. & READ, S. (2017). Study engagement and burnout profiles among Finnish higher education students. *Burnout Research*, 7, 26–27. <https://doi.org/10.1016/j.burn.2017.11.001>
- SUOMEN YLIOPIILASKUNTIEN LIITTO. (12.7.2021). *SYL vaatii yliopisto-opiskelijoille ikuista opinto-oikeutta*. Suomen yliopilaskuntien liitto. <https://syl.fi/syl-vaatii-yliopisto-opiskelijoille-ikuista-opinto-oikeutta/>
- THOMAS, E. & QUINN, J. (2007). *First generation entry into higher education: an international study*. Society for Research into Higher Education and Open University Press.
- TIEBEN, N. (2020). Non-completion, transfer, and dropout of traditional and non-traditional students in Germany. *Research in Higher Education*, 61, 117–141. <https://doi.org/10.1007/s11162-019-09553-z>
- TILASTOKESKUS. (Ei pv.m.). *Opintojen kulku*. Tilastokeskus. Haettu 20.3.2023 osoitteesta <https://stat.fi/tilasto/opku>
- TINTO, V. (1975). Dropout from higher education: a theoretical synthesis of recent research. *Review of Educational Research*, 45(1), 89–125. <https://doi.org/10.2307/1170024>

- TINTO, V. (1993). *Leaving college: rethinking the causes and cures of student attrition*. University of Chicago Press.
- VANTTAJA, M. (2012). Opiskelijoiden työssäkäynti ja opintojen pitkittymisen ongelma. *Kasvatus*, 43(3), 291–298.
- Venegas-Muggli, J. I. (2020). Higher education dropout of non-traditional mature freshmen: the role of socio-demographic characteristics. *Studies in Continuing Education*, 42(3), 316–332. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2019.1652157>
- VUORINEN-LAMPILA, P. (2020). Yliopiston opiskelijavalinnasta opintourille: miten opintouratyypit ja siirtymäjärjestelmä linkittyvät koulutuspoliittisiin tavoitteisiin? Teoksessa J. Ursin, & R. Muhonen (toim.), *Tuntematon korkeakoulutus* (s. 193–226). Suomen kasvatustieteellinen seura.
- YLIOPISTOLAKI 2005/556 §. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050556#Pidm45843170082368>

Laatu suomalaisten korkeakoulujen strategioissa

Mira Huusko ja Riitta Pyykkö

Suomalaisille korkeakouluille alettiin valmistella strategioita 2000-luvun alussa. Ensimmäiset strategia-asiakirjat olivat laajoja eikä niiden toteutumisen seuranta ollut systemaattista. Tulosperustaisten rahoitusmallien myötä korkeakoulut alkoivat kiinnittää aiempaa tarkempaa huomiota toimintansa tehokkuuteen ja rahoitusosuuksiensa kasvattamiseen, mikä lisäsi niiden strategioiden merkitystä myös laadunhallinnan ja laatutyön kannalta. Suomalaisien korkeakoulujen strategiatekstejä sinällään on tutkittu kuitenkin yllättävän vähän. Artikkelissa kysymme, miten laadusta ja sen johdannaiskäsitteistä kirjoitetaan korkeakoulujen strategioissa ja millaisia laatuun liittyviä tavoitteita korkeakoulut asettavat toiminnalleen strategioissaan.

Johdanto

Suomalaisille korkeakouluille alettiin valmistella strategioita 2000-luvun alussa. Ensimmäiset strategia-asiakirjat olivat laajoja, eikä niiden toteutumisen seuranta ollut systemaattista. Tulosperustaisten rahoitusmallien myötä korkeakoulut alkoivat kiinnittää aiempaa enemmän huomiota toimintansa tehokkuuteen ja rahoitusosuuksiensa kasvattamiseen, mikä lisäsi strategioiden merkitystä (Nenonen, 2021).

Vuoden 2010 yliopistolain ja vuoden 2014 ammattikorkeakoululain voimaantulot olivat merkittäviä muutoksia strategioiden tekemisen kannalta. Ammattikorkeakouluissa uudistettiin samaan aikaan toimilupaprosessi, ja korkeakoulut muuttuivat osakeyhtiöiksi. Yliopistot muutettiin tilivirastoista julkisoikeudellisiksi laitoksiksi tai säätiöyliopistoiksi. Lakiuudistukset muuttivat johtamis- ja päätöksentekorakenteita ja korostivat erityisesti strategista johtamista. Samalla valtiolla säilyi merkittävä ohjausrooli. Erityisesti yliopistoissa strategisella johtamisella on kaksoishaaste ulkoisten ja sisäisten vaatimusten hallinnassa, kun mietitään, miten ohjata toisistaan eriytyneitä, alhaaltapäin ohjautuvia ja itsenäisiä yksiköitä,

jotka ovat samaan aikaan asiantuntija- ja profesio-organisaatioita (Tirronen, 2014, s. 71, 74–76).

Tutkimuskirjallisuudessa korostetaan laatutyön ja strategisen johtamisen yhteyttä: laadunhallinnan tarkoitus on varmistaa, että strategiset tavoitteet voidaan saavuttaa (Kettunen, 2009). Ursinin (2007) mukaan enemmistö hänen tutkimukseensa haastatelluista akateemisten yksiköiden johtajista tunnisti laatutyön ja strategisen johtamisen yhteyden, mutta he suhtautuivat kriittisesti siihen, että laadunvarmistus liitetään tulosohtaukseen (s. 66–68). Laadunhallinnan strategialähtöisyyttä painotetaan myös suomalaisten korkeakoulujen auditoinneissa (Huusko ym., 2022, s. 41; Nordblad ym., 2019, s. 36). Voisikin olettaa, että laatu, laadunhallinta ja niiden kehittäminen näkyisivät myös korkeakoulujen strategioissa. Tarkastelemme artikkelissa, miten laadusta ja sen johdannaiskäsitteistä kirjoitetaan korkeakoulujen strategioissa ja millaisia laatuun liittyviä tavoitteita korkeakoulut asettavat toiminnalleen strategioissaan. Olemme aikaisemmin tarkastelleet ammattikorkeakoulujen strategioita (Huusko & Pyykkö, 2023), mutta tässä artikkelissa analysoimme tarkemmin lähes kaikkien suomalaisten korkeakoulujen strategioita.

Korkeakoulujen strategioiden aiempi tutkimus

Korkeakoulujen strategioita on kansainvälisesti ja kansallisesti tutkittu eniten johtamisen ja strategiaprosessien näkökulmasta. Strategiatekstejä analysoivaa tutkimusta on prosesseihin kohdistuvaa tutkimusta vähemmän. (Ks. esim. Kuusisto-Ek, 2021; 2022; Ranki, 2016.) Luoma ym. (2016) jakavat yliopistojen strategioiden tutkimuksen kahteen pääryhmään: niihin, joissa keskitytään tiettyyn yksittäiseen näkökulmaan strategioissa, ja niihin, joiden tarkastelukohteena on koko strategia. Yliopistojen strategioissa tavallisimpia yksittäisiä painotuksia ovat kansainvälistyminen, markkinointi tai brändin rakentaminen, teknologiajohtaminen sekä tietojohdaminen ja inhimillisten resurssien johtaminen. Luoma ym. (2016) vertaavat yliopistojen strategioita yleisiin strategiaviitekehyksiin ja toteavat, että strateginen johtaminen ei yliopistoissa ole samanlainen organisaation sisäinen uudistumisen väline kuin yrityksissä. Paine strategioiden laatimiseen voi tulla pikemmin ulkoa päin, kuten opetus- ja kulttuuriministeriöstä. (Luoma ym., 2016, s. 345, 348–351.)

Stensakerin ym. (2018) mukaan strategiat eivät välttämättä kerro korkeakoulun tuloksista tai siellä toimivien käyttäytymisestä. Ne ovat kuitenkin tärkeitä korkeakoulujen ymmärtämiselle. Stensakerin ym. (2018) mukaan yliopistojen strategiat ovat tulossa yhä enemmän toistensa kaltaisiksi ja ne heijastavat aiempaa yhtenäisempää käsitystä korkeakoulutuksen tarkoituksesta ja tehtävistä. Suuret monialaiset yliopistot, joilla on useita tutkinto-ohjelmia ja monipuolista tutkimustoimintaa, soveltavat vaihtelevia toimintansa legitimointistrategioita. Pienemmällä ja kapea-alaisemmilla tai maantieteellisesti rajatummilla korkeakouluilla tällaisia on harvemmin. (Stensaker ym., 2018, s. 2, 9, 29.)

Seeber ym. (2019) ovat analysoineet yliopistojen strategioiden missioiden eli toiminta-ajatuksen sisältöä ja jakaneet ne neljään luokkaan. Ensinnäkin yliopistot kertovat missioissa toiminnastaan. Toiseksi yliopistot kuvaavat toimintojaan joko tavoitteina tai keinoina, eli esimerkiksi koulutus voi olla tavoite sinänsä tai väline yhteis-

kunnan palvelemiseen. Kolmanneksi ne kertovat siitä, ketä yliopiston odotetaan palvelevan, kuten opiskelijoita, henkilökuntaa, yhteiskuntaa, aluetta tai ihmiskuntaa. Neljänneksi missioissa on attribuutteja, joilla ilmaistaan, millaista toiminta on ja miten sitä määritellään ja kuvataan, kuten kansainvälinen tai ainutlaatuinen. (Seeber ym., 2019, s. 234.)

Ranki (2016) tutki strategista johtamista suomalaisissa korkeakouluissa sekä korkeakoulujen strategioiden sisältöjä. Kuten kansainväliset tutkimukset (Stukalina, 2014; Steiner ym., 2013) myös Ranki korostaa, että strategisessa johtamisessa on kyse kilpailuedusta: miten erottautua myönteisellä tavalla muista? Rankin mukaan ammattikorkeakoulut mainitsevat strategioissaan laadukkaan opetuksen ja sille rakentuvan maineen, työllistymisen, vaikuttavuuden, profiloituneen tutkimus-, kehitys- ja innovaatio toiminnan (TKI), kansainvälisen toiminnan ja tuloksellisuuden. Ammattikorkeakoulujen strategiakehikoille on tärkeää korkeakoulun kytkeytyminen toimintaympäristöön. Yliopistoissa korostuvat tutkimuksen vahvuusalueet, monialaisuus, julkaisu- ja saatu ulkopuolinen rahoitus eli tuloksiin perustuva maine. Strategia kuvataan tyypillisesti joko yliopiston hallituksen tekemiksi valinnoiksi tai yliopiston perustehtävät kattavaksi, jolloin Rankin mukaan kilpailuetua ei ole kirkastettu. Jos kilpailu määriteltiin kansainväliseksi, strategioissa saatetaan mainita maine, vahvojen alojen rohkeat valinnat, osaamispääoma ja tutkimusinfrastruktuuri. (Ranki, 2016, s. 25, 46–49, 53–54, 57.)

Kuusisto-Ekin (2021) mukaan korkeakoulujen strategiasisältöjä tulee tarkastella institutionaalisenä positiointina eli korkeakoulujen asemointina ja tahtotilana samaistua muihin korkeakouluihin tai erottua niistä. Strategioita voi tarkastella myös korkeakoulujärjestelmän diversiteettinä eli tutkimalla, millaisia eroja ja millainen systeeminen kokonaisuus kansallisella tasolla korkeakoulujen strategisista valinnoista muodostuu. Strategioissa tasapainotellaan ulkoisen ohjauksen ja kilpailuedun löytämisen välillä. (Kuusisto-Ek, 2021, s. 10–11.) Samanlaisuuden ja erityisyyden välistä tasapainottelua strategioissa korostavat myös muut tutkijat (ks. esim. Seeber ym., 2019).

Ammattikorkeakouluissa on tehty selvityksiä myös yksittäisten korkeakoulujen strategioista ja niihin johtaneista prosesseista (esim. Kallioinen & Jokela, 2003; Keränen & Mursula, 2016; Linna & Kangastie, 2016). Lisäksi on tarkasteltu erillisstrategioita, kuten pedagogisia tai kansainvälistymisstrategioita (esim. Nurmi & Mahlamäki-Kultanen, 2015; Näppilä, 2020). Selvityksissä saatettiin viitata laadunhallintaan ja auditointeihin, mutta lähinnä nostamalla esiin myönteisiä havaintoja (esim. Keränen & Mursula, 2016, s. 43; Linna & Kangastie, 2016, s. 67). Nurmi ja Mahlamäki-Kultanen (2015) korostavat, että ammattikorkeakoulujen pedagogisten strategioiden visiot on esitetty usein kunnianhimoisesti, kilpailullisesti ja käyttäen superlatiiveja. Korkeakoulut tavoittelevat pedagogisten strategioiden mukaan parhaimmuutta jossain suhteessa tai jollain tietyllä alueella (Nurmi & Mahlamäki-Kultanen, 2015, s. 31).

Strategioissa käytetään myös ranking-sijoituksia sen kuvaamiseen, miten korkeakoulu sijoittuu kansainvälisesti tai mitä asemaa se rankingeissa tavoittelee. Morphewin ym. (2018) tutkimuksen mukaan ranking-sijoituksia osana strategioita käyttävät lähinnä ne yliopistot, jotka ovat jo erinomaisia, kuten maailman 100 parhaan joukossa. Useimmissa suomalaisissa korkeakouluissa ranking-sijoitusten mainitsemisista strategiateksteissä on luovuttu, vaikka niistä olisikin ollut maininta aiemmin, esimerkiksi yliopistojen yhdistämisen tai muodostamisvaiheessa (Kohvakka & Nevala, 2023).

Steinerin ym. (2013) mukaan korkeakoulujen strategiat perustuvat korkeakoulujen sisäisiin tekijöihin ja ympäröivän yhteiskunnan tilaan. Strategia-asiakirjoissa kuvataan tulevaisuuden näkökulmasta, mitä organisaatio haluaa olla ja mitä saavuttaa. Strategioilla tarkoitetaan yleensä suunnitelmaa, jolla päämäärä yritetään tavoittaa. Vaikka strategiat ovatkin korkeakoulun tulkinta siitä, miltä korkeakoulu haluaa näyttää ulos päin, organisaatioiden oma identiteetti kehittyy korkeakoulujen sisällä. Jotta strategioiden tavoitteet toteutuisivat, niiden on oltava henkilöstölle selkeitä ja merkityksellisiä. Steinerin ym. (2013) mukaan nykyisin sisältöä ja ulkoista kuvaa on usein vaikea erottaa tois-

taan. (Steiner ym., 2013, s. 404, 407; ks. myös Luoma ym., 2016, s. 344–347.)

Kantasen (2007) mukaan organisaation identiteetti kuvaa sitä, miten organisaatio näkee itsensä kollektiivisesti. Organisaatioiden identiteetit voivat olla suhteellisen pysyviä tai vaihtelevia ja monimerkityksellisiä. Vahvat organisaatioidentiteetit tekevät esimerkiksi sidosryhmäyhteistyön helpommaksi. (Kantanen, 2007, s. 55, 78, 161, 182.) Korkeakoulut määrittelevät identiteettiään eli sitä, miten ne haluavat erottautua muista ja millä ehdoilla, omien arvojensa tai tavoitteidensa kautta (Gioia ym., 2000, s. 63–64; Kantanen, 2007, s. 54–55; Markwick & Fill, 1997, s. 397).

Fumasolin ym. (2020, s. 325–326) mukaan yliopistojen identiteetti on tulosta erilaisista mutta toisiaan täydentävistä symbolisista, kulttuurisista ja sosiaalisista ulottuvuuksista. Identiteettiä muokkaavat erilaiset tieteen traditiot ja tieteenalojen erilaiset identiteetit. Toinen identiteetin lähde on korkeakoulun kulttuuri eli se, miten yhteisön jäsenet identifioivat itsensä korkeakouluun. Siihen vaikuttavat korkeakoulun koko, ikä ja ulkoinen paine ainutlaatuisuuden korostamiseen. Kolmas identiteetin lähde koostuu korkeakoulun perusarvoista, kuten autonomiasta, opetuksen ja tutkimuksen vapaudesta ja kollegiaalisesta itsehallinnosta, joita ovat haastaneet erilaiset hallinnolliset uudistukset. Neljänneksi osa yliopiston identiteetistä koostuu perinteistä sekä historiallisesti muotoutuneista kansallisista käsityksistä. (Fumasoli ym., 2020, s. 325–326.)

Korkeakoulujen toimintaympäristössä identiteetin käsitteeseen liitetään usein imagon käsite, jolla tarkoitetaan sitä, millaisen kuvan organisaatio haluaa antaa itsestään muille tai miten muut näkevät organisaation (Alessandri, 2001, s. 174; Gioia ym., 2000, s. 68; Kantanen, 2007, s. 37–39). Karvosen (2005) mukaan mielikuvayhteiskunnassa maineella ja imagolla on keskeinen merkitys. Organisaation maine ja mielikuva vaikuttavat osaltaan muiden valintoihin. Korkeakoulut rakentavat omaa imagoaan erilaisten strategia-prosessien, vahvuusaluemäärittelyjen ja arviointien avulla. Organisaation tai yksikön hyvä maine nähdään pääomana, sillä sen ajatellaan lisäävän toiminnan arvoa. (Karvonen, 2005, s. 19.)

Strategiat ja laatu

Laadunhallinta on yhteydessä korkeakoulujen strategiseen johtamiseen (esim. Kettunen, 2009; Ursin, 2007). Laadunhallinnalla tarkoitetaan yleisesti menettelytapoja, prosesseja tai järjestelmiä, joiden avulla organisaatio suunnittelee, toteuttaa, seuraa ja kehittää toimintansa laatua. Laadunhallinta voidaan ajatella yläkäsitteenä, joka sisältää laadun varmistamisen, kehittämisen, johtamisen ja ohjauksen. (Kansallisen koulutuksen arviointikeskus, ei pvm.)

Laadulla korkeakoulujen yhteydessä viitataan usein korkeakoulujen perustehtävien eli koulutuksen, TKI-toiminnan ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen laatuun tai korkeakoulujen laadukkuuteen edellä mainittuja tehtäviä toteuttavina organisaatioina. Laadun määrittelystä ei edelleenkään vallitse tutkimuksellista yksimielisyyttä. Laadun tekee haastavaksi sen suhteellisuus ja moniulotteisuus: laatu saa merkityksensä suhteessa johonkin, kuten odotuksiin, standardeihin, indikaattoreihin ja aiempiin kokemuksiin. Samalla laadun merkitys vaihtelee käyttötarkoituksen ja toiminnan mukaan, kuten minimilaatu, standardit täyttävä laatu, huippulaatu, prosessien laatu ja lopputulosten laatu. (Nordblad & Kivistö, 2023, s. 250.) Laatu voidaankin korkeakoulutuksessa ymmärtää monin eri tavoin tai se voi jäädä määrittelemättä (Ala-Vähälä, 2020). Saarisen (2007) mukaan korkeakoulujen laatumaailmoja on useita erilaisia ja ne ovat osin päällekkäisiä. Kansainvälistä toimintaa pidetään automaattisesti laadukkaana, mutta laatua varmistetaan myös opiskelijapalautteita keräämällä. Enimmäkseen laatu kuitenkin esitetään itsestäänselvyytensä. Keskeinen kysymys onkin, kenen näkökulmasta laatua määritellään. (Saarinen 2007.)

Usein toistettu Harveyn ja Greenin jaottelu (1993) sisältää erilaisia mahdollisia laatuja: poikkeuksellisuus tai täydellisyys (*exceptional, perfection*), johdonmukaisuus (*consistency*), tarkoituksenmukaisuus (*fitness for purpose*), vastineena rahalle (*value for money*) ja muutos (*transformation*). Harveyn ja Greenin mukaan poikkeuksellinen laatu tarkoittaa laadun olevan jotain erityistä eikä sitä tarvitse eikä voi mitata tai määrittää etukäteen laadituin kriteerein. Johdonmukainen

laatu kuvastaa prosessien säännönmukaisuutta ja virheettömyyttä ei niinkään korkeiden laaturiteereiden ylittämistä. Laatu toiminnan tarkoituksenmukaisuutena on arvioitava suhteessa tuotteen tai palvelun tarkoitukseen. Laatu rahan vastineena sisältää ajatuksen tilivelvollisuuden osoittamisesta rahoittajille ja asiakkaille. Laatu muutoksena lähtee ajatuksesta muuttaa asiakkaan tai esimerkiksi opiskelijan näkemyksiä ja käsityksiä eli oppia uutta ja kehittyä. (Harvey & Green 1993, s. 11, 15–16, 21, 24.) Lisäksi laatu voidaan ymmärtää erinomaisuutena (*excellence*) ja moraalisenä päämääränä (*moral purpose*). Laatu erinomaisuutena on laajalti ymmärretty käsitys niin koulutus- kuin tiedepolitiikassa. Laatu moraalisenä päämääränä tarkoittaa, että organisaatiolla on moraalinen velvollisuus tehdä parhaansa perustehtäviensä toteuttamiseksi ja sääntöjen noudattamiseksi. (Ursin, 2007, s. 23.)

Stukalina (2014) liittää kilpailuaseman tavoittelamisen ja sidosryhmien luottamuksen saavuttamisen korkeakoulutuksen laadun ja laadunhallinnan kehittämiseen. Strategia voidaan toteuttaa ja tavoitteet saavuttaa yhdistämällä laadunhallinta ja strateginen johtaminen. Laadunhallinnan avulla pysytään myös osoittamaan korkeakoulutuksen laatu sidosryhmille. (Stukalina, 2014, s. 82.) Toisaalta Kallion ym. (2021) mukaan voimakkain ohjaava vaikutus korkeakoulujen toimintaan on indikaattoripohjaisella rahoituksella sekä korkeakoulujen ja ministeriön välisillä tulossopimuksilla. Strategiapohjaisen rahoituksen ja muiden ohjauskeinojen merkitys koettiin selvästi vähäisemmäksi. (Kallio ym., 2021, s. 56, 62.)

Nenosen (2021) mukaan tehokkuus ja keskinäinen kilpailu lisääntyivät ammattikorkeakoulujen tulospäätöseen rahoitukseen siirtymisen myötä. Rahoitusohjauksessa tapahtuneilla muutoksilla oli myös merkittävä vaikutus korkeakoulun johtamiseen. Sen sijaan kokemukset laadussa tapahtuneista muutoksista vaihtelivat. Nenosen mukaan ammattikorkeakoulun eri toimijaryhmien tavat määritellä koulutuksen tuloksellisuutta ja laatua olivat hyvin samankaltaisia. Korkeakoulujen välinen ja sisäinen yhteistyö nousi esille tuloksellisuutta ja laatua edistävänä tekijänä. (Nenonen, 2021, s. 35, 38, 40–41.)

Tutkimuskysymykset, aineisto ja sen analyysi

Artikkelissa kysymme seuraavia: Miten laadusta ja sen johdannaiskäsitteistä kirjoitetaan korkeakoulujen strategioissa? Millaisia laatuun liittyviä tavoitteita korkeakoulut asettavat toiminnalleen strategioissaan? Aineistona käytimme 37:ää strategiaa eli yhtä vaille kaikkien suomalaisten korkeakoulujen strategioita, jotka olivat vuoden 2023 alussa saatavilla korkeakoulujen ulkoisilta verkkosivuilla ja jotka oli nimetty strategia-nimellä. Ammattikorkeakoulujen strategioita oli 23 asiakirjaa ja yliopistojen strategioita 14 asiakirjaa. Högskolan på Ålandin strategiaa emme korkeakoulun verkkosivuilta löytäneet. Strategioiden pituudet vaihtelivat alle sivun kokonaisuuksista useamman kymmenen sivun asiakirjoihin. Kaikki opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnon alalla olevien korkeakoulujen strategiat ovat voimassa vuodet 2021–2030. Ulkoisilla verkkosivuilla olevien strategioiden ohella korkeakouluilla saattoi olla myös muita strategiatekstejä, kuten tiivistä strategiaesitystä laajempi versio, mutta tarkastelemme tässä analyysissä vain strategioiksi nimettyjä asiakirjoja. Tarkastelumme ei kata esimerkiksi erilaisia toimenpidesuunnitelmia, joita strategioiden pohjalta on tehty.

Analyysissä käytimme laadullista sisällönanalyysiä (Tuomi & Sarajarvi 2018) sekä laadullisen aineiston kvantifointia. Aineisto analysoitiin aineistolähtöisesti. Luimme korkeakoulujen strategia-asiakirjat ja etsimme niistä laatu- ja arviointisanat ja niiden johdannaiset, kuten laadukas, sekä muut korkeaa laatua kuvaavat sanat. Erottelimme laatua koskevat sisällöt muusta strategia-aineistosta ja luokittelimme laatua käsittelevät osiot NVivo-ohjelmalla. Lisäksi luokittelimme ja analysoimme katkelmista laadun synonyymit, laatu-sanat johdannaiset sekä arviointiin liittyvät sisällöt sekä korkeakoulun laatuun liittyviä tavoitteita koskevat katkelmat. Analysoinnissa huomioimme korkeakoulusektorin.

Analyysin tulokset

Analyysien esittämistä olemme rikastuttaneet muutamilla sitaateilla. Jokaisesta analysoidun korkeakoulun strategiasta ei ole valittu sitaattia,

vaikka kaikkien korkeakoulujen strategioissa oli jotenkin ilmastu laatua, sen johdannaisia tai siihen liittyviä tavoitteita. Strategiat ovat julkisesti saatavilla olevia asiakirjoja. Mainitsemme lainauksien yhteydessä, minkä korkeakoulun strategiaa ne käsittelevät.

Laatu mainittu

Analysoimme korkeakoulujen strategioista kohdat, joissa laatu-sana esiintyi jossain muodossaan. Sana laatu tai jokin sen johdonnainen mainittiin kahdeksan korkeakoulun strategiassa. Useimmiten strategioissa kirjoitettiin yleisesti korkeasta laadusta tai se yhdistettiin opetuksen ja tutkimuksen laatuun, laadukkuuteen tai laadukkaaseen toimintaan. Opetuksen ja tutkimuksen laatu mainittiin useammin yliopistojen kuin ammattikorkeakoulujen strategioissa. Koulutuksen, opetuksen, oppimisen ja tutkimuksen laadun ohella mainittiin myös laadukas infrastruktuuri.

Yliopisto tavoittelee kaikessa toiminnassaan mahdollisimman korkeaa laatua. Laatu tarkoittaa tarkoituksenmukaista ja eettisesti kestäväää toimintaa, jolla saavutetaan korkeatasoisia tutkimustuloksia, tutkintoja ja vaikuttavuutta. (Helsingin yliopisto)

Korkea laatu on lähtökohtamme. Kaikki toimintamme - on kyseessä sitten tuotteemme tai toimintatapamme - tähtää korkeaan laatuun. (Metropolia Ammattikorkeakoulu)

Laatu-sana esiintyi korkeakoulujen strategioissa myös irrallisena, kuten valittuna arvona, jolloin strategioissa ei määritelty tarkemmin, millaista laatua tavoitellaan tai mitä laadulla tarkoitetaan.

Arvomme avoimuus, luottamus, laatu ja eettisyys ovat yliopistoyhteisömme toimintakulttuurin perusta. (Jyväskylän yliopisto)

Vi sätter studerande, lärande och kvalitet i centrum. (Yrkeshögskolan Novia)

Yleisin määrite laadulle oli korkea. Strategioissa kirjoitettiin korkeimmasta mahdollisesta laadusta ja laatutason kehittämisestä. Myös oppimisen korkea laatu oli mainittu strategioissa.

Pyrimme korkeimpaan mahdolliseen laatuun ja asiantuntijuuteen. (Taideyliopisto)

Tähtäämme kaikessa korkeaan laatuun ja vaikuttavuuteen toiminta-alueellamme. (Kaakois-Suomen ammattikorkeakoulu)

Yksittäisissä strategioissa mainittiin myös akateeminen laatu, laadukas esimiestyö, laadukas osaaminen, laadukas soveltaminen, laadukas työ ja laadukkaat oppimisprosessit sekä korkealaatuinen pedagoginen osaaminen ja laatutaso. Korkeakoulujen strategioissa oli yksittäisiä mainintoja myös tutkintojen laadusta sekä kilpailukykyisestä laadusta.

Laadunhallinta, arviointi ja kehittäminen

Analysoimme strategioista erikseen sitä, miten niissä esiintyvät laadunhallinta, korkeakoulujen arviointi ja kehittäminen. Vain kolme korkeakoulua mainitsi strategioissaan laadunhallinnan ja yksi korkeakoulu laatujärjestelmän.

Keskeisiin kehittämistavoitteisiin vastataan strategisella kehittämisohjelmalla, jonka teemat ovat henkilöstö ja johtaminen, toimivat työelämäyhteydet, uuden sukupolven pedagogiikka, vaikuttava TKI-toiminta, laadunhallinta ja kansainvälisyys. (Jyväskylän ammattikorkeakoulu)

Henkilöstön osaamisen systemaattinen kehittäminen osana laatujärjestelmää. [- -] Laatujärjestelmää hyödynnetään henkilöstön osaamisen kehittämistarpeiden arvioimisessa ja henkilöstön osaamista johdetaan systemaattisesti. (Laurea-ammattikorkeakoulu)

Kymmenen korkeakoulua mainitsi strategioissaan arvioinnin ja kehittämisen. Korkeakoulut kirjoittivat palautejärjestelmistä, opiskelijapalautteesta, palaute- ja arviointitiedon hyödyntämisestä,

korkeakoulun, toiminnan ja oman työn jatkuvasta arvioinnista, sisäisistä auditoinneista, kansainvälisistä laadunarvioinneista ja tutkimuksen arvioinneista.

Työllistymistä pidetään ammattikorkeakoulujen koulutuksen laadun keskeisenä mittarina. Samoin opiskelijapalaute on hyvä laadullinen mittari. (Savonia-ammattikorkeakoulu)

Utgående från en extern utvärdering av forskningen har Hanken fastställt fyra styrkeområden. Baserat på utvärderingen av forskningen har Hanken därutöver fastställt forskningsområden med hög potential. (Svenska handelshögskolan Hanken)

Monet tavat ilmaista hyvää laatua

Laatu-sanan ja sen johdannaisten esiintymisen lisäksi analysoimme korkeakoulujen strategioista sitä, millaisia merkityksiä niissä annetaan korkeakoulujen laadulle (vrt. Harvey & Green, 1993; Ursin, 2007). Eniten aineistossamme esiintyi korkealuokkaisuutta, erityisyyttä tai erinomaisuutta korostavia ilmauksia. Laadun merkityksiä tai synonyymeja olivat esimerkiksi paras, huipputasoinen, korkeatasoinen, ainutlaatuinen ja erinomainen. Korkeakoulut halusivat olla alueellisesti, kansallisesti tai kansainvälisesti parhaita tai johtavia.

Olemme huipputasoinen ja arvostettu kansainvälinen turvallisuusalan korkeakoulu. (Poliisi-ammattikorkeakoulu)

Meillä on Suomen paras yliopistollinen oppimisympäristö ja laadukkaat oppimisprosessit. (Itä-Suomen yliopisto)

Opiskelijamme tunnustavat ylivoimaisen hyvän oppimiskokemuksen sekä välittämisen ilmapiirin. (Kajaanin ammattikorkeakoulu)

Korkeaa laatua ilmaistiin myös erilaisilla huippu-alkuisilla sanoilla. Strategioissa huipuksi nimettiin osaajat, tulokset, korkeakoulun henkilökunta, tutkimus tai korkeakoulusta valmistuvat asiantuntijat.

Huippuosaajien ammattikorkeakoulussa me työskentelemme yhdessä tuloksellisen, kestävän, kansainvälisen ja inhimillisen tulevaisuuden puolesta. (Turun ammattikorkeakoulu)

Koulutamme huippuosaajia Puolustusvoimien ja Rajavartiolaitoksen käyttöön, ja sotatieteellinen tutkimuksemme tukee Suomen puolustusvoimien pitkäjänteistä kehittämistä sekä yhteiskunnallista päätöksentekoa. (Maanpuolustuskorkeakoulu)

Turun yliopisto on houkutteleva ja kilpailukykyinen ympäristö myös kansainvälisille huippututkijoille. (Turun yliopisto)

Suomalaisten korkeakoulujen laatuun liittyviä tavoitteita

Korkeakoulut ilmaisivat strategioissaan myös erilaisia laatuun liittyviä tavoitteita. Strategioiden mukaan suomalaiset korkeakoulut haluavat olla ennen kaikkea kansainvälisiä toimijoita. Kansainvälisyyden edistämisen toivat esille kaikki yliopistot ja suurin osa ammattikorkeakouluista, ja sen merkitys oli strategiateksteissä aina myönteinen.

Kampuksemme Espoon Otaniemessä on kehitynyt vauhdilla maailmanluokan yhteistyökeskittymäksi ja kohtaamispaikaksi. Olemme myös kasvaneet yhdeksi Euroopan kansainvälisimmistä yliopistoista. (Aalto-yliopisto)

Me käynnistämme toimenpiteitä, joiden avulla vahvistamme edelleen asemaamme Suomen kansainvälisimpänä ammattikorkeakouluna ja saatamme kansainvälisyyden osaksi kaikkea toimintaamme. (Centria-ammattikorkeakoulu)

Lapin korkeakoulukonserni on kansallisesti ja kansainvälisesti johtava arktisen tutkimuksen ja osaamisen toimija ja edelläkävijä. (Lapin korkeakoulukonserni)

Korkeakoulut kirjoittivat strategioissaan paljon tutkimuksesta tai TKI-työstä sekä osaamisen kehittämisestä. Osana kansainvälisen tason toimijuutta strategioissa esiintyy maailmanlaajuisten

ongelmien ratkaiseminen. Noin puolessa korkeakoulujen strategiateksteistä mainittiin myös kestävä kehitys ja vastuullisuus.

Kansainvälistyminen, eri kulttuurien ymmärtäminen ja kyky ratkaista globaaleja ongelmia ovat keskeinen osa Humakin nykyisyyttä ja tulevaisuutta. (Humanistinen ammattikorkeakoulu)

Olemme erikoistunut, tehokas ja kansainvälisesti kilpailukykyinen tiedeyliopisto, ja painotamme vahvasti perustutkimusta ja vaikuttavuutta. Meitä arvostetaan yhteistyökumppanina alueen osaamiskeskittymässä ja kansainvälisissä innovaatioekosysteemeissä. Yhdistämme vahvan tieteenalakohtaisen osaamisemme globaaleihin muutostrendeihin monitieteisissä tutkimusaloissamme. (Vaasan yliopisto)

Autamme yhteiskuntaa ja yrityksiä uudistumaan kestävästi. (Lahden–Lappeenrannan teknillinen yliopisto)

Korkeakoulut kirjoittivat strategioissaan myös vaikuttavuudesta. Korkeakoulut halusivat olla vaikuttavia toiminta-alueellaan sekä tehdä tai tarjota vaikuttavaa koulutusta, osaamista, tiedettä, tutkimusta tai TKI-toimintaa. Vaikuttavuutta haluttiin vahvistaa tai lisätä. Vaikuttavuuden nähtiin syntyvän työelämäyhteistyössä tai se toteutui tieteellisesti tai yhteiskunnallisesti.

Yliopistomme kytkee yhteen tekniikan, terveyden ja yhteiskunnan tieteellisesti korkeatasoisen ja vaikuttavan tutkimuksen ja koulutuksen. (Tampereen yliopisto)

Omaleimainen ja vaikuttava työelämäyhteistyö on vetovoimatekijämme. (Seinäjoen ammattikorkeakoulu)

Puolet korkeakouluista halusi profiloitua hyvänä yhteistyökumppanina. Strategiateksteissä korostettiin yhteistyötä henkilökunnan ja opiskelijoiden kesken sekä korkeakoulun ulkopuolisen työelämän kanssa.

Suomen johtava, monialainen, yhteisöllinen ja kansainvälinen ammattikorkeakoulu, jonka tiivis yhteistyö yritysten ja yhteisöjen kanssa luo pohjan korkeatasoiseen ja ajantasaiseen osaamiseen. (Oulun ammattikorkeakoulu)

Toimimme aktiivisesti arktiseen koulutuksen ja tutkimuksen liittyvissä yhteistyöverkostoissa. (Oulun yliopisto)

Korkeakoulut kirjoittivat strategioissaan myös avoimuudesta ja aluekehitystyöstä. Korkeakoulujen strategioissa mainittiin myös monialaisuus, monitieteellisyys tai moniammatillisuus tavoittelutavina asioina.

Avoimuus haastaa meitä jakamaan osaamistamme ja tietoaamme. (Haaga-Helia-ammattikorkeakoulu)

Monialaisena työelämäkorkeakouluna tuotamme parasta ammatillista korkeakoulutusta ja innovaatioita. (Tampereen ammattikorkeakoulu)

Korkeakoulujen tavoitteena oli olla yhteisö, jossa henkilöstö ja opiskelijat voivat hyvin. Strategioissa hyvinvointi oli tulos osaamisesta tai edellytys hyviin tuloksiin pääsemiselle.

Verksamhetskulturen är respektfull och ambitiös. Verksamhetsmiljön är inkluderande och uppmuntrande. Verksamhetsätten är människonära och agila. (Yrkeshögskolan Arcada)

Karelia on arvostettu, hyvinvoiva ja kansainvälinen korkeakouluuyhteisö. (Karelia-ammattikorkeakoulu)

Korkeakoulut halusivat strategioidensa mukaan olla myös rohkeita ja arvostettuja. Osa korkeakouluista toi esiin myös jatkuvan oppimisen ja pedagogiset ratkaisut. Neljä ammattikorkeakoulua toi strategioissaan esiin opiskelijoiden työllistymisen. Muutama korkeakoulu mainitsi uudistuvuuden, yrittäjyyden ja vetovoimaisuuden.

SAMKista valmistuneet opiskelijat työllistyvät parhaiten pääkaupunkiseudun ulkopuolisista ammattikorkeakouluista. (Satakunnan ammattikorkeakoulu)

Edistyneet korkeakoulun toimintatavat varmistavat hamkilaisen osaamisen ajantasaisuuden ja kilpailukykyisen laadun. HAMKissa opiskelija saa erinomaisen oppimiskokemuksen. Koulutuksessa hyödynnetään monipuolisia ja tarkoituksenmukaisia pedagogisia ratkaisuja vahvalla kansainvälisellä otteella. (Hämeen ammattikorkeakoulu)

De utvecklar en bred kompetens, tänker självständigt och reflekterat, är också vetenskapligt läskunniga inom andra områden än det egna och tar sig modigt an nya kunskaper på hög nivå. (Åbo Akademi)

Lopuksi

Suomalaisten korkeakoulujen strategiat olivat keskenään yllättävän erilaisia, ja niiden painotuksissa ja konkreettisuuden tasoissa oli eroja. Kaikkien analysoitujen korkeakoulujen strategioissa kirjoitettiin jollakin tavalla laadusta, sen synonyymeistä, laadun johdannaiskäsitteistä tai laatuun liittyvistä tavoitteista. Ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen erilaiset tehtävät näkyivät strategiateksteissä, mutta eroja oli myös yhden korkeakoulusektorin sisällä. Suomalaisen korkeakoulujen strategiatekstien analyysi ei tukenutkaan Stensakerin ym. (2018) havaintoja strategioiden yhtenäistymisestä. Aineistona olleet korkeakoulujen strategiat on kirjoitettu poikkeuksellisen pitkäksi ajanjaksoksi eli vuoteen 2030 saakka, mikä saattoi vaikuttaa ilmaisujen yleisluonteisuuteen osassa strategioita.

Laadusta ja sen johdannaiskäsitteistä kirjoitettiin yleisesti niitä erityisesti perustelematta. Korkeakouluissa haluttiin tuottaa korkeaa laatua ja laadukasta opetusta, tutkimusta ja muuta toimintaa. Vain muutaman korkeakoulun strategiassa kirjoitettiin laadunhallinnasta tai laatujärjestelmistä. Niitä saatetaan korkeakouluissa pitää arjen työvälineinä, joita ei mainita strategiateksteissä, kuten ei muitakaan arjen välineitä tai menetelmiä.

Korkeakoulut asettavat toiminnalleen erilaisia laatuun liittyviä tavoitteita. Ne halusivat strategioidensa mukaan olla ennen kaikkea kansainvälisiä toimijoita (ks. Luoma ym., 2016; Saarinen, 2007). Strategioissa painotettiin myös tutkimusta tai TKI-työtä, vaikuttavuutta sekä osaamisen kasvattamista. Lisäksi korkeakoulut halusivat tehdä yhteistyötä eri toimijoiden kanssa sekä huolehtia henkilöstön ja opiskelijoiden hyvinvoinnista.

Saarikiven ja Koskisen (2023, s. 27) havaintojen mukaan huippu-alkuiset käsitteet ovat strategioissa vähentyneet aiemmasta. Aineistomme ei suoraan tue tätä, sillä niitä edelleen käytetään huippututkimuksen, -tutkijoiden, -osaajien ja -ammattilaisten yhteydessä. Lisäksi Saarikiven ja Koskisen (2023, s. 27) mukaan ratkaisemisen retoriikka läpäisee usean yliopiston strategioita. Analyysimme mukaan muutamassa strategiassa kirjoitettiin maailmanlaajuisten ongelmien ja haasteiden ratkaisemisesta, vaikka ratkaisuihin keskittyminen ei olekaan vielä kovin laaja ilmiö strategiateksteissä.

Korkeakoulujen strategiat toimivat myös korkeakoulujen markkinointiteksteinä, mihin johdopäätökseen myös Luoma ym. (2016) tulivat. Lukijana jää helposti miettimään strategioiden tavoitetaso realistisuutta. Superlatiivien käyttö strategioissa oli yleistä ja tavoitetasona oli olla joko Suomen tai jopa Euroopan johtava toimija (vrt. Nurmi & Mahlamäki-Kultanan, 2015). Vain muutaman korkeakoulun strategiassa viitattiin edes välillisesti rankingeihin (vrt. Morphew ym., 2018) eikä perusteita erinomaisuudelle esitetty. Saarikiven ja Koskisen (2023, s. 26) mukaan ranking-tavoitteet on läpäisevästi otettu yliopistojen strategiakieleen, mutta analyysimme tämänhetkistä strategiateksteistä ei tue tätä väitettä.

Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjauksella on osuutensa korkeakoulujen strategioiden laadinnassa ja toiminnan suunnittelussa (ks. esim. Kallio ym., 2021). Opetus- ja kulttuuriministeriön indikaattoripohjaisessa rahoituksessa painottuvat tutkintojen määrät eivät näkyneet kuitenkaan strategioissa. Tutkimuksesta korostettiin sen korkeaa tasoa ja tutkimuksen painopistealueita. Tasapainoilu erottautumisen sekä opetus- ja kulttuuriministeriön ja kansallisiin odotuksiin vastaamisen välillä oli kuitenkin läsnä strate-

gioissa. Kansalliset korkeakoulupoliittiset tavoitteet näkyivät strategiateksteissä esimerkiksi digitalisaation ja jatkuvan oppimisen kehittämisenä.

Korkeakoulujen strategiat ovat keskeinen työkalu korkeakoulujen johtamisessa sekä tulevaisuuden suunnittelemisessa. Ne eivät ole irrallisia korkeakoulujen muusta toiminnasta, vaan strategiat liittyvät kiinteästi korkeakoulun identiteetin rakentamiseen, itsemäärittelyyn ja -tuntemukseen ja luovat korkeakoulun imagoa ulkopuolisille. Suomalaiset korkeakoulut haluavat olla osa kansainvälisiä yhteisöjä ja kouluttaa erinomaisia tulevaisuuden osaajia. Korkeakoulujen identiteetin ja imagon rakentaminen näille tavoitteille määrittelee ainakin seuraavan strategiaprosessin lähtökohtia.

Suomalaisten korkeakoulujen strategioiden tutkimusta on oleellista jatkaa tarkastelemalla strategioita kokonaisuutena. Tämän tutkimuksen rajoituksena on, että tutkimus keskittyy vain laatuun ja sen johdannaisiin sekä siihen liittyviin tavoitteisiin. Jatkossa olisi tarpeen tarkastella myös strategioiden muutoksia eri strategiakausilla: millaisia painotuseroja strategioissa on esiintynyt ja miten strategiat heijastelevat korkeakoulutuksen tai yhteiskunnan muutoksia laajemmin. Kuten Stensaker ym. (2018) totesivat, strategiat ovat tärkeitä korkeakoulujen toiminnan ymmärtämisessä. ■

Lähteet

- ALA-VÄHÄLÄ, T. (2020). *Coping with diversity in higher education in the European higher education area. The case of quality assurance* (JYU dissertations 183) [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. JYX-julkaisuarkisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8025-2>
- ALESSANDRI, S. W. (2001). Modeling corporate identity: a concept explication and theoretical explanation. *Corporate Communication: An International Journal*, 6(4), 173–182. <https://doi.org/10.1108/EUM000000006146>
- FUMASOLI, T., BARBALO, G. & TURRI, M. (2020). The determinants of university strategic positioning: a reappraisal of the organization. *Higher Education*, 80, 305–334. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00481-6>
- GIOIA, D. A., SCHULTZ, M. & CORLEY, K. G. (2000). Organizational identity, image, and adaptive instability. *Aca-*

- demy of Management Review*, 25(1), 63–81. <https://doi.org/10.2307/259263>
- HARVEY, L. & GREEN, D. (1993). Defining quality. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 18(1), 9–34. <https://doi.org/10.1080/0260293930180102>
- HUUSKO, M., MOITUS, S., MUSTONEN, K., NORDBLAD, M. & VÄÄTÄINEN, H. (2022). *Laatu kehittämässä. Yhteenveto korkeakoulujen kolmannen kierroksen auditoinneista vuosina 2018–2022* (Tiivistelmät 14). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- HUUSKO, M. & PYYKKÖ, R. (23.5.2023). Laatu ammattikorkeakoulujen strategioissa. *AMK-lehti/UAS Journal*, 2023(2). <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2023041837365>
- KALLIO, T. J., KALLIO, K.-M., HUUSKO, M., PYYKKÖ, R. & KIVISTÖ, J. (2021). Balancing between accountability and autonomy: the impact and relevance of public steering mechanisms within higher education. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 34(6), 46–68. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-10-2020-0177>
- KALLIOINEN, M. & JOKELA, A. (2003). *Keski-Pohjanmaan korkeakoulujen alueellisen yhteistyön strategia* (Selosteita ja katsauksia 43). Jyväskylän yliopisto.
- KANTANEN, H. (2007). *Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education* (Jyväskylä studies in humanities 85) [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. Jyväskylän yliopisto.
- KANSALLISEN KOULUTUKSEN ARVIINTIKESKUS. (Ei pvm.). *Arvioinnin ja laadunhallinnan tuen käsitteet. Kansallinen koulutuksen arviointikeskus*. Karvi. <https://www.karvi.fi/fi/tietoa-meista/tietoa-arvioinneista/arvioinnin-ja-laadunhallinnan-tuen-kasitteet>
- KARVONEN, E. (2005). *Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa yhteiskunnassa*. Tampere: Gaudeamus.
- KERÄNEN, M. & MURSULA T. (Toim.). (2016). *Teemme nyt, eikä myöhemmin. KAMK '24 strategia – Suomen älykkäin ammattikorkeakoulu* (Kajaanin ammattikorkeakoulun julkaisusarja B. Raportteja ja selvityksiä 58). Kajaanin ammattikorkeakoulu. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-9853-94-6>
- KETTUNEN, J. (2009). *Essays of strategic management and quality assurance* (Acta Universitatis Ouluensis C Technica 329)[väitöskirja, Oulun yliopisto]. Jultika. <http://urn.fi/urn:isbn:9789514291784>
- KOHVAKKA, M. & NEVALA, A. (2023). Rankings and their limits: the role of global university rankings in university mergers in Finland. *Scandinavian Journal of Educational Research*. <https://doi.org/10.1080/00313831.2023.2204110>
- KUUSISTO-EK, H. (2021). Suomen ammattikorkeakoulujen strategiasisällöt 2017–2020. *Tiedepolitiikka*, 46(1), 7–18.
- KUUSISTO-EK, H. (2022). Strategic management of higher education institutions in a european context: A literature review. Teoksessa T. M. Connolly & S. Farrier (toim.), *Leadership and management strategies for creating agile universities* (s. 84–108). IGI Global.
- LINNA, E. & KANGASTIE, H. (2016). *Pohjoista tekoa. Lapin ammattikorkeakoulun strategia ja profiloituminen* (Raportit ja selvitykset 1/2016). Lapin ammattikorkeakoulu.
- LUOMA, M., RISIKKO, T. & ERKKILÄ, P. (2016). Strategic choices of Finnish universities in the light of general strategy frameworks. *European Journal of Higher Education*, 6(4), 343–355. <https://doi.org/10.1080/21568235.2016.1224672>
- MARKWICK, N. & FILL, C. (1997). Towards a framework for managing corporate identity. *European Journal of Marketing*, 31(5–6), 396–409. <https://doi.org/10.1108/eb060639>
- MORPHEW, C., FUMASOLI, T. & STENSAKER, B. (2018). Changing missions? How the strategic plans of research-intensive universities in Northern Europe and North America balance competing identities. *Studies in Higher Education*, 43(6), 1074–1088. <https://doi.org/10.1080/03075079.2016.1214697>
- NENONEN, M. (2021). Tulokset paranevat – miten käy laadun? Näkemyksiä tulosperusteisesta rahoitusmallista koulutuksen tuloksellisuuden ja laadun kehittäjänä ammattikorkeakouluissa. *Tiedepolitiikka*, 46(2), 32–44.
- NORDBLAD, M., APAJALAHTI, T., HUUSKO, M. & SEPPÄLÄ, H. (2019). *Laatu hallussa. Yhteenveto korkeakoulujen auditoinneista 2012–2018* (Tiivistelmät 8). Kansallinen koulutuksen arviointikeskus.
- NORDBLAD, M. & KIVISTÖ, J. (2023). Korkeakoulujen laadunarviointi Suomessa. Teoksessa J. Ruohonen, L.-A. Kihn, L. Oulasvirta & E. Veikkola (toim.), *Tilintarkastus ja evaluaatio: talouden ja sääntelyn vuoropuhelu* (s. 248–277). Tampere University Press.
- NURMI, R. & MAHLAMÄKI-KULTANEN, S. (2015). Ammattikorkeakoulujen pedagogiset strategiat. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja*, 17(3), 24–40.
- NÄPPIÄ, T. (2020). Mikä ohjaa yliopisto-opiskelijan oppimisprosessia? Yliopistojen päästrategia-asiakirjojen analyysi. *Tiedepolitiikka*, 45(1), 34–45.

- RANKI, S. (2016). *Strateginen johtaminen suomalaisissa korkeakouluissa*. Työsuojelurahasto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-93-7359-8>
- SAARIKIVI, J. & KOSKINEN, J. (2023). *Monikielistä sivistystä vai englantikielisiä ratkaisuja? Selvitys yliopistojen kielivalinnoista* (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:24). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-741-3>
- SAARINEN, T. (2007). *Quality on the move: discursive construction of higher education policy from the perspective of quality* (Jyväskylä studies in humanities 83) [väitöskirja, Jyväskylän yliopisto]. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3043-1>
- SEEBER, M., BARBERIO, V., HUISMAN, J., MAMPAEY, J. (2019). Factors affecting the content of universities' mission statements: an analysis of the United Kingdom higher education system. *Studies in Higher Education*, 44(2), 230–244. <https://doi.org/10.1080/03075079.2017.1349743>
- STEINER, L., SUNDSTRÖM, A. S. & SAMMALISTO K. (2013). An analytical model for university identity and reputation strategy work. *Higher Education*, 65(4), 401–415.
- STENSAKER, B., LEE, J. J., RHOADES, G., GHOSH, S., CASTIELLO-GUTIÉRREZ, S., VANCE, H. & O'TOOLE, L. (2018). Stratified university strategies: the shaping of institutional legitimacy in a global perspective. *The Journal of Higher Education*, 90(4), 539–562. <https://doi.org/10.1080/00221546.2018.1513306>
- STUKALINA, Y. (2014). Strategic Management of Higher Education Institutions. *Management of Organizations: Systematic Research*, 70, 79–90. <https://doi.org/10.7220/MOSR.1392.1142.2014.70.6>
- TIRRONEN, J. (2014). Suomalaisten yliopistojen strateginen johtaminen. *Hallinnon tutkimus*, 33(1), 70–77.
- TUOMI, J. & SARAJÄRVI, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.
- URSIN, J. (2007). *Yliopistot laadun arvioijina. Akateemisia käsityksiä laadusta ja laadunvarmistuksesta*. Koulutuksen tutkimuslaitos, Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3291-6>

Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK)

– hallinto-oikeudellisia havaintoja loukkausepäilyjen käsittelyyn liittyen

Matti Muukkonen

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) uudisti keväällä 2023 ohjeen hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen käsittelystä. Vaikka tutkimuseettinen toiminta on Suomessa nähty perinteisesti eettisenä kysymyksenä, ei se poissulje sitä, että suurin osa ohjeeseen sitoutuneista tahoista on myös viranomaisia ja sitä kautta velvollisia noudattamaan hallinnon yleislainsäädäntöä. Tässä artikkelissa tarkastellaan sitä, miten loukkausepäilyjen käsittely tulee suhteuttaa lainsäädännön vaatimuksiin.

Johdanto

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) päivitti kansallisen tutkimuseetiikkaa koskevan ohjeensa maaliskuussa 2023. ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa” (TENK, 2023) korvasi aiemman samannimisen vuodelta 2012 peräisin olleen ohjeen. Ohjeen tarkoituksena on edistää hyvää tieteellistä käytäntöä (HTK) sekä ennalta ehkäistä sen loukkauksia. Ohje sisältää myös kuvauksen prosessista (menettelystä), jolla epäilyt tiedevilpistä selvitetään. Ohjeen antaminen liittyy TENK:n sille tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta annetun asetuksen (1347/1991, TENK-asetus) 2 §:n 2 ja 5 kohdissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseen. Näistä edellisen sääntelyinformaatiolauseen mukaan neuvottelukunnan tehtävänä on muun ohella ”toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvittäessä”. Jälkimmäisen mukaan taas TENK:n tehtävänä on ”harjoittaa tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää tiedotustoimintaa”.

Tämä artikkeli on jatkoa *Tiedepolitiikka*-lehden vuosikerran 48 edellisessä numerossa (2) julkaisutulle ”Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK) – käsitteellisiä täsmennyksiä” -nimiselle artikkelille. Tuossa kirjoituksessa käsiteltiin uutta ohjetta,

siihen liittyvää keskeistä käsitteistöä, ohjeeseen sitoutumista sekä TENK:n oikeudellista asemaa. Artikkelin päättyi kuvaukseen hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyjen käsittelystä eli HTK-prosessista. Tässä artikkelissa tarkastelua jatketaan ennen kaikkea juridisesta näkökulmasta. Tarkastelun perusteella on mahdollista vastata artikkelikokonaisuudelle asetettuun tutkimuskysymykseen: mitä sääntelyä HTK-prosessin eri vaiheissa tulee soveltaa? Menetelmällisesti kyse on *lainopillisesta* tutkimuksesta eli oikeusjärjestyksen *systematisoinnista* ja siihen sisältyvien säännösten *tulkinnasta* voimassa olevan oikeuden selvittämiseksi. Keskeisessä asemassa on *hallinnon yleislakien* soveltaminen osana HTK-prosessia (ks. Oikeusministeriö, 2022, 12.3; Muukkonen, 2023, s. 14–16).

HTK-prosessi juridiikan peitepiirroksen läpi katsottuna

Artikkelikokonaisuuden ensimmäinen osa päättyi selostetukseen HTK-prosessista sellaisena kuin se on esitetty HTK-ohjeessa. Voidaan ajatella, että siten kuvattuna kyse on ikään kuin reaali maailmassa tapahtuvasta toiminnasta, vaikka kyse onkin hallinnollisesta toiminnasta. Koska kyse ei ole laissa säädetystä menettelystä, ei HTK-prosessia itsessään ole mahdollista pitää

oikeudellisenä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö HTK-prosessia pitäisi tarkastella oikeudellisesti. Jonkin toiminnan nimeäminen toiseksi, ei nimittäin tarkoita sitä, etteikö sen tulisi noudattaa myös oikeusnormeja, mikäli toiminta kuuluu niiden soveltamisalaan.

Oikeuskirjallisuudessa Juha Karhu (ent. Pöyhönen, 2000, s. 168) on käyttänyt *toimintaympäristön* käsitettä kuvaamaan ”todellisuuden päälle asetettava[a] peitepiirros[ta], matriisi[a], joka auttaa tunnistamaan ja hahmottamaan tietyt asiantilojen yhdistelmät (juridisiksi) ongelmiksi”. Tuoreesti ajatusta on kehitelty eteenpäin ja esitetty, kuinka todellisuuden tapahtumia tulisi tarkastella nimenoman ”peitepiirros[ta]” silmillä (Muukkonen, 2022, s. 51). Ajatus muistuttaa sitä, mitä Karhu (2003, s. 803–804) on kirjoittanut *presumptiivisen kontekstualismin* lähtötilanteesta: se pyrkii tunnistamaan todellisuuden tapahtumista oikeudellisesti jännitteisen kentän. Peitepiirroksen avulla tapahtumat saavat oikeudelliset nimensä.

Kun edellä esitetysti toiminnan, tässä tapauksessa HTK-prosessin, päälle asetetaan juuri juridiikan peitepiirros, voidaan havaita sen sisältävän lukuisia yhtymäkohtia oikeusjärjestyksessä säädelyihin ilmiöihin. Hallinto-oikeudellisesti tarkasteltuna HTK-prosessin tunnistamiselle on muutamia vaihtoehtoja. Keskeisimmin esiin nousevat vaihtoehdot ovat yhtäältä *hallintoasian* käsittely sekä toisaalta *hallintokantelu*. Näin siksi, että vaikkei hallintoasian käsitettä ole lainsäädännössä, esitöissä tai oikeuskirjallisuudessa yksiselitteisesti määritelty, hallintolain (434/2003) säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen mukaan ”[h]allintoasioita olisivat – kaikki sellaiset viranomaisen toimivaltaan kuuluvat asiat, jotka liittyvät jonkin hallinnollisen ratkaisun tekemiseen” (Hallituksen esitys [HE] 72/2002 vp, 49/II). Esitöiden lausumista voidaan myös päätellä, että lukuisat muutkin asiat ovat luonteeltaan hallintoasioita. Oikeuskirjallisuudessa onkin todettu, että kyse on hallinnollisessa järjestyksessä käsiteltävistä asioista, joista tuotetaan dokumentoitu loppu-tulos (Kurvinen ym., 2022, s. 381; Mäenpää, 2017, s. 303–304). Esimerkiksi Liisa Nieminen (2022, s. 1391) on edustanut näkemystä, jonka mukaan hallintolakia tulee soveltaa, kun tutkimuseettisiä

asioita käsitellään yliopistolain (558/2009) tarkoittamissa *ylipistoissa* (ja tutkimuslaitoksissa).

Kysymys nousee: onko kyse kuitenkin hallintolain 8 a luvussa (368/2014) tarkoitetusta hallintokantelusta? Kun hallintolaki säädettiin, todettiin sen esitöissä, kuinka ”[h]allintokantelulla tarkoitetaan ylempälle viranomaiselle osoitettua ilmoitusta tai ilmiantoja virkatoimen virheellisyydestä taikka viranomaisen toimintaa koskevasta laiminlyönnistä” (HE 72/2002 vp, 57/I–II). Edelleen esitöiden mukaan se ”eroaa perinteisestä hallintoasian käsittelystä myös siinä, ettei kante-luasiassa päätetä kenenkään oikeudesta, edusta tai velvollisuudesta” (HE 72/2002 vp, 57/II). Hallintolain 53 a §:n (368/2014) 1 momentin mukaan ”[v]iranomaisen, siihen palvelussuhteessa olevan tai muun julkista hallintotehtävää hoitavan lain-vastaisesta menettelystä tai velvollisuuden täyt-tämättä jättämisestä voi jokainen tehdä hallinto-kantelun toimintaa valvovalle viranomaiselle”. Oikeuskirjallisuudessa esimerkiksi Olli Mäen-pää (2018, II.7.2.2) on päätenyt näkemykseen, jonka mukaan hallintokantelun ”kohteeksi käy mikä tahansa viranomaisen tai sen palveluksessa olevan toiminta, olipa sen tuloksena kirjallinen päätös tai tosiasiallinen toimi”. Ongelmaksi kuitenkin muodostuu se, etteivät suinkaan kaikki HTK-ohjeeseen sitoutuneet tutkimusorganisaatiot ole hallintolain soveltamisalan piirissä.

Erilaisia tutkimusorganisaatioita, erilaista soveltamista

Ottamatta toistaiseksi vielä kantaa siihen, onko kyse hallintoasian käsittelystä vai hallintokantelusta, joudutaan vielä pohtimaan yhtä kysymystä. Hallintolain 2 §:n 1 momentin mukaan siinä säädetään hyvän hallinnon perusteista ja hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä. Lain 2 §:n 2 momentin (laki hallintolain muuttamisesta 637/2021) mukaan sitä ”sovelletaan valtion viranomaisissa, hyvinvointialueiden ja hyvinvointiyhtymien viranomaisissa, kunnallisissa viranomaisissa, itsenäisissä julkisoikeudellisissa laitoksissa sekä eduskunnan virastoissa ja tasavallan presidentin kansliassa”. Edelleen samaisen säännöksen 3 momentin mukaan laki tulee sovellettavaksi myös ”valtion liikelaitok-

sisä, julkisoikeudellisissa yhdistyksissä sekä yksityisissä niiden hoitaessa julkisia hallinto- tehtäviä”.

Yliopistojen ja esimerkiksi ammattikorkeakoulujen osalta soveltaminen on selvää viimeistään niitä koskevissa säädöksissä ilmaistujen soveltamisalasäännösten perusteella (yliopistolaki 558/2009, 30.1 §; ammattikorkeakoululaki 932/2014, 21.1 §). Näissäkin tosin soveltamisala on sidottu *julkisen hallintotehtävän* käsitteeseen. Suomen perustuslain (731/1999) 124 §:n esitöissä tällä on tarkoitettu viitattavan ”verraten laajaan hallinnollisten tehtävien kokonaisuuteen, johon kuuluu esimerkiksi lakien toimeenpanoon sekä yksityisten henkilöiden ja yhteisöjen oikeuksia, velvollisuuksia ja etuja koskevaan päätöksentekoon liittyviä tehtäviä” (HE 1/1998 vp, 179/I). Ammattikorkeakoululain säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä toki luodaan kuvaa jossain määrin suppeammasta soveltamisesta: ”julkisen hallintotehtävän voidaan lähtökohtaisesti katsoa sisältävän erityisesti ammattikorkeakoulun lakisääteisten tehtävien toteuttamisen ja sitä koskevan päätöksenteon” (HE 26/2014 vp, s. 33).

Jos tutkimusorganisaatio on hallintolain 2 §:n 2 momentin tarkoittama viranomainen, ei hallintolain sovellettavaksi tulemisesta liene epäselvyyttä. Tällä ratkaistaan esimerkiksi HTK-ohjeeseen sitoutuneiden Ilmatieteen laitoksen, Geologian tutkimuskeskuksen tai vaikkapa valtioneuvoston kanslian tilanne. Myös mahdolliset kuntien ja hyvinvointialueiden tutkimusorganisaatioiden menettelyt tulisivat ratkaistuksi suoraan tämän säännöksen perusteella. Niiden osalta sen sijaan pohdittavaksi tulee, mikä taho milloinkin on hallintokantelusääntelyn tarkoittama *valvova viranomainen*. Hallintolain 8 a luvun säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä on kuitenkin oltu suhteellisen vapaamielisiä sen suhteen, mitä viranomaisia tämän käsitteen piiriin kuuluu: ”valvovalla viranomaisella tarkoitettaisiin säännöseh-

dotuksessa kaikkia sellaisia viranomaisia, virkamiehiä tai viranhaltijoita, joiden toimivaltaan kantelun kohteena olevan toiminnan valvonta kuuluu” (HE 50/2013 vp, 23/I). Käsitteellisesti kuitenkin edellytetään, että valvova viranomainen on nimenomaan viranomainen.

Yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen ulkopuolella ongelmia muodostuikin siitä, ettei osainakaan vuoden 2012 HTK-ohjeeseen sitoutuneista organisaatioista ole lainkaan viranomaisia (TENK, 2012). Tällöin joudutaan pohtimaan, tuleeko hallintolaki sovellettavaksi niissä esimerkiksi juuri hallintolain 2 §:n 3 momentin nojalla. On kuitenkin tuolloinkin kysyttävä: onko näissä kyse julkisesta hallintotehtävästä, joka kyseisessä säännöksessä on asetettu soveltamisen edellytykseksi, tai onko kyseisten yhteisöjen osalta muutoin säädetty velvollisuudesta noudattaa hallintolakia?

Perustuslain 124 § edellyttää, että julkinen hallintotehtävä voidaan antaa vain lailla tai lain nojalla muun kuin viranomaisen hoidettavaksi. HTK-ohjeeseen on sitoutunut lukuisia sellaisia tahoja (esimerkiksi tieteelliset seurakuntat), joille ei tällaista sääntelyä ole kohdistettu, vaan kyse on siitä, että nämä ovat itse ottaneet asiakseen sitoutua HTK-ohjeeseen. Tähän niillä toki yksityisautonomian perusteella on oikeus. Samasta syystä ne voivat velvoittaa henkilöstöään tai luottamustaiketta toimihenkilöitään noudattamaan ohjetta, mikäli tästä on päätetty oikeusjärjestyksen kanssa yhteensopivalla tavalla esimerkiksi työ- tai toimeksiantosopimuksessa. Mikäli hallintolain soveltamisesta ei kuitenkaan ole erikseen säädetty koskien kyseistä yhteisöä, ei se tule myöskään HTK-prosessissa sovellettavaksi. Ongelmalliseksi asia kuitenkin muodostuu siksi, että edellä on päädytty näkemykseen, että kyse on julkisesta hallintotehtävästä, jonka osalta tulisi olla osoitettavissa normatiivinen peruste laista. Lisäksi asiassa on syytä huomioida se, kuinka perustuslain 80 §:n 1 momentti edellyttää, että yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perus-

teista säädetään nimenomaan eduskuntatasoisella lailla. Kun kyse on menettelystä, jonka perusteella henkilö asetetaan ”epäillyn” asemaan ja jonka seurauksena mahdollisesti todetaan tämän ”syyllistyneen” HTK-loukkaukseen, ollaan hyvin lähellä sitä pistettä, jossa asiasta tulisi säätää lailla. Näin esimerkiksi Norjassa ja Ruotsissa onkin tehty (ks. Lov om organisering av forskningsetisk arbeid, forskningsetikkloven, LOV-2017-04-28-3; Lag (2019:504) om ansvar för god forskningssed och prövning av oredlighet i forskning, SFS nr: 2019:504). Lääketieteellisestä tutkimuksesta toki meilläkin on jo oma lakinsa (488/1999).

Esimerkki: HTK-prosessi yliopistossa

Tässä luvussa tarkastellaan, mitä näkökulmia tulee huomioida, kun pyritään yhteensovittamaan hallinnon yleislakien osoittamat menettelyt HTK-prosessiin yliopistojen kontekstissa.

HTK-ohjeen ja yliopiston hallintomenettelyn suhde

Lainsäädäntö näyttäisi kohtelevan eri yhteisöjä eri tavoilla, kun ne käsittelevät HTK-loukkauksia. Esimerkiksi tieteellisten seurojen osalta oikeusjärjestyksestä on hyvin vaikeaa löytää tukea sille, että niissä tulisi soveltaa hallinnon yleislainsäädäntöä tilanteessa, jossa hyvän tieteellisen käytännön noudattamista ei ole säädetty yleiseksi tieteellistä toimintaa koskevaksi velvollisuudeksi. Sen sijaan nähdäkseni yliopistoa on pidettävä selkeimpänä esimerkkinä siitä, että hallintolaki tulee HTK-prosessissa sovellettavaksi. Tähän perusteluja löytyy jo siitäkin, että yliopistolaissa nimenomaan säädetään velvollisuudesta organisoida yliopiston toiminta hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti. Käytännössä tämä tarkoittaa HTK-ohjeen mukaisuutta, vaikkakaan missään ei erikseen säädetä, tarkoittaako yliopistolain hyvä tieteellinen käytäntö HTK-ohjeessa tarkoitettua vai jotain muuta. Tieteen vapaus (perustuslaki 16.3 §) ja yliopistojen itsehallinto (perustuslaki 123.1 §) saattaisi puoltaa jälkimmäistä.

En tässä yhteydessä lähde problematisoimaan tätä kysymystä, vaan nojaan Mäenpään (2009, s.

16) näkemykseen hyvän tieteellisen käytännön ja HTK-ohjeen välisestä yhteydestä. Tämäkään ei kuitenkaan automaattisesti ratkaise sitä, ovatko organisaatiossa toimivat tutkijat ja muut tahot todella velvoitettu noudattamaan HTK-ohjetta. Nähdäkseni eivät ole: jotta rehtorin (tai kanslerin) sitoumus HTK-ohjeesta tulisi henkilöstöä ja affiliaation omaavia tahoja sitovaksi, tulee yliopiston velvoittaa esimerkiksi työ- tai muilla sopimuksilla taikka työnjohdollisilla määräyksillä yksittäiset henkilöt sitoutumaan HTK-ohjeeseen. Näin ollen se, että rehtori on tehnyt sitoumuksen yliopiston puolesta, ei automaattisesti nimittäin tarkoita sitä, että sen puitteissa toimivat yksilöt tulisivat sidotuiksi ohjeen sisältämiin asioihin.

Henkilöstön velvoittaminen ohjeen noudattamiseen on oleellinen osa sitä, että asiaa voidaan ylipäätään yliopistossa käsitellä. Sekään ei kuitenkaan suoraan ratkaise sitä, mitä menettelyjä asiassa tulee soveltaa. Osaltaan tämä johtuu siitä, että on jossain määrin epäselvää, onko kyse hallintokantelu(asia)sta vai hallintoasiasta, kun yliopisto sille osoitettua HTK-loukkauksilmoitusta käsittelee. Lisäksi sillä, miten yliopisto on HTK-prosessin järjestänyt, on merkitystä. Edellisen osalta sen tunnistaminen kummasta on kyse, vaikuttaa nimittäin jo ihan sellaisiinkin perusasioihin kuten siihen, tuleeko asiassa soveltaa esimerkiksi vireilletuloon ja käsittelyyn liittyviä hallintolain säännöksiä vai ei: hallintokantelussa nimittäin sovellettavaksi tulevat vain hyvän hallinnon perusteet sekä päätöstä ja tiedoksiantoa koskevat säännökset (hallintolaki 53 b §, 368/2014; Mäenpää, 2018, II.7.2.2). Toteamus järjestämistävän merkityksestä taas liittyy muun muassa esiselvittäjään ja varsinaisen tutkinnan tutkintaryhmän toimintaan sovellettavaan sääntelyyn. Heidän asemansa riippuu siitä, onko kyse valmistelusta vai itsenäisestä työskentelystä ja lausunnon antamisesta. Lisäksi perusteltua olisi myös se, että HTK-prosessi olisi ylipäätään implementoitu yliopiston johtosääntöön.

Hallintokantelua vai hallintoasian käsittelyä?

Hallintokantelun voi siis tehdä viranomaisesta, siihen palvelussuhteesta olevasta tai muusta jul-

kista hallintotehtävää hoitavasta (hallintolaki 53 a.1 §). Yliopistossa toimivat tutkijat eivät ole yleensä itsenäisiä viranomaisia, joskin yliopistolain 13 ja 23 §:t mahdollistavat tutkijoista koostuvien toimielinten muodostamisen yliopiston sisälle. Tällaisia voivat olla esimerkiksi tiedekuntaneuvostot, laitoksen toimielimet sekä vaikkapa tehtävänäyttötoimikunnat. Toimieli-
miksi organisoituina kysymys on viranomaisesta. Lisäksi esimerkiksi dekaani, laitosjohtaja tai tutkimusjohtaja voi olla itsenäinen viranomainen, mikäli tälle on osoitettu itsenäistä toimivaltaa yliopistolain 28 §:n tarkoittamassa johtosäännössä. Koska henkilöstö on myös palvelussuhteessa yliopistoon, joka itsessään on tässä kontekstissa mielletävä viranomaiseksi, voi hallintokantelu kohdistua myös tätä kautta heihin. Huomionarvoista on kuitenkin todeta, että esimerkiksi yliopistolain 89 §:n tarkoittamat dosentit eivät lähtökohtaisesti ole palvelussuhteessa yliopistoon. Myös vaikkapa apurahatutkijoiden ja yliopistoon edelleen affilioituneiden emeritus- ja emeritaprofessoreiden osalta sopimustilanne vaihtelee.

Hallintolain 8 a luvun säätämiseen johtaneessa hallituksen esityksessä kuitenkin tuodaan esiin, ettei ”[p]alvelussuhteen laatu tai julkisen hallintotehtävän organisointitapa ei siten vaikuttaisi siihen, voiko menettelystä kannella” (HE 50/2013 vp, 23/I). Näin ollen lähtökohtaisesti näyttäisi siltä, ettei sanalle *palvelussuhde* pitäisi lähtökohtaisesti antaa sanamuodonmukaista merkitystä. Jos oikein ymmärrän, logiikkana on, että julkiseen hallintotehtävään viittauksen on ikään kuin ajateltu kattavan laajemman joukon. Ongelmalliseksi tilanne kuitenkin muodostuu, kun huomataan se, ettei yliopistoille itseasiassa ole säädetty tutkimuksen tekemistä tehtäväksi lopulta lainkaan. Yliopistolain 2 §:n (1367/2018) 1 momentin mukaan nimittäin yliopistojen tehtävänä on *edistää* vapaata tutkimusta eikä harjoittaa (eli tehdä) tutkimustoimintaa, kuten ammattikorkeakoululain 4 §:n 2 momentissa (1368/2018)

on ammattikorkeakoulujen tehtäväksi säädetty. Koska HTK-ohjeen soveltamisala taas on laaja, on toki huomattava, että yliopistolain kyseisessä säännöksessä tehtäväksi säädetään myös tutkimukseen perustuvan ylimmän opetuksen antaminen.

Hallintokantelun kohteena voi hallintolain 53 a §:n 1 momentin mukaan olla edellä mainittujen tahojen lainvastainen menettely tai velvollisuuden täyttämättä jättäminen. Oikeuskirjallisuudessa Mäenpää (2018, II.7.2.2) on tulkinnut, että hallintokantelun kohteena voi olla myös muu hallinnollinen epäkohta. Yliopistojen osalta hyvästä tieteellisestä käytännöstä on toki säädetty, jolloin periaatteellisesti voitaisiin ajatella, että hallintokantelussa voitaisiin vedota sitä koskevan velvoitteen rikkomiseen. On kuitenkin huomattava, että tältäkin osin velvollisuus on kohdistettu yliopistolle eikä tutkijoille. Niinpä ajatus siitä, että HTK-loukkaus olisi lainvastaisen menettelyn perusteella hallintokantelun kohteena on nähdäkseni toimimaton.

Sen sijaan velvollisuuden täyttämättä jättäminen on nähdäkseni mahdollinen. Tältä osin kuitenkin palaan aiemmassa artikkelissani esittämäni ja korostan sitä, että jollain tavalla se velvollisuus olisi tullut yliopiston henkilöstölle myös asettaa (Muukkonen, 2023, s. 18). Käytännössä potentiaaliset vaihtoehdot tähän olisivat yhtäältä työoikeudelliset sekä toisaalta yliopistolain 28 §:n tarkoittamat sisäiset määräykset. Jälkimmäisten kohdalla muodostuu kuitenkin ongelma: niillä ei voida perustuslain 80 §:n 1 momentin mukaisesti antaa oikeussääntöjä koskien yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteita, joista mitä ilmeisemmin hyvän tieteellisen käytännön noudattamisvelvollisuudessa on kyse. Työoikeudellisiin keinoihin taas liittyy ongelma siitä, onko työsopimuksen määräys tai muu työnjohdollinen määräys riittävä peruste sille, että kyse olisi ”velvollisuuden laiminlyönnistä”. Vaikka hallintolain esitöissä (HE 50/2013 vp, 23/I) todetaankin, kuinka ”[l]ainvastaisuus

YLIOPISTOJEN OSALTA HYVÄSTÄ TIETEELISESTÄ KÄYTÄNNÖSTÄ ON TOKI SÄÄDETTY, JOLLOIN PERIAATTEELLISESTI VOITAI-
SIIN AJATELLA, ETTÄ HALLIN-
TOKANTELUSSA VOITAI-
VEDOTA SITÄ KOSKEVAN
VELVOITTEEN RIKKOMISEEN.
ON KUITENKIN HUOMATTAVA,
ETTÄ TÄLTÄKIN OSIN VELVOL-
LISUUS ON KOHDISTETTU YLI-
OPISTOLLE EIKÄ TUTKIJOLLE.

tulisikin ymmärtää ehdotetussa yhteydessä laajasti”, jättää lausuma ”[s]e pitäisi sisällään lain tai sen nojalla annettujen alemmanasteisten säännösten ja määräysten vastaisen menettelyn” epäselvyyden sen suhteen, voiko työsuojelulain (55/2001) nojalla annettujen yksityisoikeudellisten määräysten laiminlyönti täyttää hallintolain hallintokantelulle asettamat vaatimukset.

Jos katsottaisiin – ja joidenkin yliopistoon affilioituneiden osalta näin on joka tapauksessa pakko tehdä – ettei HTK-prosessia voida käsitellä hallintokanteluna, ei se vapauta yliopistoa käsittelyvastuusta. Se ei myöskään tarkoita sitä, että yliopisto voisi käsitellä sille tehdyn epäilyilmoituksen kokonaan yleishallinto-oikeudellisen sääntelyn ulkopuolella. Tällöin näyttäisi siltä, että itseasiassa siirrytään jopa raskaampaan menettelyyn eli hallintoasian käsittelyyn. Kuten edellä toin esiin, ovat hallintoasioita kaikki ne, joissa viranomainen – tässä tapauksessa yliopisto – antaa hallinnollisen ratkaisun. Se, että jotakuta ”epäiltyä” tutkitaan ja jonka mahdollisesti todetaan ”syyllistyneen” johonkin, on mitä ilmeisemmin julkisen vallan käyttöä tai valmistelua, vaikakaan tämä julkisen vallan käyttö ei perustuslain 2 §:n 3 momentin edellyttämällä tavalla perustukaan lakiin. Hallintoasiana käsittelyyn on syytä myös niin perustuslain 21 §:stä kuin hallintolain 25 §:stä johtuen. Edellisen mukaan, sillä jokaisella on oikeus saada asiassaan perusteltu päätös. Jälkimmäisen mukaan taas viranomaisen tulisi käsitellä varsinaisen HTK-loukkausta koskevan asian kanssa yhdessä myös mahdolliset seuraamukset, joita asianosaiselle asiasta aiheutuu.

Toimivallanjako

Ennen siirtymistä varsinaisten menettelysäännösten tarkasteluun, on syytä nostaa esiin muutamia HTK-prosessiin liittyviä toimivaltakysymyksiä. Yliopiston sisällä toimivalta käsitellä asiaa määräytyy sen yliopistolain 28 §:n tarkoittaman johtosäännön mukaisesti. Käytännössä sitoutuaan HTK-ohjeeseen, rehtorin tai kanslerin on tullut varmistaa, että johtosäännössä toimivalta HTK-prosessissa on ylimmällä johdolla. Näin siksi, että TENK on tätä HTK-ohjeeseen sisältyvässä HTK-prosessikuvauksessa edellyttänyt ja

yliopisto on johdon allekirjoituksella siihen sellaisenaan sitoutunut. Huomionarvoista on kuitenkin todeta, ettei ylimmän johdon toimivalta perustu HTK-ohjeeseen vaan yliopiston omiin määräyksiin.

Mikäli asia mielletään hallintokanteluksi, on syytä huomioida se, että hallintokantelu voidaan tehdä ainoastaan valvovalle viranomaiselle. Yliopistolain 68 §:ssä on säädetty Helsingin yliopiston kanslerista, jonka yhdeksi tehtäväksi on säädetty velvollisuus ”valvoa yliopiston – toimintaa”. Esitöissä (HE 7/2009 vp, 78/II, HE 263/1996 vp, 16/II) tai oikeuskirjallisuudessa (esim. Miittinen, 2001, s. 379–384) ei ole juurikaan tarkemmin avattu kanslerin valvontatehtävän sisältöä. Mäenpää (2009, s. 160) toki on liittänyt tehtävän nimenomaan laillisuudenvalvontaan.

Rehtorille ei ole yliopistolain 17 §:ssä tai 25 §:ssä säädetty erikseen kansleria vastaavaa valvontatehtävää. Toisaalta niin julkisoikeudellisen kuin säätiöyliopistonkin rehtorin tehtävänä on muun muassa johtaa yliopiston toimintaa. Koska kyse on perustuslain 2 §:n 3 momentin tarkoittamasta julkisesta toiminnasta, lienee selvää, että yliopiston johtamisen on tapahduttava lainmukaisesti. Rehtoria voidaan pitää tämän ”takuumiehenä”. Näin ollen voidaan johdettuna oikeutena tulkita, että rehtorilla on yleinen valvontavastuu koko yliopistoyhteisöä kohtaan (Muukkonen, 2007, s. 138–139, vrt. Viertola, 2006, s. 38). Niinpä epäselvyyttä ei liene siinä, etteikö rehtoria voisi pitää hallintolain 53 a §:n 1 momentin tarkoittamana valvovana viranomaisena, joka siis on edellytys sille, että hallintokantelun voi ylipäätään tehdä. Heikkotasoisena sääntelyä tosin voinee pitää siksi, ettei rikosoikeudellinen laillisuusperiaate kuitenkaan mahdollistane rehtorin tuomitsemista (sisäisen) valvontavelvollisuuden laiminlyönneistä – ellei tätä velvollisuutta ole riittävän eksplisiittisesti osoitettu johtosäännössä –, sillä tällaista velvollisuutta hänelle ei laissa ole säädetty (vrt. kuntalaki 410/2015, 39,7 §; laki hyvinvointialueesta 611/2021, 43,7 §; laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta 906/2019, 4.2,5 §).

HTK-prosessin näkökulmasta rehtori (tai kansleri) harvemmin itse valmistele kyseisiä asioita, sillä päätökset yliopistoissakin tehdään yleensä esittelystä (Mäenpää 2009, s. 120). Tällöin esitte-

lijän rooliin kuuluu johtaa kunkin asian valmistelua (Luoto, 2000, s. 11–12, 65) ja viimekädessä myös vastata siitä perustuslain 118 §:n 2 momentin mukaisesti. Vaikka sinänsä perinteisesti on ajateltu, että virkamiehen – jollaisiksi laajimmin ymmärrettynä myös yliopiston työsopimussuhteinen henkilöstö voitaneen ymmärtää – tulee henkilökohtaisesti suorittaa virkatehtävänsä (esim. Bruun ym., 1995, s. 138), on oikeuskirjallisuudessa katsottu, että esimerkiksi esimiehellä on oikeus antaa tehtäviään alaiensa hoidettavaksi (Saipio ym., 1996, s. 146). Myös esittelijällä on katsottu olevan oikeus antaa ”virkakäskeyttä” muille valmistelijoille (Luoto, 2000, s. 65).

Rehtorin tai kanslerin sekä esittelijöiden rooli lienee selvää. Edellä mainitut ovat asian ratkaisijoita ja jälkimmäinen se, jonka ratkaisuehdotuksen pohjalta asia ratkaistaan. Esittelijä on voinut käyttää valmistelussa apunaan myös muuta henkilöstöä. Se, miten tehtävät ja toimivalta asiassa jakautuvat, ilmenee yliopiston johtosäännöstä. Tai ainakin sen pitäisi ilmetä.

HTK-prosessi ei kuitenkaan HTK-ohjeen mukaan tyhjene organisaation johtajan päätöksentekoon, mikäli asiassa suoritetaan esiselvitys ja/tai varsinainen tutkinta. Tällöin esiin nousee kysymys siitä, mitä esiselvittäjä ja tutkintaryhmän jäsenet juridisesti tarkasteltuna oikeastaan ovat. Tähän on käytännössä nähdäkseni kolme tulkintavaihtoehtoa: joko nämä ovat esittelijän alaisuudessa toimivia valmistelijoita tai sitten he ovat itsenäisiä asiantuntijoita taikka viranomaisia. Mikäli esiselvittäjä ja tutkintaryhmä tulkitaan valmistelijoiksi, tulee heidän suorittaa selvitystehtävänsä osana valmistelua, josta lopulta esittelijä on vastuussa. Tällöin tutkinta ja raportin laatiminen olisi ikään kuin osa esittelijän suorittamaa valmistelua. Sen sijaan, jos he olisivat itsenäisiä asiantuntijoita, esitettäisiin heille selvityspyyntö, johon he joko itsenäisesti tai yhdessä ottaisivat asiantuntemuksensa perusteella kantaa. Jos taas päädyttäisiin siihen, että kyse on viranomaisista – esiselvittäjän osalta yksihenkilöisestä ja tutkintaryhmän osalta monijäsenisestä –, antaisivat nämä lausuntonsa viranomaisena.

Ennen siirtymistä siihen, millaisia menettelyitä niin esittelijän kuin esiselvittäjän ja tutkintaryhmän tulee toiminnassaan soveltaa, on syytä

huomioida se, miten erilainen asema kahdelle jälkimmäiselle muodostuu riippuen siitä, millaisiksi heidät tulee käsittää. Jos kyse on valmistelijoista, ovat he selkeästi alisteisia esittelijälle. Tämä ei liene olevan yhteensovittavissa HTK-ohjeen ajatukseen siitä, että niin esiselvittäjä kuin tutkintaryhmä olisivat riippumattomia. Tilanne olisi myös ongelmallinen erityisesti silloin, jos esiselvittäjänä tai tutkimusryhmän jäsenenä olisi muita kuin yliopiston henkilöstöön kuuluvia henkilöitä. Tällöin jouduttaisiin nimittäin pohtimaan sitä, ovatko HTK-prosessiin osallistuvat henkilöt asianmukaisesti virkavastuun piirissä. Perustuslain esitöiden (esim. Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/1998 vp, 35/II) lausumista voidaan havaita, että perustuslainsäätäjän tahtona on ollut edellyttää sen varmistamista, että kaikkia julkisia (hallinto)tehtäviä hoidetaan rikosoikeudellisella virkavastuulla – riippumatta siitä, mikä organisointimuoto on.

Yliopistolain säätämisen yhteydessä yliopiston henkilökunta määriteltiin virkarikoslainsäädännön näkökulmasta *julkisyhteisön työntekijöiksi* (yliopistolaki 34 §; rikoslaki 39/1889, 40 luku, 792/1989, 11 §, 604/2002, 3 k., 562/2009). Tämä tarkoitti sitä, että tuon roolin kautta rikoslain virkarikoksia koskevasta 40 luvusta sovellettavaksi heihin tulivat *lahjusrikoksia* (1–3 §:t, 604/2002) ja *virkasalaisuuden rikkomisrikoksia* (5 §, 604/2002) koskevat rikossäännökset viraltapanoseuramusta lukuun ottamatta (12 §, 368/2019, 2 k.). Tämän ohella yliopiston henkilökunta voisi tulla ymmärretyksi myös rikoslain 40 luvun 11 §:n 5 kohdan tarkoittamiksi *julkista valtaa käyttäviksi henkilöiksi*, mikäli tehtävä, jota he kulloinkin suorittaisivat, olisi säännöksen tarkoittamalla tavalla julkisen vallan käyttöä tai sen valmistelua. Tuolloin heihin sovellettaisiin kaikkia virkarikosluvun säännöksiä (rikoslaki 40:12.1).

Niin julkista valtaa käyttävän henkilön kuvauksessa kuin potentiaalisesti sovellettavaksi tulevissa virkarikossäännöksissä (*virka-aseman väärinkäyttäminen*, rikoslaki 40:7, 604/2002, *törkeä virka-aseman väärinkäyttäminen*, rikoslaki 40:8, 792/1989, *virkaovelvollisuuden rikkominen*, rikoslaki 40:9, 604/2002 tai *tuottamuksellinen virkaovelvollisuuden rikkominen*, rikoslaki 40:10, 604/2002) edellytetään kuitenkin nimenomaan

säännöksiin tai määräyksiin perustuvien virkavelvollisuuksien rikkomista joko valmistelussa tai päätöksenteossa. Kun HTK-prosessi ei nykyisellään perustu lakiin, on mahdollista esittää väite, ettei loukkausepäilyjä selvitetäessä ollakaan rikosoikeudellisen virkavastuun piirissä. Vastaava tilanne muodostuu silloin, jos esiselvittäjä tai tutkintaryhmän jäsen ei edes ole työsopimus-suhteessa yliopistoon. Jos taas esiselvittäjä tai tutkintaryhmän jäsen työskentelee jossain toisessa yliopistossa ja on sitä kautta rikosoikeudellisen virkavastuun piirissä, jää jossain määrin ilmaan, koskeeko ikään kuin tuon ”viran” virkavastuu myös toisessa yliopistossa hoidettavia tehtäviä. Epäselvyyttä nähdäkseni ei sen sijaan ole siinä, mikäli henkilö on virkavastuun piirissä vaikkapa valtion virkamiehenä tai kunnan viranhaltijana: yliopistomaailman ulkopuolisen viran virkavastuu ei voi seurata virkamiehen mukana, kun hän hoitaa jotain omaan virkaansa kuulumattomia tehtäviä (Frände et al., 2018, s. 920). Virkavastuu tulisi siis ”perustaa” uudelleen HTK-prosessin tehtäviin.

Voimassa olevan lainsäädännön puitteissa tämä tapahtuisi yksinkertaisimmin hyödyntämällä yliopistolain 28 §:n tarkoittamaa johtosääntöä. Yliopistolain 13 ja 23 §:ien mukaan johtosäännössä voidaan nimittäin määrätä muista toimielimistä. Tällöin kyseisiin henkilöihin sovellettaisiin rikosoikeudellista virkavastuuta rikoslain 40:11, 2:n kautta, eli esiselvittäjä ja tutkintaryhmän jäsenet toimitusvirkaan *julkista luottamustehtävää hoitava*. Nähdäkseni perusteltua olisikin se, että yliopistot ottaisivat johtosääntöihinsä määräykset koskien niin yksihenkilöistä esiselvittäjää kuin monijäsenistä tutkintaryhmää, jotka rehtori (tai kansleri) voisi nimittää kutakin HTK-prosessia varten. Toimieliminä toimiessaan olisi nähdäkseni myös selvää, että hallintolakia ja muuta yleishallinto-oikeudellista sääntelyä tulisi lähtökohteisesti soveltaa näiden toimintaan. Molemmat asiat (virkavastuu ja soveltamisvelvollisuus) taas olisivat askel kohti HTK-loukkauksesta epäiltyjen oikeusturvan parantamista.

Se, että esimerkiksi hallintolakia tai vaikkapa rikoslakia ei sovellettaisi esiselvittäjän tai tutkintaryhmän toimintaan, voisi johtaa tilanteeseen, jossa esiselvittäjä tai tutkintaryhmä antaisi lausunnon,

joka ei vain olisi epäeettinen, mutta lisäksi sisältäisi jopa virheellisiä väittämiä. Tämä luonnollisesti on spekulatiota, mutta lainsäädännön ei sinänsä pitäisi mahdollistaa tällaista. Lähtökohdana esimerkiksi hallintolain esitöissä nimittäin on se, että lausunnotkin annetaan hallintolain vaatimukset ja esimerkiksi sen 6 §:ssä säädetty hallinnon oikeusperiaatteet huomioiden. Jos hallintolakia ei sovellettaisi, ei esiselvittäjällä tai tutkintaryhmällä olisi myöskään laillista velvoitetta suorittaa asian selvittämistä sillä tavoin kuin hallintolaissa on yleisesti hallintoasioiden osalta säädetty. Tämä voisi johtaa epäasialliseen toimintaan raportteja laadittaessa. Esteellisenä raportteja ei kuitenkaan saisi tehdä, sillä yliopistolain 30 §:n 1 momentissa sitä koskevat oikeussäännöt on säädetty sovellettavaksi kaikkeen yliopiston toimintaan.

Lainmukainen menettely HTK-prosessissa

Kuten edellä on käynyt ilmi, nykyinen sääntely ja HTK-prosessin vakioimattomuus suhteessa siihen johtaa tilanteeseen, jossa yksiselitteisiä vastauksia HTK-prosessin laillisesta toteuttamisesta ei ole. Kun epäilyn esittäjä tekee yliopistolle HTK-loukkausepäilyä koskevan ilmoituksen, on tätä pidettävä siis joko hallintokanteluna tai asianosaisaloitteisesti vireille tulevana hallintoasiana. Sillä kummaksi se tulkitaan, on merkitystä jopa siihen, miten asia tulee yliopistossa vireille. Jos kyse olisi hallintokantelusta, ei sen kevyemmästä sääntelystä johtuen esimerkiksi vireilletuloa koskevia säännöksiä sovellettaisi. Yliopiston harkinnassa kuitenkin – hallintolain ja sähköisestä asiointista viranomaistoiminnassa annetun lain (13/2003) asettamissa rajoissa – on linjata, millaisia toimia se vireillepanolta edellyttää. Vireillepanossa ei lähtökohteisesti ole määräaika, eli epäilyn voi esittää milloin vain, joskin hallintokanteluun on asetettu lähtökohtainen kahden vuoden vanhenemisaika (hallintolaki 53 b.3 §). Epäilyilmoitus on rekisteröitävä yliopiston asiarekisteriin tiedonhallintalain 25 §:n edellyttämällä tavalla. Syntyvät asiakirjat ovat myös viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain (621/1999, julkisuuslaki) piirissä. Yliopistolain 35 § sen sijaan määrää, mitä kieliä vireillepanossa saa käyttää.

Yliopistolla viranomaisena on asiassa *käsittelyvelvollisuus* ja *ratkaisupakko*. Kuitenkin jos epäillyn suhde yliopistoon on päätynyt, ei yliopisto voine, ellei se ole erikseen siitä sopinut, asiaa käsitellä, vaan sen tulee siirtää asia hallintolain 21 §:n mukaisesti toimivaltaiseksi katsomalleen taholle, kuten toiselle yliopistolle tai viime kädessä TENK:lle. Muissa tapauksissa käsittely on aloitettava. Mainittujen velvollisuuksien taustalla on perustuslain 21 §:n 1 momentista johdettavissa oleva jokaisen oikeus saada asiassaan perusteltu päätös (Mäenpää, 2017, s. 304–305).

Yliopiston sisällä velvollisuus käsitellä kanavoituu – erityisesti, mikäli HTK-ohje on implementoitu asianmukaisesti, – joko rehtorille tai kanslerille. Käytännössä, mikäli asia ratkaistaan esittelystä, asiaan liittyvät hallinnolliset velvollisuudet ohjautuvat esittelijälle, joka on hallintolain 31 §:n 1 momentin mukaisesti velvollinen hankkimaan asiassa riittävän selvityksen. Ehkä hieman yllättäen tätä säännöstä ei kuitenkaan hallintolain 53 b §:n 3 momentin mukaisesti sovelleta hallintokanteluun vaan ainoastaan hallintoasian käsittelyyn. Koska kuitenkin molemmissa tapauksissa päätös tulee perustella siten kuin hallintolain 43–45 §:ssä säädetään, on jossain määrin hankalasti ajateltavissa, ettei kanteluratkaisun antamista edeltäisi selvittäminen. Näin siksi, että selvittäminen palvelee nimenomaan asian ratkaisemista ja erityisesti perustellun päätöksen antamista (Hurskainen, 2003, s. 105). Sen avulla pyritään saavuttamaan niin sanottu aineellinen totuus eli tekemään lainmukainen päätös asiassa (Mäenpää, 2018, III.7.1.1; Väättänen, 2018, s. 84). Tämä tapahtuu hankkimalla ratkaisemista varten riittävä tosiasia-aineisto sekä esittämällä se sisältäen faktat, niitä todentavat todisteet sekä mahdollisesti sovellettavaksi tuleva normatiivinen aines (Pohjolainen & Tarukannel, 1990, s. 221).

HTK-ohjeeseen sitoutuminen aiheuttaa sen, että yliopisto on velvollinen noudattamaan HTK-prosessia asian selvittämisessä. Käytännössä tämä taas tarkoittaa sitä, että yliopiston on pyrittävä rakentamaan asiaan liittyvä menet-

telynsä TENK:n ohjeen mukaiseksi kuitenkin jättämättä huomioimatta sitä, miten yliopiston on sitä koskevan sääntelyn puitteissa hallintokantelu tai hallintoasia käsiteltävä. Huomionarvoista lienee todeta se – toki jossain määrin itsestään selvä – seikka, että mahdollisessa HTK-ohjeen ja lain ristiriitatilanteessa etusija luonnollisesti kuuluu jälkimmäiselle.

Osana selvittämistä – myös hallintokanteluvaihtoehdossa – rehtori, kansleri tai esittelijä on velvollinen hankkimaan nimetyltä esiselvittäjältä tai tutkintaryhmältä kannanoton asiaan, koska HTK-ohje tätä edellyttää. Jos HTK-prosessi on vielä implementoitu johtosääntöön, ei tällaista välivaihetta voida ennen päätöksentekoa sivuuttaa, käsiteltiinpä asia sitten hallintokanteluna tai hallintoasiana. HTK-ohjeessa tuota kannanottoa kutsutaan raportiksi. Tällaista käsitettä eivät luonnollisestikaan hallinnon yleislait tunne, joten myös tämän osalta on syytä yrittää tunnistaa, mistä niissä oikeastaan on kyse ja mitä näiltä oikeastaan edes pyydetään.

Oikeuskirjallisuudessa Teuvo Pohjolainen ja Veijo Tarukannel (1990, s. 221) ovat erilaisia selvittämiskeinoja esitellessään esittäneet tällaisia olevan esimerkiksi asiakirjaselvitys, asianosaisen lausumat sekä asiantuntijaviranomaisen lausuntojen hankkiminen. Hallintolain 33 §:ssä taas säädetään selvityspyynnöistä. Hallinto-oikeudellisessa kirjallisuudessa Mäenpää (2018, III.7.2.1) on tulkinnut, että ”[s]elvityspyyntö voidaan esittää sekä asianosaiselle että toiselle viranomaiselle tai ulkopuoliselle asiantuntijalle”. Samoilla linjoilla ovat olleet myös Matti Niemivuori, Marietta Keravuori-Rusanen ja Kirsi Kuusikko (2010, s. 282). Seppo Laakso, Outi Suviranta ja Veijo Tarukannel (2006, s. 168–169) taas toteavat lausuntojen pyytämisen olevan mahdollista toiselta viranomaiselta tai yksityisiltä asiantuntijoilta asianosaiselta itseltään pyydettyä selvityksen lisäksi. Näkyvää eroa oppineiden kannoissa ei siis näyttäisi olevan.

HUOMIONARVOISTA LIENEE
TODETA SE – TOKI JOSSAIN
MÄÄRIN ITSESTÄÄN SELVÄ
– SEIKKA, ETTÄ MAHDOL-
LISESSA HTK-OHJEEN JA
LAIN RISTIRIITATILANTEESSA
ETUSIJA LUONNOLLISESTI
KUULUU JÄLKIMMÄISELLE.

Tutkintaraportit ja niiden valmistelu

Toin edellä esiin, kuinka esiselvittäjä ja tutkintaryhmä voivat olla joko päätöksentekijän tai hänelle asiaa esittelevän apuna valmistelijoina. Tällöin heidän roolinsa on tuottaa esiselvitys- tai tutkintaraportti osaksi valmisteltavaa esitystä. Toisaalta he voivat olla myös itsenäisiä asiantuntijoita, jotka joko yksin tai yhdessä antavat asiantuntijalausunnon, jota sitten asian valmistelua johtava esittelijä hyödyntää suorittaessaan valmistelua. Kolmas vaihtoehto on se, että nämä ymmärretään itsenäisiksi viranomaisiksi, jotka antavat lausunnon asiantuntijaviranomaisina. Ensimmäisessä velvollisuus antaa lausunto perustuu joko – mikäli esiselvittäjä tai tutkintaryhmä ovat palvelussuhteessa yliopistoon – työnantajan tai tämän edustajan työnjohto- ja valvontamääräyksiin (direktio-oikeus) tai esimiehsuhdetta vailla olevan esittelijän itsenäisesti antamiin ”virkakäskyihin”. Sen sijaan toisessa vaihtoehdossa varsinaista velvoittavuutta ei ehkä voitane edes muodostaa, vaan asiantuntijalausunnon antaminen on lähinnä kyseisten henkilöiden omassa harkinnassa, elleivät nämä ole yliopiston palveluksessa, jolloin tilanne vastanee edellistä. Sen sijaan viimeisessä velvoittavuus on voitu perustaa johtosäännön määräyksillä.

Jos esiselvittäjä ja/tai tutkintaryhmä mielletään osaksi valmistelua, tulee jokaisen valmistelijan vastata omasta osastaan eli siitä, että valmistelu on asianmukaista (Luoto, 2000, s. 46). Erilaisista välitoinenpiteistä tuolloin vastaa taas esittelijä (Luoto, 2000, s. 65). Jos taas kyse on itsenäisestä asiantuntijasta tai asiantuntijoista, ei näiden toiminnalle ole asetettu oikeastaan mitään erityisempiä vaatimuksia. Tosin on myös hyvin hankala ajatella, että nämä voisivat tuossa roolissa hoitaa kaikkia niitä tehtäviä, joita HTK-ohjeessa on nimenomaan esiselvittäjälle tai tutkintaryhmälle asetettu. Ulkoinen (tai sisäinen) asiantuntija ei oikein voi pyytää vaadittuja selvityksiä asianosaisilta. Kun HTK-prosessissa käsitellään usein vaikkapa tutkimussuunnitelmia, jotka julkisuuslain 24 §:n 1 momentin 21 kohdan perusteella ovat salassa pidettäviä, sekä joskus jopa esimerkiksi epäillyn terveydentilaan liittyviä tietoja, jää epäselväksi, miten informaali

ja erityisesti vailla palvelussuhdetta kyseiseen yliopistoon nähden oleva esiselvittäjä tai tutkimusryhmän jäsen voi näitä laillisesti käsitellä. Lisäksi ongelmia syntyy edellä mainitusti rikos-oikeudellisen virkavastuun suhteen.

Nämä ongelmat ovat ratkaistavissa sillä, että yliopisto ottaa johtosääntöönsä maininnat esiselvittäjästä ja tutkintaryhmästä yliopiston toimieliminä. Tämä ratkaisee myös kysymyksen siitä, miten näiden tulee toimia. Samalla selviää se, mitä he rehtorin, kanslerin tai esittelijän käyttöön tuottavat: viranomaislausunnon. Tälle on rehtorin tai kanslerin tullut esiselvityksestä tai varsinaisesta tutkinnasta päättäessään asettaa määräaika (hallintolaki 33 §) sekä yksilöidä, mistä selvitystä pyydetään (hallintolaki 32 §). Näin taas niin esiselvittäjän kuin tutkintaryhmänkin on tullut menetellä suhteessa asianosaisiin. Määräaikojen asettamisella on erityistä merkitystä siksi, että HTK-ohjeessa, joihin yliopisto on sitoutunut, on myös määräajat, jotka tulee yhteensovittaa esimerkiksi juuri hallintolain vaatimusten kanssa. Kun lausunto (raportti) on annettu, siirtyy asia rehtorille esittelijänä asiaa valmistelevalle yliopiston työntekijän valmisteltavaksi. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että myös hänellä on itsenäinen selvittämisvelvollisuus asiassa. Lisäksi esimerkiksi hallintolain 34 §:n kuulemisvelvollisuus koskee erityisesti esittelijää. Näin paitsi, jos kyse on hallintokantelusta, jolloin mikään edellä mainituista säännöksistä ei tule hallintolain 53 b §:stä johtuen sovellettavaksi.

Esiselvittäjän ja tutkintaryhmän ollessa johtosäännössä mainittu toimielin, on sitä pidettävä siis itsenäisenä viranomaisena, jonka toimintaan sovelletaan laajasti hallinnon yleislakeja. Huomionarvoista on myös todeta, että esiselvittäjälle tai tutkintaryhmälle kyse ei voi olla kantelusta vaan aina hallintoasian käsittelystä. Lausunnotkin ovat yksi hallintoasioiden muoto. Näin ollen niiden antamisessa ja niitä edeltävässä selvittämisessä on noudatettava hallintoasian käsittelyä koskevaa sääntelyä riippumatta siitä, onko yliopistolle tehdyssä ilmoituksessa kyse hallintokantelusta vai -asian käsittelystä.

TENK:n rooli HTK-prosessissa

Käsittelin tämän artikkelikokonaisuuden ensimmäisessä osassa TENK:n oikeudellista asemaa (ks. Muukkonen, 2023, s. 18–19). Nähdäkseni yksiselitteisenä johtopäätöksenä on oltava se, että TENK tulee ymmärtää viranomaiseksi, johon sovelletaan laajasti hallinnon yleislakeja. HTK-ohjeen perusteella sen roolina on antaa lausuntoja. Se ei siis ole muutoksenhakuelin, eikä sellaiseen sille ole säädetty tehtäviäkään, toimivallasta puhumattakaan. Ongelmaton tilanne ei kuitenkaan ole, sillä oikeusjärjestyksemme ei oikein tunnista tilannetta, jossa joku viranomainen tekee hallintokantelu- tai hallintoasiassa päätöksen, jonka voi sitten viedä johonkin toiseen viranomaiseen jälkikäteiseen arviointiin, josta jälkimmäinen antaa lausunnon. Tyypillistä nimittäin on, että lausunnot annetaan ennen kuin asian käsittely alkupe- räistä asiaa käsittelevässä viranomaisessa päättyy. Tähän myös nähdäkseni TENK-asetuksen 2 §:n 2 kohta viittaa: ”toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvitetäessä.”

Koska TENK ei myöskään ole valvova viranomainen, ei sille pitäisi pystyä tehdä hallintokantelua. On kuitenkin todettava, että TENK:n rooli nähdäkseni on nimenomaan tällainen tai siinä on vähintäänkin tällaista roolia muistuttavia piirteitä. Itseasiassa olisi jopa selkeämpää, jos TENK:lle säädettäisiin jonkinlainen valvontatehtävä, jolloin sen kanteluratkaisut katsottaisiin hallinnolliseksi ohjaukseksi, jonka pohjalta yliopiston sitten tulisi käsitellä asia uudelleen omasta aloitteestaan. Näin siis, jos TENK havaitsi HTK-prosessissa ongelmia tai olisi eri mieltä lopputuloksesta. Nykyisessä tilanteessa jää jossain määrin epäselväksi, miten TENK:n HTK-prosessin varsinaisen käsittelyn jälkeiset lausunnot tulisi ymmärtää.

Hajanaisia havaintoja muihin tutkimusorganisaatioihin liittyen

Edellisessä luvussa olen keskittynyt käsittelemään HTK-prosessia yliopistoissa. Itse prosessi on sama myös muissa HTK-ohjeeseen sitoutuneissa tutkimusorganisaatioissa, mutta kuten monessa

kohdin on tullut ilmi, ei menettely ja sovellettava lainsäädäntö välttämättä ole samanlainen niissä. Ammattikorkeakoulut todennäköisesti muistuttavat kaikkein eniten yliopistoja, mutta niiden osalta taas on huomioitava se, etteivät ne ole viranomaisia. Ammattikorkeakoululain 5 §:n 1 momentin tarkoittamat *ammattikorkeakouluosakeyhtiöt* eivät nimittäin ole viranomaisia, joten niillä ei ole mahdollisuutta käsitellä hallintokantelua. Näin siitakin huolimatta, että hallintolakia sovelletaan myös ammattikorkeakoulussa (ammattikorkeakoululaki 21.1 §). Näin ollen niissä HTK-prosessi näyttäisi olevan hallintoasian käsittelyä.

Viranomaisissa – ja nyt viittaa esimerkiksi valtion tai kuntien taikka hyvinvointialueiden viranomaisiin, kuten vaikkapa tutkimuslaitoksiin tahi virastoihin, – sovelletaan laajasti hallinnon yleislakeja. Niiden osalta sääntely on hyvin samankaltaista kuin yliopistoissa kuitenkin huomioiden se, että tyypillisimmin niiden henkilöstö on virkasuhteista. Tässä yhteydessä on kuitenkin myös huomioitava se, että HTK-ohjeeseen on sitoutunut myös esimerkiksi valtioneuvoston kanslia – nähtävästi valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan vuoksi. Näin ollen lienee epätodennäköistä, että HTK-loukkausta epäiltäisiin nimenomaan sen virkamiehistössä vaan pikemminkin nimenomaan sen hankkimissa selvityksissä. Olisi loogista, että näihin liittyvät epäilyt käsiteltäisiin nimenomaan kansliassa, vaikka tekijät olisivatkin affilioituneet yliopistoihin. Jotta tekijät kuitenkin olisivat tulleet velvoitetuiksi HTK-ohjeeseen, on velvollisuus tullut kanavoitua hankintasopimuksella. Jossain määrin ongelmalliseksi voi kuitenkin käytännössä muodostua HTK-prosessin vaatimus siitä, että sitoutuneen organisaation ylin johto toimii prosessijohtona: valtioneuvoston kansliasta annetun asetuksen (393/2007) 3 §:n (243/2012) 1 momentin mukaan nimittäin kanslian päällikkönä toimii pääministeri.

HTK-ohjeeseen on ja tulee sitoutumaan myös lukuisia tieteellisiä seuroja. Niiden kannalta olennainen syy lienee näiden kustantamissa tieteellisissä lehdissä. Samoin kuin HTK-ohjeeseen sitoutuneissa osakeyhtiöissä ja säätiöissä hallinnon yleislainsäädäntö tulee seuroissa harvemmin

sovellettavaksi. Tämä johtuu siitä, ettei näin ole säädetty. Niiden osalta yhteensovittamistarvetta hallinnon yleislakien kanssa ei siten ole. Käytännössä katsoen tällaiset organisaatiot ovat vain sitoutuneet noudattamaan HTK-prosessia käsitellessään loukkausilmoituksia. Esteellisyydestä toki on omaa sääntelyä esimerkiksi yhdistyslain 37 §:ssä. Kun niissä ei asiaan liittyen sovelleta myöskään julkisuuslakia, on prosessi kovin eri näköinen kuin vaikkapa juuri yliopistoissa, joita olen laajasti edellä käsitellyt. Toki näissäkin jollain mekanismilla velvollisuus HTK-ohjeen noudattamiseen on tullut kanavoida toimihenkilöille, mutta esimerkiksi oikeusturvanäkökulmasta sääntely on kovin ohutta.

Lopuksi

Olen tässä sekä edellisessä artikkelissani (Muukkonen, 2023) käsitellyt kysymystä siitä, mitä sääntelyä HTK-prosessin eri vaiheissa tulee soveltaa. Taustalla on ollut ajatus siitä, ettei HTK-prosessin väittäminen ei-oikeudelliseksi tai vain eettiseksi tarkoita sitä, että tutkimusorganisaatiot, joihin yleishallinto-oikeudellista sääntelyä tulee soveltaa, vapautuisivat soveltamisvelvollisuudesta mainituista syistä. Nähdäkseni olen melko hyvin pystynyt osoittamaan, että erityisesti niissä tutkimusorganisaatioissa, joihin yleishallinto-oikeudellista sääntelyä sovelletaan, samaa sääntelyä sovelletaan myös HTK-prosessissa. Tämä toki on vaatinut jonkin sortin lainopillista akrobatiaa, sillä HTK-prosessia ei ole suunniteltu synkronoimaan sen kanssa.

Nykyiseen malliin liittyy lukuisia ongelmia. Ehkä keskeisimmät liittyvät siihen, että nähdäkseni HTK-loukkausten käsittely on hyvin lähellä julkisen vallan käyttöä. Tästä ei kuitenkaan ole säädetty. Se, että jotakuta epäillään tai hänen todetaan lopulta jopa syyllistyneen johonkin, on jotain sellaista, joka tyypillisimmin kuuluisi tuomioistuinten käsiteltäväksi. Toisaalta tutkimuseettisiä asioita on Suomessa perinteisesti käsitelty tiedeyhteisön sisäisinä ja itsesääntelyyn perustuvina. Menettelyihin jo ohjeistuksen antamisesta lähtien on kuitenkin sotkettu viranomaisia. Vaikka TENK:n jäsenet valitaan tiedeyhteisöstä, ovat he kuitenkin julkisia luottamushenkilöitä ja

nimenomaan valtion (opetus- ja kulttuuriministeriön) asettamia: tiedeyhteisö ei siis itse ole heitä asettanut.

Ongelmia nykymallissa liittyy myös virkavastuuta koskevaan sääntelyyn. Tämä olisi toki helposti ratkaistavissa, mikäli HTK-ohjeesta säädettäisiin ja tunnistettaisiin siihen liittyvä ilmeinen julkisen vallan käyttö. Jos näin tehtäisiin, yhdenmukaistuisi malli myös eri tutkimusorganisaatioissa. Näin sillä olisi suhteellisen helppoa säätää esimerkiksi juuri hallinnon yleislakien soveltamisesta myös nykyisin niiden soveltamisalan ulkopuolelle jääviin organisaatioihin. Nykyisellään mallia voidaan pitää ongelmallisena yhdenvertaisuuden näkökulmasta, vaikka sillä juuri on tavoiteltu yhdenvertaisuutta. Hallinnon yleislainsäädännön vaikutus vain on jäänyt huomaamatta.

Näiden kahden tutkimuksen myötä erityinen jatkotutkimustarve muodostuu oikeuspoliittiseksi. Kun niin tässä kuin edellisessä numerossa julkaistussa artikkelissa on nostettu esiin useita juridisia haasteita koskien nykymallia, liittyy luontainen jatkotarkastelutarve siihen, millainen tutkimusetiikkaa koskeva lainsäädäntö Suomessa tulisi olla. Asia on ajankohtainen, sillä opetus- ja kulttuuriministeriössä on käyty pohdintaa siitä, tulisiko Tieteellisten seurain valtuuskunnasta annettua lakia (938/2006) uudistaa ja liittää esimerkiksi TENK osaksi valtuuskuntaa. Seuraavan puheenvuoron onkin syytä liittyä tähän. ■

Lähteet

- AMMATTIKORKEAKOULULAKI 932/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140932>
- ASETUS TUTKIMUSEETTISESTÄ NEUVOTTELUKUNNASTA 1347/1991. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911347>
- BRUUN, N., MÄENPÄÄ, O. & TUORI, K. (1995). *Virkamiesten oikeusasema*. Otava.
- FRÄNDE, D., MATIKKALA, J., TAPANI, J., TOLVANEN, M., VILJANEN, P. & WAHLBERG, M. (2018). *Keskeiset rikokset*. Edita.
- HALLINTOLAKI 434/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- HE 263/1996. Hallituksen esitys Eduskunnalle 263/1996 vp yliopistolaiksi ja laiksi yliopistolain voimaannpanosta.

- https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_263+1996.pdf
- HE 1/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle 1/1998 vp uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. https://www.eduskunta.fi/fi/vaski/hallituksenesitys/documents/he_1+1998.pdf
- HE 72/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle 72/2002 vp hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_72+2002.pdf
- HE 7/2009. Hallituksen esitys Eduskunnalle 7/2009 vp yliopistolaisiksi ja siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_7+2009.pdf
- HE 50/2013. Hallituksen esitys eduskunnalle 50/2013 vp laiksi hallintolain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_50+2013.pdf
- HE 26/2014. Hallituksen esitys eduskunnalle 26/2014 vp ammattikorkeakoululaiksi ja laiksi yliopistolain 49 §:n muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_26+2014.pdf
- HURSKAINEN, A. (2003). *Hallintopäätöksen perustelemisesta* [väitöskirja, Joensuun yliopisto]. UEF eRepository. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-458-634-7>
- KARHU, J. (2003). Perusoikeudet ja oikeuslähdeoppi. *Lakimies*, 5, 789–807. <https://www.edilex.fi/lakimies/14160002.pdf>
- KUNTALAKI 410/205. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410>
- KURVINEN, E., MUUKKONEN, M. & VOUTILAINEN, T. (2022). Hallintoasian selvittämismuutokset ja siihen liittyvä tiedonhankinta. *Oikeus*, 51(3), 381–403. <https://www.edilex.fi/oikeus/1000810003.pdf>
- LAAKSO, S., SUVIRANTA, O. & TARUKANNEL, V. (2006). *Yleishallinto-oikeus*. Tampereen yliopisto.
- LAG (2019:504) OM ANSVAR FÖR GOD FORSKNINGSSSED OCH PRÖVNING AV OREDLIGHET I FORSKNING, SFS nr: 2019:504.
- LAKI AMMATTIKORKEAKOULU LAIN MUUTTAMISESTA 1368/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181368>
- LAKI HALLINTOLAIN MUUTTAMISESTA 368/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140368>
- LAKI HYVINVOINTIALUEESTA 611/2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2021/20210611>
- LAKI JULKISEN HALLINNON TIEDONHALLINNASTA 906/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190906>
- LAKI RIKOSLAIN MUUTTAMISESTA 792/1989. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1989/19890792>
- LAKI RIKOSLAIN MUUTTAMISESTA 604/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020604>
- LAKI RIKOSLAIN MUUTTAMISESTA 368/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190368>
- LAKI RIKOSLAIN 40 LUVUN 11 §:N MUUTTAMISESTA 562/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090562>
- LAKI SÄHKÖISESTÄ ASIOINNISTA VIRANOMAIS-TOIMINNASSA 13/2013. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030013>
- LAKI TIETEELLISTEN SEURAIN VALTUUSKUNNASTA 938/2006. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060938>
- LAKI VIRANOMAISTEN TOIMINNAN JULKISUUDESTA 612/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>
- LAKI YLIOPISTOLAIN MUUTTAMISESTA 1367/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20181367>
- LOV OM ORGANISERING AV FORSKNINGSETISK ARBEID, FORSKNINGSETIKKLOVEN, LOV-2017-04-28-3.
- LUOTO, I. (2000). *Hallintoasian esittely*. Lakimiesliiton kustannus.
- MIETTINEN, T. (2001). *Tieteen vapaus. Julkisoikeudellinen tutkimus tieteenharjoittajan itsemääräämisoikeudesta, tieteen itsekontrollista ja yliopiston itsehallinnosta*. Kauppakaari.
- MUUKKONEN, M. (2007). *Ylioppilaskunta oikeusjärjestyksessä. Yhteisö viranomaisen ja yhdistyksen välimaastossa*. Joensuun yliopisto.
- MUUKKONEN, M. (2022). *Kuntalain soveltamisalasta* [väitöskirja, Lapin yliopisto]. Books on Demand.
- MUUKKONEN, M. (2023). Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK) – käsitteellisiä täsmennyksiä. *Tiedepolitiikka*, 48(2), 14–21. <https://doi.org/10.58957/tp.130486>
- MÄENPÄÄ, O. (2009). *Yliopistolaki*. Talentum.
- MÄENPÄÄ, O. (2017). *Yleinen hallinto-oikeus*. Alma Talent.
- MÄENPÄÄ, O. (2018). *Hallinto-oikeus*. Alma Talent.
- NIEMINEN, L. (2022). Oikeustieteellisen tutkimuksen tutkimuseettinen ymmärrys ja sen mahdolliset ongelmakohtat. *Lakimies*, 7–8, 1383–1409.
- NIEMIVUO, M., KERAUVUORI-RUSANEN, M. & KUUSIKKO, K. (2010). *Hallintolaki*. Alma Talent.
- PERUSTUSLAKIVALIOKUNNAN MIETINTÖ 10/1998. Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/1998 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 1/1998 vp uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_1+1998.pdf

- OIKEUSMINISTERIÖ. (29.9.2022). *Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet*. <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>
- POHJOLAINEN, T. & TARUKANNEL, V. (1990). *Käytännön hallintotoiminta ja hallintolainkäyttö*. Finnpublishers.
- PÖYHÖNEN, J. (2000). *Uusi varallisuus oikeus*. Talentum.
- RIKOSLAKI 39/1889. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>
- SAIPIO, H., NIITYLÄ, L. & VARTIAINEN-HYNÖNEN, E. (1996). *Kunnallisen viranhaltijan oikeusasema*. Nebo.
- SUOMEN PERUSTUSLAKI 1991/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa* (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2023). https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf
- TYÖSOPIMUSLAKI 55/2001. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2001/20010055>
- VALTIONEUVOSTON ASETUS VALTIONEUVOSTON KANSLIASTA 393/2007. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070393>
- VALTIONEUVOSTON ASETUS VALTIONEUVOSTON KANSLIASTA ANNETUN VALTIONEUVOSTON ASETUKSEN MUUTTAMISESTA 243/2012. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120243>
- VIERTOLA, J. (2006). *Ylioppilaskunnasta julkisyhteisönä*. Helsingin yliopisto.
- VÄÄTÄNEN, U. (2018). Ennakollinen oikeusturva ulkomaalaisasioissa. Teoksessa H. Kallio, T. Kotkas & J. Palander (toim.), *Ulkomaalaisoikeus* (s. 39–120). Alma Talent.
- YLIOPISTOLAKI 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>

Korkeakoulutuksen taloudelliset perustat ja päämäärät

– kapitalismi ja kontingenssi akateemisten maailmojen rakentumisessa

Taavi Sundell

Philip Kitcher, Columbian yliopiston filosofian John Dewey -oppituolin professori emeritus, esittää kirjassaan *The Main Enterprise of the World: Rethinking Education* (2022) seuraavan, osaa lukijoista varmasti provosoivan väitteen:

Koulutuksen päämäärien pohtiminen niin, että otetaan sosiaalinen järjestys annettuna ja kysytään, miten näkisimme kouluja ja yliopistoja voitavan uudistaa tähän järjestykseen sopeutuakseen, olettaa liikaa – että jos perinteiset koulutuksen muodot ovat ristiriitaisessa suhteessa niitä ympäröiviin maailmoin – ongelma paikantuu kouluihin ja yliopistoihin; että tarpeellisten muutosten tulisi tapahtua koulutuksen käytännöissä, ei niitä ympäröivien yhteiskuntien patologioissa. Ennen kuin tiedustelemme, miten koulut voisivat vastata modernin maailman niille esittämiin vaateisiin, voisimme tarkastella ovatko nämä vaatimukset itsessään haitallisia ja josko viisaampaa olisikin sittenkin niiden synnyttämien paineiden höllentäminen. (Kitcher, 2022, s. 31–32)¹

Koulutus ”maailman tärkeimpänä hankkeena”, kuten Kitcher tätä kirjassaan käsittelee, viittaa siihen vuosituhansia kestäneeseen prosessiin, jonka myötä on tullut mahdolliseksi saavuttaa niitä ”kykyjä ja valmiuksia, joita aikuisilta vaaditaan pärjätäkseen fyysisissä ja sosiaali-

sisä ympäristöissään” (Kitcher, 2022, s. 32). Osana tätä laajempaa prosessia ovat sitten kehittyneet kontingentisti ne viimeaikaisemmat koulutuksen käytännöt ja institutiot, jotka meistä monilla on mielisämme keskustellessamme koulutuksesta. Kitcher erittelee kirjassaan koulutukselle kolme laajaa päämäärää tukeutuen tässä John Stuart Millin vuonna 1867 St Andrew’n yliopistossa pitämään rehtorin virkaanastujaisluentoon. Ensimmäinen koulutuksen päämääristä on juurruttaa opiskelijoihin ”kyky itsensä ylläpitoon”, tai, kuten Kitcher tämän myös kaunistelematta ilmaisee, ”kyky ansaita toimeentulo”. Toinen päämääristä on vuorostaan mahdollistaa opiskelijoille ”edistysmielinen osallistuminen kansalaiselämään” – heidän ”yhteiselonsa ympäröivässä yhteiskunnassa” –, ei ainoastaan työläisinä vaan myös kansalaisina. Kolmatta päämäärää Kitcher hahmottaa *henkilökohtaisen täyttymyksen* käsitteen kautta. Koulutuksen tulisi myös auttaa opiskelijoita ”kohtaamaan länsimaisen filosofian vanhin pulma, Sokraateen kysymys: miten elää hyvin?” (Kitcher, 2022, s. 37–38.)

Kyseisten, enemmän tai vähemmän individualististen, itsessään legitiimien päämäärien tasapainottaminen suhteessa toisiinsa on usein käytännössä haasteellista, ja niille koulutuksen käytännöissä kulloinkin annettuja painoarvoja on myös helppoa kyseenalaistaa. Tasapainottamisesta tekee entistä haastavampaa se, että mainittuja päämääriä on usein tapana punnita myös suh-

teessa valtioiden omille koulutusjärjestelmilleen asettamiin päämääriin. Yhtä kaikki, Kitcher lukeutuu siihen joukkoon, joka harmittelee omana aikanamme vallitsevaa tapaa ohittaa koko kysymys koulutuksen päämäärien kalibroinnista seuraavaan yksinkertaistavaan toteamaan vetoamalla: ”koulutusta tulee muokata työpaikan vaatimuksiin.” Tästä toteamasta on olemassa myös edellistä fundamentalistisempi muotoilu, joka vaatii kouluissa opetettavaksi ”ainoastaan asioita, joista on todennäköisesti hyötyä työmarkkinoilla”. (Kitcher, 2022, s. 51.) Valtion suuhun käännettynä kyseinen imperatiivi voisi kuulua seuraavasti: opettakaa, tai tutkikaa, ainoastaan asioita, joista on todennäköisesti hyötyä bruttokansantuotteen kasvulle. Kuten väitöskirjassani tarkastelen eri konteksteissa, tämänkaltaisiin toteamiin liitetään usein vielä vaatimus siitä, että koulutussinstitutioiden tulisi itsessään toimia kapitalististen yritysten lailla, markkinoilla kilpaillen ja taloudellista voittoa tavoitellen.

Näitä taloudellistavia ja yksinkertaistavia koulutuksellisia näkemyksiä vastaan Kitcher asettaa kirjassaan pragmatismien filosofin John Deweyn näkemyksen hyvästä elämästä kunkin osallistumisena omalla panoksellaan jaettuun ihmisyyden projektiin. Deweyn näkemykset ovat tässä yhteydessä lainaamisen arvoisia yhtenä esimerkkinä ei-taloudellistavasta tavasta ymmärtää koulutusta:

Sivilisaatiossa korkeimmalta arvottamamme asiat eivät palaudu itseemme. Ne ovat olemassa kiitos ihmisyyhteyden tekemisen ja kärsimysten, yhteisön, jonka jatkumossa olemme vain yksi ketjun osa. Vastuunamme on säilyttää, välittää, korjata ja laajentaa tätä vastaanottamaamme arvokasta perintöä, jotta jälkeemme tulevat vastaanottavat sen vuorolaan vankempaa, laajemmin tavoitettavana ja anteliaammin jaettuna, kuin se oli meille annettaessa. (Kitcher, 2022, s. 40 mukaan)

Tässä kohtaa lectiota lienee paikallaan nostaa seuraava kysymys pöydälle: miksi aloitin sen käsittelemällä Kitcherin kirjaa – etenkin, kun en ollut tätä edes lukenut silloin, kun puolustamani väitöskirja lähti painoon? Päädyin kyseiseen ratkaisuun siitä yksinkertaisesta syystä, että lukiessani Kitcherin kirjaa väitöstilaisuuteen valmistautuessani, ja nauttiessani eräistä siinä esitetystä provokatiivisista argumenteista, palautti se elävästi mieleeni sen turhautuneisuuden tunteen, joka monin eri tavoin johti minut kirjoittamaan sen väitöskirjan, jonka kirjoitin. Erittelen seuraavaksi hieman tarkemmin mistä tässä turhautumisessa oli kyse.

Korkeakoulutuksen ja sen tutkimuksen väistämätön kontekstuaalisuus

Ensinnäkin, jos koulutuksen taloudellistaminen on niin vakava uhka koulutusinstituutioillemme kuin Kitcher esittää sen olevan – ja olen taipuvainen yhtymään hänen näkemykseensä –, niin eikö meidän tulisi tutkia mahdollisimman yksityiskohtaisesti, miten tämä tulee järjestäneeksi uudelleen ky-

seisiä instituutioita eri konteksteissa ympäri maailmaa? Tämän sijasta Kitcher tarjoilee lukijoilleen sitä samaa, mitä koulutusta käsittelevät ”suuret kirjat” niin usein tarjoilevat: lähes neljäsataa sivua enemmän ja välillä vähemmän filosofisia pohdiskeluja siitä, miten idealin koulutusjärjestelmän tulisi toimia ideaaliyhteiskunnassa. Vaikka hän esittää aikaamme hallitsevat talouden logiikat esteinä näiden ideaalien toteutumiselle, jää lukija loppujen lopuksi ihmettelemään, mistä näissä logiikoissa on varsinaisesti kyse. Kitcherin kunniaksi luettakoon tässä kohtaa kuitenkin se, että ainakaan näitä logiikoita ei selitetä pinnallisilla viittauksilla ”uusliberalismiin”, kuten valitettavan usein tapana on yliopistoja ja korkeakoulutusta käsittelevässä kriittisessä kirjallisuudessa.

Koska tätä filosofista tarkastelua tukemassa ja täydentämässä ei ole poliittisen talouden perspektiiviä, jää taloutta Kitcherin käsittelyssä ympäröimään edelleen mystinen sumuverho jonakin koulutuksen organisoinnin vaihtoehtoja rajoittavana asiana. Kitcherin argumentaatio nojaa vahvasti oletukseen Yhdysvalloissa parhaillaan käynnissä olevasta siirtymästä kohti palvelutaloutta, jonka myötä ison osan materiaalsen tuotannon työtehtävistä tulevat tekemään automatisoituneet koneet työläisten sijaan. Huomioiden hänen yleisen kriittisen asenteensa taloudelle annettavaan painoarvoon koulutuksesta käytävissä keskusteluissa, on jossain määrin ironista, että lukijalle esitetään tässä yhteydessä seuraava kysymys: ”Oletakaamme – – että tämä on työn tulevaisuus maassamme. Miten formaalin koulutuksen tulisi sopeutua tähän?” (Kitcher, 2022, s. 72.) Ehkäpä yksi tapa aloittaa tähän vastaaminen olisi pohtia, paikantuvatko oletetut ongelmat palvelutaloutta edeltäneissä talouden muodoissa

juuri materiaalsen hyödykkeiden tuottamiseen materiaalisina hyödykkeinä vaiko kenties siihen, että näitä on tuotettu kapitalismin keinoin? Toisin sanoen, mitä on saatavettavissa sillä, että ei tarkenneta, mistä talouden logiikoista varsinaisesti puhumme, kun käsittelemme koulutuksen taloudellistamista?

Kuten usein on asiain laita *The Main Enterprise of the World: Rethinking Education* kaltaisten kirjojen kohdalla, tämänkin on kirjoittanut eliitti-instituutioissa koulutettu ja sittemmin akateemisen uransa tehnyt henkilö. Kitcher suoritti opintonsa Cambridgen ja Princetonnin yliopistoissa ja jatkoi vakinaisiin professuureihin muiden muassa Columbian ja Kalifornian yliopistoissa. Tämä tausta ei tietenkään itsessään mitätöi millään tavoin Kitcherin esittämiä näkemyksiä koulutuksen ideaaleista. Moni varmasti sanoisi, että se päinvastoin validoi näitä. Uskon tämän taustan kuitenkin ilmenevän niin siinä, mitä ongelmia Kitcher pitää pohtimisen arvoisina, kuin myös hänen niihin esittämässä ratkaisussaan. Vaikka Kitcher on toki tietoinen niistä erilaisista materiaalsista realiteeteista, joissa koulujen ja yliopistojen on toimittava – niin Yhdysvaltojen sisällä kuin sen ulkopuolellakin –, tämä ei estä häntä artikuloimasta kaikille yhteisiä koulutuksellisia ideaaleja. Ideaaleja, joita koulutuslaitosten toivotaan edistävän yhteisellä matkallaan kohti Deweyn ajattelusta johdettua ideaaliyhteiskuntaa. Kyseistä matkaa jouduttaakseen Kitcher peräänkuuluttaa keppejä ja porkkanoita sekä väestönkasvun rajoittamiseen tähtäävää politiikkaa. Kaiken tämän hän tekee pysähtymättä pohtimaan argumenttiansa ja ajamiensa yhteiskunta- ja koulutusmallien mahdollisia epädemokraattisia piirteitä tai globaalin koulutusmaailman sisäisiä keskinäisriippuvuuksia ja yhteen kietoutumia. Joku voisi sanoa,

että tämä on se hinta, joka on maksettava, jotta voi ottaa osaa koulutusta koskevaan vakavaan filosofiseen pohdintaan. Jos näin olisikin, niin poliittisen talouden koulutuksellisiin kysymyksiin tarjoama vaihtoehtoinen perspektiivi tulee mielestäni entistäkin arvokkaammaksi. Vai haluammeko edelleenkin uskoa koulutusta koskeviin yhden koon globaaleihin malleihin, saatikka sellaisiin, jotka on kuviteltu globaalien pohjoisten lokoisissa akateemisissa nojatuoleissa?

Korkeakoulutuksen poliittinen talous jälkifoundationalistisesta perspektiivistä käsin

Väitöskirjani, *Contingent Logics of Capitalism in Contemporary Academia: A Case for a Post-foundational Political Economy of Higher Education* (Sundell, 2023), koostuu johdantoluvusta ja neljästä julkaistusta tutkimusartikkelista. Johdantoluvussa erittelen laulaista jälkifoundationalistista diskurssi-teoreettista perspektiiviä, jonka varaan väitöskirjani suurelta osin rakentuu, sekä tapoja, joilla tämä on tullut viitoittaneeksi tapaani hahmottaa poliittista taloutta, mukaan lukien korkeakoulutuksen poliittista taloutta. Suhteutan johdantoluvussa väitöskirjan tutkimusartikkelit niin tähän teoreettiseen perspektiiviin kuin myös toisiinsa ja pohdin lisäksi omaa tutkijan positionaalisuuttani väitöskirjani kontekstissa. Asemoin teoreettisen lähestymistapani johdantoluvussa lisäksi suhteessa kahteen vaihtoehtoiseen kriittiseen poliittisen talouden kentältä löytyvään teoreettiseen lähestymistapaan, jälkigramscilaiseen kansainväliseen poliittiseen talouteen ja kulttuuriseen poliittiseen talouteen. Vaikka väitöskirjani nojaakin vahvasti jälkifoundationalis-

tiseen diskurssiteoriaan, esitän siinä tätä kohtaan myös immanentin kriittikin koskien erityisesti sitä, miten teorian piirissä on tullut tavaksi ohittaa poliittinen talous tutkimuskohteena. Väitän tässä yhteydessä, että kyseinen teoria itsessään ei tarjoa mitään oikeutusta tälle valitettavalle poliittisen talouden sivuuttamiselle – päinvastoin se tarjoaa koherentin vaihtoehdon edellä mainituille poliittisen talouden ja maailmanpolitiikan lähestymistavoille.

Mitä tulee väitöskirjani sisältämiin tutkimusartikkeleihin,² ensimmäinen näistä, ”Fuzzy Privatization and Decline of Democracy at the University of Helsinki” (Sundell & Teivainen, 2017) on kirjoitettu yhdessä professori Teivo Teivaisen kanssa. Tutkimme artikkelissa omaa alma materiamme, Helsingin yliopistoa, ja erityisesti niitä argumentatiivisia strategioita ja taloutta koskevia oletuksia, joita ilmeni vuoden 2009 yliopistolakiin kytkeytyneissä keskusteluissa yliopiston statuksesta joko julkisena tai yksityisenä instituutiona. Vuoden 2009 yliopistolaki muutti yliopiston aikaisemman julkisen statuksen joksikin vaikeammin määriteltävissä olevaksi, kuin myös kiistanalaisemmaksi. Artikkelissa näytämme, miten *yksityisen* ja *yksityistämisen* kaltaisten käsitteiden poliittinen luonne mahdollistaa niiden strategisen käytön sekä miten osassa strategisen käytön tavoista keskeistä ei ole ainoastaan, *miten* ne määritellään vaan myös *milloin* tämä tehdään. Käsittelemme artikkelissa lisäksi muutoksia suomalaisten yliopistojen julkisessa rahoituksessa ja näiden mahdollisia seurauksia demokraattiselle päätöksenteolle yliopistoissa.

Toisessa artikkelissa, ”Toward a Post-Foundational Political Economy: Economism and Private Property as Capitalism Contingent Foundations” (Sundell, 2021a),

analysoin, miten laulaisten jälkifoundationalistiseen diskurssiteorian piirissä on käsitelty, tai oltu käsittelemättä, poliittista taloutta. Näytän artikkelissa, miten poliittista taloutta on yhtä kaikki mahdollista teoretisoida ja tutkia tästä teoreettisesta perspektiivistä käsin. Tähän liittyen argumentoin artikkelissa sen puolesta, että taloudellistamisen ja omistusoikeuden käsitteet tarjoavat lupaavan alkupisteen jälkifoundationalistisen poliittisen talouden kehittämisessä uutena teoreettisena lähestymistapana nykykaisen kapitalismin analysoimiseksi kriittisestä perspektiivistä käsin.

Kolmannessa artikkelissa, ”Political Economy of Plan S: A Post-Foundational Perspective on Open Access” (Sundell, 2021b), tutkin akateemisen julkaisu toiminnan taloudellisia perustoja Plan S -aloitteen kontekstissa. Plan S on eurooppalainen aloite institutionalisoida tietty tulkinta avoimesta julkaisemisesta oletusarvoksi alueellisesti ja jopa globaalisti. Tarkastelen artikkelissa avoimelle julkaisemiselle aloitteen kontekstissa annettuja kilpailevia merkityksiä ja erityisesti näihin sisältyviä omistusoikeuden eri muotoja koskevia oletuksia. Osoitan artikkelissa, kuinka vallalla olevat avoimen julkaisemisen muodot palvelevat globaalisti eriarvoisten tieteellisen tiedontuotannon rakenteiden uusintamista, sekä kyseenalaistan Plan S -aloitteesta esitettyjä näkemyksiä julkaisu toimintaa radikaalisti muokkaavana aloitteena. Väitänkin artikkelissa, että Plan S on osaltaan työntänyt syrjään radikaalimpia avoimen julkaisemisen muotoja tuottamamme tieteellisen tiedon mahdollisia jakamisen tapoja käsittelevistä keskusteluista.

Neljännessä artikkelissa, ”Capitalism in Academia and the Theory of Academic Capitalism: Political Economy of Higher Education in the Hashemite Kingdom of Jordan”

(Sundell, 2022), tarkastelen korkeakoulutuksen poliittista taloutta Jordaniassa keskittyen sen kapitalistisiin voittoja tavoitteleviin elementteihin sekä näiden yhteyksiin Persianlahden maiden pääomiin. Pohdin artikkelissa näiden seurausdemokraattiselle päätöksenteolle, tai sen puutteelle, jordanialaisissa yliopistoissa ja niitä koskien. Toisin kuin vaikutusvaltainen korkeakoulututkimuksen kentälle sijoittuvan akateemisen kapitalismin teorian piirissä on esitetty, väitän artikkelissa, että jordanialaisia yksityisiä yliopistoja tulee tutkia kapitalistisina yrityksinä. Esitän artikkelissa myös kysymyksen siitä, tarvitsemeko todella erityisen akateemisen kapitalismin teorian analysoidaksemme kapitalismia akatemiassa.

Kokonaisuutena väitöskirjani peräänkuuluttaa nyansoidumpaa ja kontekstuaalisempaa ymmärrystä korkeakoulutuksen taloudellisista perustoista sekä näiden perustojen kontingentin olemuksen huomioimista niitä koskevassa tutkimuksessa. Tämä kontingenssi pätee myös korkeakoulutukseen itseensä sekä sen suhteisiin omiin taloudellisiin perustoihinsa. Näistä syistä väitöskirjani ei keskitykään niinkään sen analysoimiseen, mitä yliopisto ja talous tarkoittavat, vaan pyrkimyksenäni on eritellä, miten nämä ovat tulleet tarkoittamaan niin teoriasa kuin kussakin väitöskirjani käsittelemässä tutkimuskontekstissa. Toivon, että väitöskirjani onnistuu vakuuttamaan lukijansa monien toisistaan merkittävästi eroavien akateemisten maailmojen olemassaolosta – maailmojen, joissa me akateemiset toimijat saamme ja joudumme tavoittelemaan tieteellisiä pyrkimyksiämme, – kuin myös niiden vielä lukuisempien mahdollisten akateemisten maailmojen, jotka voisivat olla todellisuuttamme. Toivonkin väitöskirjani omalta osaltaan vastaavan seuraavaan Edward

Saidin kutsuun, jolla tutkimukseni myös avaan:

Yliopistot ovat olemassa reaallimaailmassa, vaikkakin kukin yliopisto, kuten olen ehdottanut, on olemassa omassa erityisessä maailmassaan, jolla on täysin oma historiansa ja sosiaalinen ympäristönsä. – – Kuinka paljon parempi onkaan ottaa nämä todellisuudet huomioon kuin puhua akateemisesta vapaudesta huolettomasti ja kepeästi, ikään kuin todellinen vapaus voisi jatkua ja kerän toteututtuaan jatkaa vallitsemistaan ilman pelkoa ja vailla huolia. (Said, 1991, s. 15)

Kuten väitöskirjassani esitän, nämä moninaiset todellisuudet taipuvat jäädä unholaan siinä vaiheessa, kun otamme annettuna, että yliopistojen ja niissä tapahtuvien aktiviteettien tulisi olla linjassa Talouden kanssa³ tai että Talous jopa determinoi niitä. Viimeisen naulan arkkuun tarjoaa sitten oletus siitä, että Talous on yhtä kuin kapitalistinen talous niin kuin se on tällä hetkellä olemassa. ■

Viitteet

- 1) Koko teksti, mukaan lukien sen sisältämät suorat lainaukset, on oma suomennokseni Helsingin yliopistossa 4.3.2023 järjestetyssä väitöstilaisuudessa englanniksi esittämästäni lectio praecursoriasta.
- 2) Kaikki väitöskirjan artikkelit on julkaistu Open Access -lisenssillä ja ovat näin vapaasti luettavissa verkossa.
- 3) Iso alkukirjain korvaa tässä englanninkielisessä lectiossa käyttämäni määräisen muodon 'the economy', joka vuorostaan viittaa Timothy Mitchellin (2002, s. 81) tapaan ymmärtää määräisen muodon ilmestymisen talouden käsitteen yhteyteen yhdeksi perustavanlaatuisimmista 1900-luvulla tapahtu-

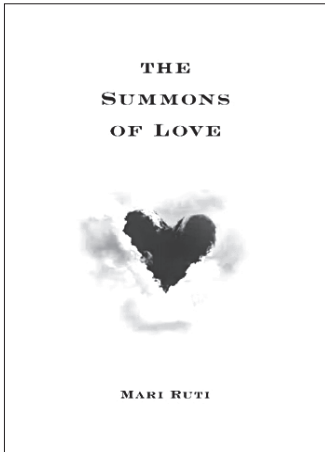
neista intellektuaalisista ja poliittisista muutoksista.

Lähteet

- KITCHER, P. (2022). *The main enterprise of the world: rethinking education*. Oxford University Press.
- MITCHELL, T. (2002). *Rule of experts: Egypt, techno-politics, modernity*. University of California Press.
- SAID, E. W. (1991). Identity, authority, and freedom: the potentate and the traveler. *Boundary 2*, 21(3), 1–18. <https://doi.org/10.2307/303599>
- SUNDELL, T. (2021a). Toward a post-foundational political economy: economism and private property as capitalism's contingent foundations. *New Political Science*, 43(1), 6–29. <https://doi.org/10.1080/07393148.2021.1873680>
- SUNDELL, T. (2021b). Political economy of plan S: a post-foundational perspective on open access. *Political Research Exchange*, 3(1), 1934049. <https://doi.org/10.1080/2474736X.2021.1934049>
- SUNDELL, T. (2022). Capitalism in academia and the theory of academic capitalism: political economy of higher education in the Hashemite kingdom of Jordan. *Middle East Law and Governance*, 15(2), 173–196. <https://doi.org/10.1163/18763375-15020002>
- SUNDELL, T. (2023). *Contingent logics of capitalism in contemporary academia: a case for a post-foundational political economy of higher education* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Helda. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-8818-2>
- SUNDELL, T. & TEIVAINEN, T. (2017). Fuzzy privatization and decline of democracy at the University of Helsinki. *World Social and Economic Review of Contemporary Policy Issues*, 8, 79–92.

Rakkaudesta

Tuija Koivunen

Ruti, Mari. (2011). *The summons of love*. Columbia University Press. 180 sivua.

Professori Mari Ruti jäi elinikanaan Suomessa varsin tuntemattomaksi, vaikka hän teki merkittävän uran Pohjois-Amerikassa. Hän julkaisi yhteensä 13 kirjaa, jotka pohjaavat tieteeseen mutta joiden tyyli ja siten myös kohderyhmä vaihtelee. Ruti käsitteli aiheitaan psykoanalyttisen teorian, sukupuolentutkimuksen ja feministisen teorian, eurooppalaisen filosofian, kulttuurintutkimuksen sekä posthumanistisen etiikan näkökulmia yhdistäen. Monet suomalaisen tiedeyhteisön jäsenet, allekirjoittanut mukaan lukien, kuuluivat Rutista ensimmäisen kerran vasta kun *Helsingin Sanomat* julkaisi Rutista artikkelin hänen kuolemansa jälkeen. Ruti kuoli 59-vuotiaana kesäkuussa 2023. Rutin tuotanto ja ajattelu ei siis ole

erityisen laajalle levinnyt hänen ensimmäisessä kotimaassaan.

Rutin teos *The Summons of Love* (2011) käsittelee ajatonta ja universaalia aihetta, rakkautta. Aihe asettuu kiinnostavalla tavalla filosofian, psykologian ja feministisen teorian risteykseen. Se on siinä mielessä banaali aihe, että lukemattomat ihmiset rakastuvat ja rakastavat joka päivä. Rakkaus on keskeinen aihe valtavassa määrässä viihdettä, ja se on usein myös taiteen tekijöille merkittävä inspiraation lähde. Samaan aikaan tieteessä rakkaus ja sen innoittamat kulttuurin tuotteet mielletään helposti kevyiksi ja naisellisiksi, jolloin niiltä puuttuu arvostettuun tieteeseen vaadittava painoarvo. Myös sukupuolentutkimuksessa heteroseksuaalinen romanttinen rakkaus saatetaan nähdä lähinnä kritiikin kohteena. Tällöin se mielletään eräänlaiseksi vääräksi lupaukseksi, jonka myötä nainen luopuu tai rajoittaa julkista toimijuuttaan, kun hän asettuu avioliiton ja perheen palkattoman kotityön pitkään instituutioon. Rutin näkökulma rakkauteen ammentaa psykologiasta, mikä edesauttaa rakkauden merkityksen korostamista. Näin hän onnistuu kiertämään aiheeseen aiemmin liitetyt leimat.

Kirja keskittyy rakkauteen sekä romanttiselle rakkaudelle perustuvaan parisuhteeseen, joita Ruti tarkastelee kirjan yhdeksässä käsitteilyluvussa hyvin perusteellisesti ja monista näkökulmista. Ruti esittelee muun muassa kreikkalaisen runoilija Aristofaneen kerto-

muksen, jossa kauan sitten, myyttisessä menneisyydessä, ihmisillä oli kahdet kasvot, neljä jalkaa ja neljä kättä. Ihmiset olivat niin voimakkaita, että he uhmasivat jumalia, minkä seurauksena Zeus rankaisi ihmisiä halkaisemalla heidät. Tämän seurauksena ihmisiltä katosi heidän itsevarmuutensa ja voimansa, ja heissä syntyi loputon kaipuu yhteyteen heidän menetetyn puoliskonsa kanssa. Tarinalla voidaan taustoittaa läntisessä ajattelussa syvään juurtunutta näkemystä, jonka mukaan rakkaus johtaa idylliseen sielujen yhteyteen, ja houkuttelevaan ajatukseen, jonka mukaan rakkaus on vastaus vaikeuksiin elämässä. Usein meille uskotellaan, että rakkaudella on voima tehdä meistä kokonaisia ja ehjiä sekä antaa olemassaolollemme merkitys. Ruti sanoutuu irti näistä romantisoituista näkemyksistä, mutta siitä huolimatta hän pitää rakkautta tärkeänä mahdollisuutena kaikille ihmisille.

Rutin keskeisen näkemyksen mukaan rakkauden kutsuun vastaaminen on tärkeää siihen sisältyvistä riskeistä huolimatta. Riskejä on monenlaisia, aina särkyneestä sydäimestä huonoon tai jopa väkivaltaiseen parisuhteeseen. Rutin mukaan riski kannattaa kuitenkin aina ottaa, mikäli näköpiirissä ei ole mitään varoitusmerkkejä huonosta parisuhteesta. Siihen Ruti ei missään nimessä kannusta vaan yksiselitteisesti kehottaa jättämään taakse vahingollisen parisuhteen. Rutin näkemys ei perustu rakkauden tai parisuhteen autuuteen

sinänsä vaan siihen, että ne avaa-
vat mahdollisuuden psykologiseen
kasvuun ja kehittymiseen. Rakkau-
den tehtävä on Rutin mukaan he-
rättää eksistentiaalista myllerrystä
ja mieteliäisyyttä, jotka johdatta-
vat ihmistä kehittymään aiempaa
jalostuneemmaksi, kiehtovam-
maksi ja moniulotteisemmaksi
olennoksi. Koska eksistentiaalista
kasvua tapahtuu yhtä lailla odot-
tamattomien vastoinkäymisten ja
rakkauden särkymisen myötä kuin
sen kukoistaessakin, pahinta mitä
voimme tehdä, on yrittää muuttaa
rakkaus jonkinlaiseksi loogiseksi
toiminnaksi, jota yritämme oppia
ja hallita. Mitä tulee romanttisiin
suhteisiin, Ruti esittää, niihin ei
ole helppoja ratkaisuja, ja juuri se
tekee rakkaudesta yhden mullista-
vimista voimista ihmiselämäs-
sä. Ruti korostaa, kuinka ihminen
kehittyy suhteessa muihin ihmi-
siin, eivätkä romanttiseen rakkau-
teen perustuvat suhteet ole tästä
poikkeus.

Ruti lähestyy rakkautta yksi-
löpsykologisesta näkökulmasta
jopa niin, että yhteiskuntatietei-
lijä alkaa kaivata aiheen käsitte-
lyyn laajempaa otetta. Kirjassa
toki sivutaan rakkauden kulttuu-
rista kuvastoa ja sen merkitys-
tä ihmisille. Kirjassa myös esite-
tään tyylikkäällä tavalla, usein eri
persoonapronomineja käyttäen,
sukupuolistuneita malleja. Esi-
merkiksi narsistista rakkautta,
jossa rakastettu toimii henkilön
peilinä ja tulee hyväksytyksi vain
hänen ominaisuuksiensa avul-
la mutta jossa ei kunnioiteta ra-
kastetun olemassaolon erityisyyt-
tä, Ruti kuvaa sukupuolistuneena
suhteena. Rutin mukaan naiset
ovat perinteisesti asettuneet mie-
hiä useammin rakastetun ase-
maan ja heille on opetettu oman
persoonallisuutensa piilottami-
nen, jotta he voisivat tarjota sel-
keän ja siistin pinnan miesten nar-
sistisille fantasioille.

Ruti perustaa kirjassa esittä-
mänsä ajatukset pitkäaikaiselle
akateemiselle kiinnostukselleen
ihmisenä olemista kohtaan – kirja
on kirjoitettu ilman kirjallisuus-
viitteitä ja erityistä terminologiaa.
Kirjoittajan sanoin se pyrkii ra-
kentamaan siltaa yliopistojen in-
tellektuaalisen kunnianhimon
sekä eletyn elämän välille ja on
tarkoitettu sekä akateemisille että
ei-akateemisille lukijoille. Ruti
kirjoittaa kauniilla kielellä ja ta-
valla, joka tekee monimutkaisista
asioista ymmärrettäviä. Varsinkin
loppua kohti kirja kuitenkin su-
keltaa melko syvälle keskusteluun
muun muassa tiedostamattomasta
halusta ja eettisestä vastuusta, jota
asiaan perehtymättömän ei vält-
tämättä ole helppo seurata. Tästä
huolimatta kirja lunastaa lupauk-
sensa luettavuudesta. Sille voisi
löytyä laaja lukijakunta myös Suo-
messä, mikäli joku kiinnostuisi
kirjan suomentamisesta. ■

Syvyyden ulottuvuudet

Jouni Huhtanen

Mack, Katie. (2021). *Kaiken loppu (tähtitieteellisesti ottaen)* (Kääntänyt Tuukka Perhoniemi). Ursa. 237 sivua.

Yhdysvaltalaisen astrofyysikon ja Pohjois-Carolinan valtionyliopiston apulaisprofessorin Katie Mackin (s. 1981) teos *Kaiken loppu* avaa näkyvän maailmankaikkeuden lopun viimeisiin hetkiin. Tutkimusta voi lukea eräänlaisena rinnakkaisteokseksi yhdysvaltalaisen fyysikon Dan Hooperin taannoin julkaistulle selvitykselle *Kaiken alku: Universumin ensimmäiset sekunnit* (2020). Tutkimukset poikkeavat toisistaan kuitenkin keskeisesti ajallisen perspektiivinsä puolesta. Siinä missä maailmankaikkeuden alun suhteen on yleensä riittävä kiinnostaa huomiota alkuräjähdykseen ja muutamiin sen jälkeisiin sekunteihin, ovat maailmankaikkeuden lopun vaiheet vaikutuksiltaan huomattavan paljon hitaampia ja pitkäkestoisempia.

Tästä erosta huolimatta maailmankaikkeuden loppua on vaikea, ellei mahdoton ymmärtää ilman alun vaiheiden läpikäyntiä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että Mack joutuu muiden asiaa käsittelevien tavoin selostamaan työssään jonkin verran maailmankaikkeuden syntyä ja alun perustavia kehitysvaiheita. Tekijä aloittaa tämän selostuksen (luku 2) hahmottamalla maailmankaikkeuden rajoja sekä ajan ja paikan suhteita valon nopeuden avulla ja siirtyy tämän jälkeen tarkastelemaan lähemmin alkuräjähdyttä ja kosmista mikroaaltotaustasäteilyä.

Luku vaikuttaa hieman liian pitkältä suhteessa varsinaisiin maailmankaikkeuden loppua käsitteleviin lukuihin, mutta toisaalta lukijan on hyvä tietää ensin perusasiat kosmoksen synnystä ja kehityksestä. Tämä tarkoittaa kriittisiä huomioita muun muassa yhdysvaltalaisen fyysikoiden Arno Penzias'n (s. 1933) ja Robert Wilsonin (s. 1936) tekemistä taustasäteilyn mittauksista, maailmankaikkeuden laajenemisesta sekä termodynaamisesta tasapainosta. Apuna toimivat nykyaikaiset tietokonesimulaatiot, jotka paljastavat miljardien vuosien kehityksen sekunneissa. Näiden perusteella voidaan todeta monet sekä maailmankaikkeuden laajentumisessa että taustasäteilyn lämpötilassa tapahtuneet muutokset.

Tältä osin työn tavoitteena on päästä mahdollisimman lähelle alkuräjähdyksen alkua (singulaariteettia), mikä tarkoittaa käytän-

nössä alun vaiheiden tarkastelua Planckin ajasta (eli 10^{-34} sekunnista) eteenpäin. Nykykäsityksen mukaan kyseistä vaihetta seurasi alkeishiukkasten, sähkömagneettisen voiman sekä vahvan ja heikon ydinvoiman muodostama kokonaisuus. Varsinaisen ongelman fyysikoille on tuottanut vaikeus selittää gravitaatio osaksi tätä kokonaisuutta. Tutkijat ovat etsineet ratkaisua pyrkimällä kehittämään kaikki voimat ja ainehiukkaset yhdistävää Kaiken teoriaa, mutta tulokset ovat olleet tähän saakka vaatimattomia. Nykyiset säieteorioiden ja kvanttigravitaatioteorioiden muodot tarjoavat jonkinlaisia ratkaisuja, mutta niitä on ollut toistaiseksi vaikea todentaa koekallisesti. Lisäksi kvanttigravitaation ongelmana on ollut se, ettei sen avulla ole ollut mahdollista päästä käsiksi maailmankaikkeuden varhaisimpiin vaiheisiin.

Tarjotakseen mahdollisimman täsmällisen käsityksen maailmankaikkeuden kehityksestä Mack joutuu selostamaan edellä mainittujen tekijöiden lisäksi johdannon jälkeisessä luvussa vielä kosmisen inflaation ideaa suhteellisen laajasti. Kosmologit ovat tarvinneet kyseistä käsitettä korjatakseen alkuräjähdysteoriaa vaivaavat ongelmat. Inflaation tarkoituksena on kuvata maailmankaikkeudessa heti sen alkutilan jälkeen tapahtunut huomattavan voimakas kasvu. Käsityksen mukaan maailmankaikkeus laajeni noin 10^{34} sekunnin aikana biljoona biljoonaa kertaiseksi (10^{26}). Samalla kosminen

mikroaaltotaustasäteily alkoi yhdenmukaistua. Inflaatioteoria on tässä suhteessa välttämätön, sillä alkuräjähdysteoria ei kykene selittämään maailmankaikkeuden yhdenmukaisuutta ja lämpötasapainoa sellaisenaan.

Toinen keskeinen syy on se, että teoria selittää edellä mainitun lisäksi suhteellisen hyvin myös pienet vaihtelut taustasäteilyn tiheydessä. Hypoteesin mukaan inflaatiovaiheen nopeaa kasvua ajoi eteenpäin eräänlainen kvanttiheilahtelujen alainen energiakenttä, joka liikkui satunnaisesti ylös ja alas. Kosmisessa mikroaaltotaustasäteilyssä havaittavat pienet muutokset selittyvät tämän teorian avulla suhteellisen hyvin sikäli kuin niiden ajatellaan olevan näiden heilahteluiden luonnollista kehitystä Planckin aikaa seuranneiden satojen tuhansien vuosien ajalta. Teorian avulla on mahdollista selittää kosmoksen nykyinen kehitys inflaatiosta ja kvarkkien ajasta alkuräjähdyksen ydinsynteesin ja kosmisen aamunkoiton kautta aina nykyaikaan eli galaksiryhmien syntyyn saakka.

Tutkimuksen varsinaisen sisällön muodostuvat viisi teoreettista mallia maailmankaikkeuden lopun selittämiseksi. Näistä ensimmäisen (luku 3) muodostaa oletus maailmankaikkeuden kasaan rysähtämisestä. Teorian perusideana on väite, jonka mukaan maailmankaikkeus laajenee hetki hetkeltä, kunnes galaksit ovat lipuneet toistensa lomiin ja sulautuneet toisiinsa. Tällöin suuret galaksit repeytyvät kahtia ja ahmivat pienemmät sisuksiinsa. Tapahtuma vaatii toteutuakseen maailmankaikkeuden supistumista, mutta täysin selvää ei ole se, alkaako tällainen supistuminen jossain vaiheessa vai jatkuuko laajeneminen ikuisesti.

Asiaan on pyritty saamaan jonkinlaista valaistusta tutkimalla ga-

laksien puna- ja sinisiirtymiä. Sinisiirtymässä maata lähestyvän galaksin tai tähden lähettämän valon taajuus kasvaa ja punasiirtymässä valon taajuus laskee havaittavana olevan taivaankappaleen tai galaksin loitontuessa maasta. Sikäli kuin maailmankaikkeuden kohtaloksi koituu kasaan rysähtäminen, havaitsevat tutkijat ilmiön aluksi maata lähellä olevien galaksien sinisiirtymistä. Huonompi uutinen on se, että kaiken aineen tiivistyminen koskee lopulta myös erilaisia säteilylähteitä. Maan olemassaolon suhteen erityisen ongelmalliseksi muodostuvat laajoiksi paisuneiden mustien aukkojen lähettämät suurienergetiset hiukkaspurkaukset. Nämä järjestyvät tähtien kaasukehiä, täyttävät avaruuden kuumalla plasmalla ja pyrkivät repimään tähdet kappaleiksi. Maailmankaikkeudessa olevan säteilyn voimakkuus kasvaa tällöin yhtä suureksi kuin aktiivisten galaksiydinten keskustoissa.

Toisen teoreettisen mallin maailmankaikkeuden lopulle tarjoaa ajatus kosmoksen lämpökuolemasta (luku 4). Asian ytimenä on pimeän energian aiheuttama loppu eli tilanne, jossa maailmankaikkeus tuntuu laajenevan ikuisesti. Ajatuksen lähtökohdana toimivat yhdysvaltalaisen fyysikon Edwin Hubble'n esittämät laskelmat galaksien punasiirtymistä. Näiden tulosten myötä monet kosmologit ovat alkaneet pitää kosmoksen pitkäkestoista laajenemista ja tämän laajenemisen myötä tapahtuvaa vähittäistä sammumista mahdollisena. Joidenkin tutkijoiden on ollut vaikea tai mahdoton hyväksyä tätä mahdollisuutta ja he ovat yrittäneet korjata asiaa erilaisin laskelmin turvautumalla muun muassa Einsteinin alkuaan muotoilemaan kosmologiseen vakioon.

Einsteinin alkuperäisenä ajatuksena oli pelastaa maailman-

kaikkeus kosmologisen vakion avulla kasaan romahtamiselta. Nykykäsitteiden mukaan kaikkeus on kuitenkin laajentunut alkuräjähdyksestä lähtien eikä tälle laajenemiselle näy loppua. Graviitaatio saattaa hidastaa laajenemista ja jopa kääntää sen suunnan, mutta alkusysäys ja laajenemisen jatkuminen antavat sille helposti elinaikaa miljardeja vuosia. Tämä on kuitenkin vain tilapäistä, sillä laajenemisen raja tulee jossain vaiheessa vastaan ja kaikkien galaksien kohtaloksi muodostuu lopulta poishiipuminen ja kuolema. Tämä tarkoittaa tilannetta, jossa maailmankaikkeuden lämpötila on päässyt nousemaan laajenemisen seurauksena huomattavan korkeaksi ja aloittanut samalla alkeishiukkasten sekasortoisen toisiinsa sulautumisen.

Tämän jälkeen Mack siirtyy kolmanteen teoreettiseen ideaan esittämällä ajatuksen maailmankaikkeuden loppurepeytymisestä (luku 5). Lähtökohdana on yritys selittää maailmankaikkeuden loppu vetoamalla pimeän energian kykyyn laajentua loputtomasti aina siihen saakka, kunnes laajeneminen lakkaa ja pimeä energia repii kosmoksen kappaleiksi. Ilmiön selittää aineen tiheyden (energiatiheyden) ja paineen välisessä suhteessa tapahtuva kielteinen kehitys. Toisin sanoen pimeän energian negatiivinen paine synnyttää tilanteen, jossa kosmos pyrkii laajenemaan kiihtyvällä tahdilla minkään voiman kykenemättä vakioimaan olosuhteita.

Kysymyksessä on eräänlainen tapauksen kaksi variaatio sillä erotuksella, että lämpökuolemassa maailmankaikkeus laajenee ikuisesti ja tyhjenee vähitellen. Loppurepeytymisessä universumi puolestaan repii itsensä kirjaimellisesti kappaleiksi. Muutokset alkavat näkyä ensin suurissa ga-

laksijoukoissa niiden alkaessa erkaantua hitaasti toisistaan. Miljardien vuosien kuluessa galaksien välimatkat kasvavat ja joukkojen reunamilla ne ajelehtivat vähitellen pois kadoten laajeneviin kosmisiin tyhjiyksiin. Lopulta jopa tiheimmät galaksijoukot hajoavat vääjäämättä, koska kosmoksen perusvoimat eivät kykene pitämään niitä yhdessä.

Kaiken lopun neljännen selityksen maailmankaikkeuden päätymiselle muodostaa käsitys tyhjiön hajoamisesta (luku 6). Tämän vääjäämättömän perusidea alkoi voimistua varsinkin vuonna 2008 yhdysvaltalaisen ydinturvallisuusasiantuntijan Walter Wagnerin huolestuttua Cernin hadronitörmäytymisen turvallisuudesta. Pelko perustui törmäytymisen mahdolliseen kykyyn tuottaa maailmankaikkeudessa muutamia nanosekunteja alkuräjähdyksen jälkeen vallinneet olosuhteet jonkinlaisessa muodossa uudelleen.

Asia on hypoteettinen, mutta ei täysin mahdollon. Mackin mukaan Cernin löytämä Higgsin bosoni ja varsinkin siihen liittyvä Higgsin kenttä tarjoavat standardimallille mahdollisuuden ennustaa maailmankaikkeudelle eräänlainen valetyhjiö, jossa olemassaolevat luonnonlait (kuten hiukkasten olemassaolo) voivat kumoutua yllättäen. Sikäli kuin näin käy, edessä on tyhjiön hajoaminen ja lopulta nopea ja vääjäämätön kaiken tuhoutuminen. Ilmiön selittää kentässä tapahtuva radikaali sähköheikon symmetrian hajoaminen avaruuden halki valon nopeudella kiitävien hiukkasten saadessa massan ja joutuessa vuorovaikutukseen Higgsin kentän kanssa. Tällaisen tapahtuman saattaisi sopivissa olosuhteissa laukaista esimerkiksi pieni hiukkaskoon musta aukko.

Viidentenä ja viimeisenä mahdollisuutena maailmankaikkeuden hajoamiselle *Kaiken loppu* esittää ajatuksen oman kosmoksemme pyyhkiytymisestä olemattomiin törmätessään johonkin rinnakkaismaailmankaikkeuteen (luku 7). Lähtökohtana on ajatus erottaa oma kolmiulotteinen maailmamme (braanimme) muista vastaavista ja ajatella maailmankaikkeutemme (tai oman braanimaailmamme) ulkopuolen ulottuvan syklistesti toisiin maailmankaikkeuksiin. Malli olettaa braanien olevan ennen törmäystä valtavat kokoisia ja yhdensuuntaisia, jolloin törmäys voi tapahtua kaikkialla samaan aikaan ja samalla tavalla.

Sikäli kuin tämä teoria kuvaa maailmankaikkeuttamme todenmukaisesti, tulevat havainnot osoittamaan perustavanlaatuisia muutoksia kaukana sijaitseissa galakseissa. Keskeisin muutos on se, että galaksien etäantyminen pysähtyy ja ne alkavat vähitellen lähestyä omaa galaksiamme. Samalla taustasäteilyn lämpötila alkaa vähitellen nousta ja maailmankaikkeus vaikuttaa aineellisesti täydemmältä. Lopulta edessä on väistämätön: skalaarikentän energia muuttuu rajusti säteilyksi ja tuhoaa maan täysin yllättäen. Tämän jälkeen seuraava alkuräjähdyks aloittaa maailmankaikkeuden uuden syklin. Teoria selittää sekä alkuräjähdyksen tapahtumat että kosmoksen ikuisen kierron hienolla tavalla, mutta täysin selvää ei ole se, mitä tapahtuu yhteentörmäyksen aikana. Sykliä välissä saattaa vaikuttaa singulariteetti tai törmäys tapahtuu ilman aineen äärimmäistä tiheyttä, jolloin jonkinlaisen inflaation on mahdollista siirtyä syklistä toiseen.

Kaiken loppu tarjoaa huomattavan paljon yksityiskohtia edellä mainituista teorioista, mutta

tämän lisäksi se sisältää hyvät tiedot modernin kosmologian kehityksestä unohtamatta mainita avaruuden kaareutumista, entropiaa, kvanttihyppyä, kvanttitunneloimista ja muita vastaavia tekijöitä. Paikoin näiden asioiden luetteleminen vaikuttaa oppineisuuden osoittamiselta, mutta paikoin taas Mack onnistuu yhdistämään yksityiskohtat perustavalla tavalla osaksi käsittelemäänsä aihetta, jolloin ne syventävät työn sisältöä ja auttavat ymmärtämään maailmankaikkeuden lopun teorioita. Yksityiskohtat ovat pääosin hyvin kohdallaan, mutta jonkinlaista tiivistämisen varaa olisi saattanut olla esimerkiksi loppupuolen selostuksessa fysikaalisista symmetrioista.

Kaiken loppu ei sisällä samalaista täydellistä selostusta standardimallin ongelmista kuin esimerkiksi Sean Carrollin *Maailmanlopun hiukkanen* (2015) eikä se paneudu kosmoksen kokonaisrakenteen kehitykseen aivan yhtä syvällisesti kuin esimerkiksi Paul Daviesin erinomainen *Kultakutrin arvoitus* (2007), mutta se tarjoaa hyvän käsityksen kosmologien keskuudessa tällä hetkellä vallalla olevista maailmankaikkeuden lopun teorioista. Monet kosmologian ideat saattavat vaikuttaa paikoin hypoteettisilta, mutta Mackin työtä täytyy kiittää siitä, ettei se sisällä perusteettomia metafysisiä oletuksia, vaan pyrkii tarjoamaan esittämilleen väitteille aina ainakin jonkinlaisen kokeellisen tai teoreettisen perustan. Työ täydentää tässä suhteessa hyvin Ursan aikaisemmin kosmologiasta ja sen kehityksestä julkaisemien teosten sarjaa. ■

Miten Minna Canth oli mahdollinen?

Kaarina Hazard

Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta, avoin yliopisto sekä Koulutuksen tutkimuslaitos järjestävät vuosittain Minna Canth -luennon, jossa käsitellään koulutukseen ja tasa-arvoon liittyviä teemoja. Kuluvana vuonna tätä puhetta pyydettiin minulta. Pidin puheen Jyväskylän yliopiston Ruusupuiston aulassa 14.3.2023. Opettajankoulutuksen tunnustuksena sain jyväskyläläisen taitelijan Samuli Heimosen grafiikkatyön Regina. Se tuottaa minulle iloa joka päivä.

Minna Canthin syyt

Kiitän lämpimästi tästä kunniaa ja huomionosoituksesta. En ole koskaan toiminut missään tasa-arvoa edistävässä yhdistyksessä, jaostossa, piirissä tai edes kerhossa eli niissä paikoissa, joissa oikea tasa-arvotyö tehdään. Siksi tiedän, etten ole tätä tunnustusta ansainnut.

Ja nyt varsinaiseen aiheeseen eli Minna Canthiin, joka tänä vuonna täytti 179 vuotta ja on yhtä tuore kuin aina. Opettajankoulutuksen juhluvuoden kunniaksi tarjoan tänään yhden, koulutukseen liittyvän näkökulman mestariimme. Puhun syistä – niistä, jotka synnyttivät Minna Canthin, sekä siitä, miten nämä syyt hänen elämässään näkyivät ja vielä mitä hänen syykseen on luettu ja ehkä edelleenkin luetaan.

Ulrika Wilhelmina Johnson syntyi Tampereelle vuonna 1844. Kaupungissa asui tuolloin kolmisentuhatta ihmistä eli nykymitassa vaatimattoman kylän tai yhden kaupunginosan verran jengiä. Minnan vanhemmat olivat kotoisin Tamperetta ympäröineeltä maaseudulta. Hänen äitinsä Ulrika Antintytär oli köyhän torppari-perheen tyttö, joka Tampereelle teininä tultuaan eteni lopulta herrasperheen sisäpiiksi. Hän oli siis kyvykäs. Isä Gustaf Wilhelm Marianpoika oli puolestaan messukyläläisen piian äpärä, joka aloitti oman, itsenäisen elämänsä 15-vuotiaana Finlaysonin tehtaassa. Miten nämä kaksi Tampereella tapasivat toisensa, sitä tarina ei kerro.

Minnan perhetausta ei suunnannut hänen myöhempää menestymistään elämässä ja oli jyrkässä ristiriidassa sen kanssa, miten moisille vanhemmille syntyneelle tytölle tuolloin yleensä kävi. Oli kuitenkin tapahtumassa teollistumisen ihme!

Skottikveekariperustamassa tehtaassa ei kysytty ihmisen taustaa vaan kykyjä. Ja sellaisia Gustaf Marianpojalla mitä ilmeisimmin oli. Hänet otettiin tehtaaseen palkkalistoille ja hänelle annettiin jopa sukunimi: Johnson. Gustafilla oli näköaloja tehtaassa, ja Ulrika taas oli nähnyt toisenlaiseen elämänpiiriin työnsä kautta. Tällaiset kaksi perustivat perheen tehtaaseen kylkeen, ja siihen syntyi myös Minna – lapseksi isälle, joka ei enää ollut kenenkään isännän alainen ja sitä

kautta asemaansa sidottu vaan yrityksen palveluksessa ja vapaa etenemään.

Työväestö – sellaisena kuin sitä nykyään ajatelimme – syntyi todella vasta vuosisadan loppupuolta kohti mentäessä. Johnsonien perhe 1840-luvulla kuului siis yhteiskunnalliselta asemaltaan avantgardeen. He kutoivat tuttavapiirinsä itse ja valitsivat itse toimensa – annetun puitteissa. Minna syntyi huomattavan vapaaksi kansalaiseksi yhteiskuntaan, joka ei tasa-arvoista kansalaisuutta vielä tunnustanut. Häntä ei ohjannut säätyläistyön kohtalo sen paremmin kuin loisenkaan osa. Uusi yksilönvapaus häämötti, ja Minna syntyi sen etuaallolle. Etukeno näkyi myös kaikessa hänen myöhemmässä tuotannossaan. Kun hän itse keski-ikäisenä muisteli varhaisia naisasiakirjoituksiaan, hän totesi, että oli nostanut aiheen 1870-luvulla esille liian varhain – suomalaiset eivät vielä olleet siihen kypsiä. Arvaan, että monista, jotka nyt puhuvat luonnontuhosta, lajisukupuutosta ja eläinten oikeuksista, tuntuu samalta.

Radikaali kveekariaate

Säätyyn syntymättömänä Minnan ei tietenkään olisi pitänyt päästä kouluun, mutta hänpä pääsi. Tästäkin saamme kiittää tehdasta: tehtaan koulun opetus kuului kaikille siellä työskentelevien perheiden lapsille, niin pojille kuin tytöillekin. Tasa-arvon periaate kuuluu kveekariaatteeseen, joka muokkasi Minna Canthin elämän lähtökoh- tia harvemmin huomattavalla tavalla. Säätyyn lapsensa siittäneille isille tyttö- ja poikalasten mahdollisuudet ja velvollisuudet olivat selvät – sekä se, minkälaisiin tulevaisuuksiin heidän lastensa oli mahdollista pyrkiä. Vaikka isä-Gustaf toivoikin lapsilleen säädystä ylenemisen hyvää, ei hänellä ollut keinoja omasta takaa heitä säätyyn sysiä. Johnsonin lapset olivat vapaita niin säädyn etuoikeuksista kuin kahleistakin. Piian äpäran lasten ainoa kohtaloa muokkaava horisontti oli koulutus. Lyhyessä omaelämäkerrassaan Minna Canth kertoo olleensa isänsä silmäterä. Isä piti tyttöä jo pienestä nerona, josta olisi ollut papiksi, jos tämä vain olisi ollut poika. Isä-Gustaf oli itse rakentanut oman elämänsä ja arvatenkin siksi oli notkea ajattelemaan koulutettua tulevaisuutta myös

omalle jälkikasvulleen, jopa tytölle. Oman kohtalonsa itse kutoneen miehen elämä todisti, etteivät ihmisten paikat maailmassa olleet itsensä Jumalan määräämiä, kuten oma kirkkomme sinnikkäästi väitti. Kiittäkäämme Minna Canthin alusta siis kveekariuskoa, Tampereen teollistumista ja messukyläläisen äpärapojan ketterää mieltä.

Minna viihtyi tehtaankoulussa erinomaisesti. Kveekariaatteen lisäksi merkille pantavaa oli koulussa käytetty opetusmetodi: lankasterilaisuus. Isommat opettivat pienempiään, kyvykkäämmät niitä, jotka vasta tapailivat. Jo Mamsellin koulussa Minna Canth imi itseensä oppimisen periaatteen, jota hän itse harjoitti koko lopun ikänsä. Myöhemmin Kanttilaan kokoontui jos jonkinlaista lukupiiriä ja keskustelulerhoa, ja omille työtöilleen Minna palkkasi lukiolaispoikia opettamaan niitä aineita, joita tyttökoulussa ei ollut. Nuorisoinnosta Minnaa, olihan se valppaampi ajan uusille tuulille. Keskinäinen oppiminen, yhdessä oppiminen, toinen toisiltaan oppiminen oli se elämäntapa, jota Minna Canth harjoitti kuolemaansa asti. Sen piirissä kävivät lukuisat tunnetut ja tuntemattomat suomalaiset papeista postimiehiin. Suomen kultakauden rakentajat, nuo 1860-luvulla syntyneet miehet, tiesivät Canthin, seurasivat Canthia ja myöhemmin muistelivat häntä. Kanttilassa ei katsottu tittelä tai virkauraa – se, jolla uutta tietoa tai kokemusta oli, sai luvan heti jakaa sen muiden kanssa. Minna Canthilla oli lankasterilainen mieli, joka oli juurtunut häneen jo alakoulussa.

Snellmanin suojeluksessa

Kun Johnsonien perhe Krimin sodan tiimelyksessä muutti Kuopioon Finlaysonin kaupan pitäjäksi, siirtyi Minna Kuopion tyttökouluun, jossa – kas – harjoitettiin samaa tuttua ja muodikasta metodia kuin Mamsellin koulussa. Työväen tyttöjen koulua oli ollut perustamassa itse J. V. Snellman, jonka mukaan ”bell-lankasterilainen metodi” tarkoitti sitä, että ”varakkaampien lapset” olivat köyhempien opastajina. Snellmanin varallisuuteen liittyvää muotoilua tuskin on syytä ottaa sananmukaisesti, koska sen sisältö kuitenkin oli tosi: ne, joiden perheillä oli varoja, olivat saaneet koulutusta, köyhät eivät, ja niin muodoin varak-

kaat olivat myös oppineempia – myös lasten keskuudessa. Kun Minna sitten siirtyi Frouvasväen kouluun, jonne hänellä ei sivumennen sanottuna olisi ollut mitään asiaa mutta jonne hänen isänsä hänet junaili ja maksoi, oli hänellä jo vankka käsitys siitä, miten oppiminen tapahtuu: ei opettajan päähän takomana vaan ihmiseltä toiselle. Kouluaikaanaan hän toimikin nuorempien oppilaiden apuopettajana.

Miten Minna Canth oli mahdollinen? Miten 1840-luvulla syntyneen suomalaisen naisen oli mahdollista uurtaa se ura, joka Canthista jäi? Koska Gustaf Marianpoika sattui syntymään säädettömäksi äpäräksi sellaisessa historian saumakohdassa, jossa poika omin voimin pystyi tarttumaan vasta virinneen teollistumisen ojentamaan omavoimaisuuteen. Sen suomaan vapauden helmaan tarttui hänen tyttärensäkin, jonka älyn leikkiä eivät nujertaneet syntyperän määräävät pakot, kuten niin monien muiden yhtä älykkäiden aikalaisnaisten.

Kun Minna Canth siirtyi Kuopion merikaupungista (sillä merikaupunki se oli, Saimaan kanavan ansiosta) Jyväskylän upouuteen seminaarilaitokseen, hänellä oli jo visio opintiestä, sekä omastaan että tulevien. Jyväskylän seminaarissa vietetty ensimmäinen opiskeluvuosi oli Minnan omien sanojen mukaan hänen elämänsä onnellisin. Ja miksei olisi ollut! Hän oli kokonaan vapaa ja vain itsensä varassa. Opiskelumotivaatiota lisäsi se, että kertomansa mukaan hän eli siinä vakaumuksessa, että itse Luoja oli kutsunut hänet opettajan pyhään tehtävään ja siihen hän koko ruumiillaan ja sielullaan tahtoi antautua.

Jyväskylässä nuoret pääsivät käyttämään potentiaaliaan koko mitassaan: seminaari oli moderni laitos, jossa opetusta annettiin myös tytöille kaikissa aineissa, ei vain käsitöissä ja seurapiiriranskassa, kuten herrastyttöjen koulussa oli ollut tapana. Jyväskylässä kasvatettiin kansankynttilöitä tarkoituksena opettaa *kaikki suomalaiset ihmisiksi*. Mikä jalo pyrintö! Mikä ihana elämäntehtävä! Koska Minna tehtaani juureen syntyneenä oli isänsä kirjavan tuttavapiirin sekä Kuopion kaupan moninaisen asiakaskunnan kautta jo nähnyt kaikenlaisia ihmislaatuja, oli hänen arvannekin helppo käsittää, ettei ihmisen syntymäosa kerro hänen lahjoistaan mitään – valistajan teh-

tävä oli kuin hänelle luotu. Elämä kuitenkin tuli väliin niin kuin elämällä on tapana tulla. Minna Canthille se tarkoitti miestä ja seitsemää lasta.

Rouvaksi tultuaan Canth yritti parhaansa mukaan pitää turpansa kiinni – näin hän itse muistelee – mutta uudesta roolistaan huolimatta ei täysin siihen pystynyt. Jo lehtorskana hän availi aikuista ääntään ja otti osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun niin vapaasti, että hänen suunsa jo silloin piti tukkia. Rouva Ferdinand Canthinakin hän oli vailla säätykasvatuksen rakentamaa kykyä itesensuuriin. Minna Canth raivasi vapaille aatteille ja vapaille ihmisille tietä, mutta ehkä tämä orientaatio ei ollut kokonaan hänen oman päätöksen varassa. Ehkä hänen kokemuksellaan muu ei ollut mahdollista.

Kun Canth leskeytymisensä jälkeen palasi Jyväskylästä vanhaan kotikaupunkiinsa Kuopioon, hän oli lain edessä ”itsenäinen ja holhouksesta vapaa”. Hänen vapautensa oli tietenkin suhteellista. Elätettävänä oli seitsemän lasta, veli, äiti, ja hänestä riippuvaisena oli useampi piika ja palkollinen. Parhaimmillaan – hän itse laski – hänen varassaan oli pitkälti toistakymmentä ihmistä. Hän oli kuitenkin lain edessä vapaa: hän edusti itse itseään. Tämän vapauden nainen sai vain menetettyään aviomiehensä tai pysyessään tyystin puolisotta. Itsenäistä nainutta naista ei ollut olemassa.

Herätkää!

Vaikka Canth olikin avioitumisen myötä jättänyt oman seminaarinsa kesken, hänestä tuli valistaja. Koko myöhemmän itsenäisen elämänsä ajan hän tahtoi saada ihmisiä valveille. Teksteissään hän löi ylöspäin ja ojensi kätensä alaspäin. Uneliaaseen säätyläiselämäänsä uuvahaneet naiset hän tahtoi saada hereille vaikka ruoskimalla, ja vauraat hän tahtoi velvoittaa nostamaan köyhempänsä kiinni elämään. Köyhyyden hän kuvasi tarinoissaan niin tarkasti, että niistä tuli maanlaajuisia skandaaleja niin kuin epämiellyttävän totuuden tarkalla kuvailulla on aina tapana tulla, mutta minkäs teet. Jos tahtoo puhua rakenteista, näyttää niiden väentyneisyyden, keinoja ei voi kaihtaa. Aikalaisten mukaan taiteen tehtävä oli näyttää, minkälaista elämän pitäisi olla, ei sitä minkälaista se oli, ja

niinpä Canth ei koskaan ollut taantumuksellisten sydänpä. Eurooppalaisten esikuviansa tavoin hän tahtoi nostaa näkyviin huonon, jotta ryhdyttäisiin porukalla parempaan. Minna Canth möyri mutaisissa maisemissa ja nosti mädän esille, jotta se voitaisiin korjata, siivota ja parantaa. Sellaisen osa ei koskaan ole helppo. Saarnastuoleista aikalaiset kuulivat, ettei moista mätää toukkaa pidä kuulla saati lukea. Kuvernöörilasolta pantiin välit poikki rapaiseen kauppalopoon, jollaisen kanssa kenenkään oikean ihmisen ei pitänyt olla tekemisissä. Parempi olisi, jos koko muija olisi lähetetty Siperiaan. Matalimpina hetkinään Canth oli itsekin sitä mieltä, että soromnoo suomalaiset, hänen pitää lähteä pois tai kuolla.

Minna Canth mitä ilmeisimmin oli mielenlaadultaan ja temperamentiltaan niitä, jotka eivät kaihda konflikteja. Draama sopi hänelle, ja elämänsä draamoista hän toipui. Vaikka hän väysi ja vaipui välillä lamaavaan masennukseen, kampeutui hän lopulta kuitenkin ylös ja oli sitä mieltä, että ei muuta kuin uuteen tappeluun, maailma ei vielä ole valmis ja valmistuu liian hitaasti. Hän uskoi etenemiseen. Ehkä hurjana laukkaava tiede piankin keksii ruokakaasut niin, ettei yhdenkään naisen tarvitse käyttää aikaansa mihinkään niin turhaan puuhaan kuin keittiötöihin, visioi Canth. Vähänpä hän tiesi tästä nykyisestä uudesta paremmasta naisväestä, joka ehdoin tahdoin käyttää kokonaisia viikonloppuja gourmet-aterioidensa valmistamiseen hiljaisella tulella ja eksoottisin aineksin.

Eivät kaikki miehet ole yhtä pahoja kuin Johannan mies Risto, todettiin arvosteluissa, kun Canthin *Työmiehen vaimo* -näytelmä oli saanut ensi-iltansa. Eivät kaikki miehet. Miten se kuulostaakin niin tutulta? Eivät köyhät naiset tuolla tavoin sure lapsensa kuolemaa, eivät ne osaa tuntea syviä tunteita, kuului toinen näytelmän saama kritiikki. Niin, ehkäpä myöskään Suomen kaduilla kerjäävät romanialaisäidit eivät kaipaa lapsiaan yhtä kipeästi kuin tutkijavaihtoon lähtenyt suomalaisnainen.

Minna Canth tiesi olevansa aikaansa edellä. Hän tiesi, että eurooppalaiset aatteet saapuvat vielä tännekin, ja tiesi, että ihan pian kaikki ryhtyvät samalle polulle kuin hän ja siitä tulee vielä kokonainen tie. Ja hän oli oikeassa: Minna

Canthin kaikki keskeiset pyrinnot, joista silloin vasta debatoitiin, ovat toteutuneet. Jos hän eläisi nyt, hän kahlitsisi itsensä elokapinamummona betoniporsaaseen ja antaisi poliisin kantaa itsensä pois.

Vapautta naisille

Canth ei koskaan nainut uudelleen – ei niin että omalla työllään vaurautensa koonneelta kauppiaalta olisi ehdokkaita puuttunut – vaan koska naidessaan hän olisi menettänyt sen tärkeimpänsä: vapauden. Vapauden ajatella, vapauden elää, vapauden hallita omaa elämäänsä. Vapaudesta kertovat kaikki hänen kypsän kautensa keskeiset näytelmät: *Työmiehen vaimo*, jossa nainen ei ole vapaa; *Kovan onnen lapsia*, jossa rautatien rakentajat eivät ole vapaita; *Papin perhe*, jossa eri sukupolvilla on eri käsitykset vapaudesta; *Sylvi*, jossa vapaudenkaipuu johtaa kauheisiin tekoihin, ja *Anna Liisa*, jossa vapaa teoistaan on vain mies. Mitä tapahtuu, kun vain osa meistä on vapaita ja osa ei – sen hän tahtoi aikalaisilleen näyttää ja siitä puhua. Saman vapauden teeman ympärille kietoutuvat myös hänen kertomuksensa ja novellinsa, jotka kaikki käsittelevät sitä, missä määrin ihminen on vapaa, mihin hän on vapaa, miten hän vapauttaan käyttää ja miten hänelle käy, jos hän sitä ei käytä tai joku sen häneltä vie. ”Vapautta naisille!” huusi Minna Canth. Tänäpä hän arvatenkin huutaisi samaa myös kaikkien niiden puolesta, joilla täysiä kansalaisoikeuksia ei vielä ole: vapautta transihmisille, vapautta pape-rittomille.

Niin sinnikäs on Canthin haisu, etteivät kuopiolaiset 40 vuotta Canthin kuoleman jälkeenkään halunneet hänen patsastaan keskustan paraatipuistoihin vaan osoittivat sille paikan mutaiselta jättömaalta läheltä vankilaa. Minna Canthin koko elämänpiiri, Kanttilan talo, sijaitsee edelleen Kuopion keskustassa, mutta vielääkään ei ole saatu päätetyksi, miten se pitäisi pelastaa toiminnalle vai annetaanko olla koko touhun. Jos Canth olisi pysynyt Tampereella, hänet olisi tuoteistettu jo vuosikymmeniä sitten, mutta Kuopio, tuo Suomen suurin maidontuottaja, ei vielääkään ole aivan varma, olisiko kaupungin suurin tyttö paikkakunnalle kunniaksi vai häpeäksi.

Kuten niin usein on poikkeuksellisen älykkäiden ja vapaiden ihmisten laita, myös Canthin persoonaa leimasi tunneherkkyyden ja briljantin havaintokyvyn lisäksi sarkasmi ja itseironia. Minkä sotasankarin maailma minussa menetikään, hän totesi silloin, kun oli taisteluihinsa kaikkein väsynein. “Herkkä, hellä, hehkuvainen” kuuluu Minna Maijalan kirjoittaman Canth-elämäkerran alaotsikko. Sitä hän totisesti oli, mutta oli hän myös vaarallinen. Ja sitä hän on edelleen.

”Eläköön kaikki intelligentit miehet, tyhmit saavat kernaasti kuolla.” Näin kuuluu eräs Canthin kuuluisista one-linereista. Kun muutama kesä sitten kävin vierailulla Kuopion korttelimuseossa, huomasin sen myymälässä t-paidan, johon lause oli painettu. Paidan helmoja hypistellessä huomasin, että... eipä sittenkään. Paitaan olikin painettu vain virkkeen alkuosa: eläköön kaikki intelligentit miehet! Niin, eläköön! Ehkä Kuopion

markkinointivastaavat olivat ajatelleet, etteivät museossa Marimekon kesäkoltuissaan vierailevat keski-ikäiset naiset sittenkään haluaisi päälleen tuollaista rumaa toivotusta, joten otetaan ajatuksesta vain sen alkuosa. Että kaikille jää hyvä mieli. 179 vuotta syntymänsä jälkeen Canth on vieläkin hieman liikaa. Hänen ajatustensa sijaan Kuopion upouudessa museossa myydään tiskirättejä, joihin on painettu Canthin kasvot. Monissa eri väreissä.

Omasta puolestani minä omistan tämän ihanan tunnustuksen niille iranilaisille teinityöille, jotka kuluvan vuoden kansainvälisenä naistenpäivänä latasivat Tiktokkiin tanssivideoitaan kuolemanrangaistuksen uhalla. Vapautta naisille! Kiitos.

Puheenvuoro Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnan, avoimen yliopiston sekä Koulutuksen tutkimuslaitoksen järjestämällä vuosittaisella Minna Canth -luennolla 14.3.2023.

Kirjoittajat

KAARINA HAZARD, FM, vapaa kirjoittaja

JOUNI HUHTANEN, FM, väitöskirjatutkija, Oulun yliopisto

MIRA HUUSKO, KT, arviointiasiantuntija, Kansallinen koulutuksen arviointikeskus

ULPUKKA ISOPAHKALA-BOURET, KT, professori, Turun yliopisto

TUIJA KOIVUNEN, YTT, dos., yliopistonlehtori, Itä-Suomen yliopisto

MATTI MUUKKONEN, HTT, OTT, YTM, julkisoikeuden yliopistonlehtori, julkisoikeuden dosentti,

hallinto-oikeuden dosentti, Itä-Suomen yliopisto

HANNA NORI, KT, yliopistotutkija, Turun yliopisto

RIITTA PYYKKÖ, FT, professori emerita, Turun yliopisto

TAAVI SUNDELL, VTT, postdoc-tutkija, Suomen Lähi-idän instituutti ja Helsingin yliopisto

MARKKU VANTTAJA, KT, yliopistotutkija, Turun yliopisto

Edistyksellisen tiedeliiton jäseneksi

Edistyksen tiedeliiton jäseneksi voivat liittyä kaikki liiton toiminnasta kiinnostuneet ja toimintaperiaatteet hyväksyvät yksityishenkilöt ja yhteisöt. Kun liittyy tiedeliiton jäseneksi, pääsee seuraamaan suomalaista tiedepoliittista keskustelua *Tiedepoliitikka*-lehden, erilaisten tilaisuuksien ja liiton tiedotuksen avulla.

Jäseneksi voi liittyä tiedeliiton sivuilla: <https://www.tiedeliitto.net/jasenyys/jasenhakemus>

Jäsenmaksut:

- jäsenmaksu 40 euroa vuodessa
- perustutkinto-opiskelijoille 25 euroa, uusille opiskelijajäsenille ensimmäinen jäsenvuosi on maksuton
- yhteisöjäsenmaksu on 135 euroa, mikä sisältää kolme *Tiedepoliitikka*-lehden vuosikertaa

Jäsenenä saa neljä kertaa vuodessa ilmestyvän *Tiedepoliitikka*-lehden postitse sekä lukuoikeuden *Tiedepoliitikan* sähköiseen lehteen Journal.fi-sivustolla.

Käytössämme on myös vapaaehtoinen kannatusjäsenmaksu. Kannatusjäsen voi olla luonnollinen yksityishenkilö tai yhteisö, joka haluaa tukea yhdistyksen tarkoitusta ja toimintaa. Kannatusjäsenellä ei ole velvoitteita eikä vastuita yhdistyksessä eikä hän ole oikeutettu jäsenetuihin, mutta hän saa halutessaan tiedotteet ja jäsenkirjeen sähköpostiinsa.

Saajan tilinumero: Danske Bank FI 68 8000 1700 2748 07
Saaja: Edistyksellinen tiedeliitto ry
Viite: Kannatusjäsenmaksu viite 00181

Lisätietoja saa pääsihteeri Kirsimarja Aleniukselta (toimisto@tiedeliitto.net, puh. 040 728 3893).

---

tiede politiikka

Ennakkotietoa vuodesta 2024

Tiedepolitiikka-lehden vuoden 2023 viimeinen numero 48(4) ilmestyy joulukuun lopulla. Vuoden viimeisessä numerossa ja kevään 2024 ensimmäisessä numerossa julkaistaan Edistyksen päivillä 2.–3.11.2023 Helsingissä pidettyjä alustuksia ja esitelmää. Edistyksen päivien teemana oli ”tiede ja ilo”.

Tiedepolitiikka-lehden vuoden 2024 toinen numero 49(2) on korkeakoulututkimuksen teemanumero. Siinä julkaistaan Korkeakoulututkimuksen symposiumissa 15.–16.8.2023 Jyväskylässä pidettyjen esitysten pohjalta kirjoit-

tettuja artikkeleita. Symposiumin teemana oli ”rakenne, toiminta, toimijuus”.

Teemanumeron vierailevia päätoimittajia ovat Henna Juusola ja Taru Siekkinen.

Lehteen voi lähettää jatkuvasti vertaisarvioitavia, ei-vertaisarvioitavia artikkeleita, lectioita, puheenvuoroja ja kirja-arvioita. Kirjoittajaohjeet ovat lehden sivuilla (<https://journal.fi/tiedepolitiikka>). Päätoimittajiin voi olla yhteydessä myös sähköpostilla (tiedepolitiikka@tiedeliitto.net).
